الحمد لله کہ این رسالۂ ہدایت آمود موسوم بہ

ازالة الفرقه

در رد

اشاعة الجمعه

تالیف جناب فضیلت مآب عمدة الاصفیا زبدة الاذکیا نقادۂ دودمان مجد
و اعتلا سلالۂ خاندان اصطفا و ارتضا سیادت مآب کرامت انتساب
جناب مولوی سید شاه غنی صاحب مرادآبادی نبیرۂ مولانا رستم علی
قدس الله سره العزیز مصطفی آبادی دام برکاته تا بیست و نهم شعبان المعظم
[illegible] ہجری نبوی حسن اختتام یافت

بسم الله الرحمن الرحيم

این چند سطور بقلم آمد بنابر ازاحت شبهات بعضی اصحاب احباب بر وجوب توحد جمعه و عدم
جواز تعدد تا ثلثه بالکراهت و ازاله ادعای آنها بجواز زیاده از ثلثه بر مذهب ابی حنیفه
و محمد رح که خود روایات را بطور تدلیس و تغلیط آورده مورد لا تقربوا الصلوات
گردیده نسبت بدیگری فرموده اند و چند روایات توحد و حصر تعدد را باسرها از نظر
انداخته آنچه که نوشته اند مطلبش هم راه نیافته کما ستقف انشاء الله ازین باعث
اولا تحریر مدعا به و بعده دلایل اثباتش و دفع شبهات منکرانش مناسب الوقت افتاد
بدانکه اقامت نماز جمعه بموضع واحد نزد اکثر حنفیه بیکجا واجب و فرض است موافق ظاهر
روایت و مذهب ابی حنیفه و قول اخیر ابی یوسف رح و نزد بعضی تا دو جا ظاهر روایت
آمده اما جواز تا ثلثه نزد بسیاری محققین فقط قول محمد است نه مذهب امام
ابی حنیفه و روایتی غیر مذهب و ظاهر از امام و رتبعی هم مروی شده چنانچه شمس الائمه

سرخسی و تابعانش این را صحیح از مذهب امام گفته اند لیکن نزد جمهور حنفیه قولش محمول
بر خطاست زیرا که ظاهر روایت در ثلثه از امام منقول و مثبت نیست و عندهم مقرر است
که مذهب نمی باشد مگر ظاهر روایت و قولیکه مخالف مذهب باشد گو فتوی بران داده باشند
قابل اعتبار نبود چنانچه از بحر رائق و کتاب خیریه لنفع البریه و در مختار خواهد آمد و
جواز زیاده از ثلثه یکی این علماء ثلثه بل سرخسی هم نشنیده محض غلط و افترا است
و نزد مجوزین تا ثلثه هم این نماز بموضع واحد اولی و افضل و مستحب و سنت که تمسک
بدان موجب اجر صد شهیدان است بمصداق حدیث من تمسک بسنتی عند فساد
امتی فله اجر مائة شهید و بعذر و حاجت ترک توحد کرده بود و اطلاق مستحب بر
سنت نزد ایشان صحیح است چنانچه صاحب مستملی کبیر فی بیان صفة الصلوة گفته
علی ان المراد من الاستحباب ههنا السنة علی ما صرح به فی اکثر الکتب انتهی و
توحد این نماز بفعل آنسرور علیه السلام بر سبیل مواظبت بلا ترک همراه صحابه رضی الله
عنهم و اجماع ایشان برین عمل بعد آنحضرت صلعم و نوشتن حضرت عمر رضی الله
فرامین مؤکد بعمال ای فاذا کان یوم الجمعة فاجتمعوا کلکم خلف امام واحد
که در میزان شعرانی موجود هر اینه ثابت و عدم اجازت آنحضرت صلعم صحابه را
بتعدد جمعه بعلت حرج و مشقت با وجود بودن مساجد تسعه در مدینه منوره بدور
آنسرور علیه السلام چنانچه بر اهل فن خفا ندارد البته متحقق و در هدایه وغیره
مسطور که مواظبت آنسرور صلعم بفعلی بلا ترک امارت وجوب است چنانچه در باب

سجود السهو باین دلیل اثبات وجوب چند شیا نموده ازینجا وجوب تعدد بر مذهب ابی حنیفه
موافق ظاهر روایت منصوص و مفطور گردید بنا برین جواز تا ثلثه بضرورت و حاجت احتیاطا
واجب الاحتراز گشت چه مبنای احکام دین بر احتیاط میباشد بحکم شارع دع
ما یریبک الی ما لا یریبک و در کتب فقه مصرح است اذا اجتمع الحلال والحرام غلب الحرام
علی الحلال و بعبارت دیگر اذا تعارض المبیح والمحرم فالترجیح للحرام کما لا یخفی علی من
طالع الهدایة وغیرها دلایل مدعا این روایات معتبرات است در کتاب رحمة الامة
فی اختلاف الائمه قال الطحاوی الصحیح من مذهبنا انه لا یجوز اقامة الجمعة فی اکثر من
موضع واحد فی المصر الا ان یشق الاجتماع لکبر المصر فیجوز فی موضعین واذا دعت الحاجة
الی اکثر جاز انتهی مراد از اکثر تا ثلثه است فقط چنانچه خواهی دانست و در جامع صغیر
حسام الدین رح صلوة الجمعة فی موضعین بدعت کذا فی رسالة الشیخ عبد الله المهد فی
و در اختیار شرح مختار وقال ابو حنیفه لا یجوز الا فی موضع واحد لانه متوارث و
لانه لو جاز فی موضعین لجاز فی جمیع المساجد کغیرها من الصلوة وانه ممتنع وفی البعض
النسخ ولانه لو جاز فی موضعین لجاز فی جمیع المساجد والصحیح ان اقامة الجمعة عند
ابی حنیفه رحمه الله فی الموضعین والثلثه نقله صاحب الکافی عن شمس الائمة السرخسی
کغیرها من الصلوة وانه ممتنع انتهی و در فتح القدیر واصله عند ابی حنیفه لا یجوز تعددها
فی مصر واحد انتهی و در فتاوی صدر الشهید کرمانی لا یجوز الجمعة فی موضعین فی
بلد عند ابی حنیفه وابی یوسف رح انتهی و در مختار الفتاوی ولا یجوز اقامتها فی

موضعین فی مصر واحد عند ابی حنیفہ رح و در کتاب درایہ قال اصحابنا لا ینبغی ان
یقتدی بالفاسق الا فی الجمعۃ لان فی غیرہا یجد اماما غیرہ انتہی یعنی انہ فی غیر
الجمعۃ یسبیل من ان یتحول الی مسجد آخر ولا یاثم فی ذالک ذکرہ فی الخلاصۃ و در
خاینۃ الفاسق اذا کان یوم و عجز القوم عن منعہ تکلم الناس فیہ قال بعضہم فی
الصلوۃ الجمعۃ یقتدی بہ فلا یترک الجمعۃ بامامتہ لان فی الجمعۃ لا یوجد غیرہ و من
شرائط السنۃ والجماعۃ ان یری الصلوۃ خلف کل بر و فاجر و اما فی غیر الجمعۃ من
المکتوبات فلا باس بان یتحول الی مسجد آخر ولا یاثم بذالک الان تسمع الصلوۃ
خلف تقی انتہی و در مختصر امام عتابی الشرط الخامس ان لا یکون بنائے جمعۃ اخری
بینہما دون ثلثہ امیال فان اتفقا بطلتا و ان سبقت احدیہما ولو بتکبیرۃ الاحرام
بطلت المتاخرۃ ولو لم تحقق السابقۃ اعادا ظہرا انتہی و در غیاثیہ عن ابی حنیفہ
روایتان و الاظہر انہ لا یجوز فی موضعین کما فی النہایۃ حاشیہ فی فصل شرائط
الجمعۃ من کتاب الجمعۃ و در جواہر اخلاطی لا باس بالجمعۃ فی موضعین او ثلثہ
فی مصر عند الشیبانی و عن الامام روایتان و الاظہر انہ لا یجوز عند الصحیح و عن
القاضی فی الموضعین دون الثالثۃ ہو الاصح و عن الشیبانی انہا یجمع فی اکثر
من المسجدین و علیہ الفتوی انتہی و در مجالس الابرار الفاضل الرومی فی ظاہر
الروایت عن ابی حنیفہ لا یجوز اقامتہا فی المصر الا فی موضع واحد فان
ادیت فی موضعین او اکثر فی الجمعۃ للاولین تحریا و قبل فراغا و قبل بہا و

ان لم یعلم ایهما الاول تبطل صلوة الکل وفی روایة عنه وهو قول محمد یجوز اقامتها
فی مواضع متعددة انتهی و در مستملی کبیر اقامة الجمعة فی الموضعین او اکثر من مصر
واحد فی جوامع الفقه عن ابیحنیفه رح روایتان والاظهر عدم جوازها انتهی و در
مستملی صغیر انما یجوز اقامة الجمعة فی المصر فی موضع واحد لا اکثر فی ظاهر الروایة
عن ابیحنیفه وعنه کقول محمد انها یجوز فی مواضع متعددة قیل هو الاصح انتهی از
جمله روایات صحیحه وظاهر و اظهر الروایات او ضح گشت که مذهب ابوحنیفه رح نزد
جمهور وجوب توحد هست و قرار دادن مذهب امام را جواز تا ثلثه چنانکه از شمس الائمه
سرخسی و موافقانش صدور یافته نزد ما خطاست بل مذهب محمد است فقط
لهذا گفته اند وفی روایة عنه کقول محمد رح یعنی این روایت غیر ظاهر و خلاف
مذهب امام است از اینجا محمد ابراهیم حلبی در مستملی صغیر گفته قیل هو الاصح بصیغه
تمریض یعنی شمردن روایت تعدد را مذهب امام و اصح گفتن چنانکه از سرخسی
وغیره آمده ضعیف و خطا غیر قابل اعتماد است چراکه مذهب ظاهر روایت همیں
وآن نزد اکثرین یکجا و نزد صاحب بدائع و ملتقی تا دو جا آمده فقط اگرچه بر قول
محمد تا سه جا فتوی داده اند لاکن فتوای مخالف مذهب امام بضرورت مقبول
نیست باین معتبرات در کتاب خیر للنفع البریه المقرر عندنا انه لا یفتی ولا یعمل
الا بقول الامام الاعظم ولا یعدل عنه الی قولهما او قول احدهما او غیره الا لضرورة
کمسئلة المزارعة وان صرح المشائخ بان الفتوی علی قول غیره لانه صاحب المذهب

والامام الاقدم انتہی ودجای دیگر گفتہ لا یعدل عن ظاہر الروایت لما صرحوا انما خرج
عن ظاہر الروایت لیس مذہبا لابی حنیفہ رح ولا قولا لہ ففی البحر الرایق فی کتاب القضاء
ماخرج عن ظاہر الروایت فہو مرجوع عنہ لما قرر فی الاصول من عدم امکان صدور
قولین مختلفین متساویین من مجتہد والمرجوع عنہ لم یبق قولا لہ انتہی ودیگرجا
چنین آورده وماخالف ظاہر الروایت لیس مذہبا لابی حنیفہ انتہی
ودر در مختار فی باب صدقۃ الفطر نقل عن الولوالجیۃ ظاہر الروایت قلت فکان
ہو المذہب انتہی ودر خلاصہ اقامۃ الجمعۃ فی المصر فی موضعین یجوز عند ابی حنیفہ وابی
یوسف ولا یجوز فی ثلثہ مواضع انتہی ودر ملتقی ظاہر الروایت انہ یجوز فی موضعین
فی مصر واحد انتہی ودر بدایع ان ظاہر الروایت جوازہا فی موضعین ولا یجوز فی
اکثر من ذلک وعلیہ الاعتماد ودر عتابیہ لا باس للامام ان یجمع فی مصر فی
مسجدین وعلیہ الفتوی ودر جوہرہ نیرہ شرح قدوری ولا باس بان یجمع
الناس فی المصر فی موضعین ولا یجوز فی اکثر من ذلک وعن ابی یوسف
رحمہ اللہ لا یجوز الا ان یکون بین الجامعین نہر عظیم وان لم یکن فالجمعۃ لمن سبق
وعلی الآخرین اعادۃ الظہر وان صلوا معا ولا یدری من سبق لا یجوز صلوتہم
جمیعا وعند محمد یجوز فی موضعین وثلثہ وعن ابی حنیفہ رح لا یجوز الا فی موضع واحد
انتہی ازین روایات جواز بموضعین فقط ہم روشن کہ ظاہر روایت وصحیح از
امام ثلثہ چنانکہ عندیہ ہم حنفی وغیرہ ہست خالی از شائبہ نسیان روایت

نیست ونیز چندین ثقات روایت بموضعین ہم قول محمد ہست نہ مذہب امام یا بین
معتبرات ودر جواہر اخلاطی وعن الشیبانی لا یجمع فی اکثر من المسجدین وعلیہ الفتوی انتہی
ودر حاوی انہ قول محمد رح وان علیہ الفتوی انتہی ودر غرایب عن محمد رح انہ
لا یجمع فی اکثر من مسجدین وعلیہ الفتوی وفی فتاوی ماوراء النہر روی عن الطحاوی
قال لا باس بان یجمع الامام بالناس فی المصر فی مسجدین ولا یجمع فی اکثر منہما
وہکذا عن محمد رح وبہ ناخذ انتہی ودر جواہر اخلاطی لا باس بالجمعۃ فی موضعین
او ثلثۃ فی مصر عند الشیبانی انتہی ودر شرح وقایہ وکرہ ظہر معذور ومسجون بجماعۃ
فی مصر یومہا لان الجمعۃ جامعۃ للجماعات فلا یجوز الا جماعۃ واحدۃ ولہذا لا یجوز الجمعۃ
عند ابی یوسف رح بموضعین الا اذا کان مصر ذا جانبین فیصیر فی حکم مصرین
کبغداد فیجوز حینئذ فی موضعین دون الثلثۃ وعند محمد رح لا باس بان یصلی فی
موضعین او ثلثۃ سواء کان للمصر جانبان او لم یکن وبہ یفتی انتہی لفظ بہ یفتی
در نسخہ قدیمہ صحیحہ شرح وقایہ مرقوم ہست ودر شرح فارسی شرح وقایہ ہم مشروح
ودر جمیع نسخ مطبوعہ کہ علما صحیح نمودہ طبع فرمودہ اند نیز موجود ودران نسخ کہ این
لفظ نیست خالی از تبدیل وسہو ناسخ نباشد ودر قاضیخان یجوز الجمعۃ فی مصر
واحد فی موضعین فی قول ابی یوسف رح ولا یجوز فی ثلثۃ مواضع وہکذا ارود
عن محمد رح وعنہ انہ لا یجوز فی مسجدین من مصر واحد الا ان یکون بینہما نہر
کبیر فکان حکم حکم مصرین فان لم یکن بینہما نہر کبیر فالجمعۃ لمن سبق منہما فان

صلوا اسقاط صلوتهم جميعاً و عن محمد رح جواز الجمعة في ثلثة مواضع انتهى و هكذا في
دستور القضات و در بدائع و ما روي عن محمد رحمه الله من الاطلاق في ثلثة مواضع
محمول على مواضع الحاجة والضرورة انتهى و كذا في غيرها ازين روايات ثقات
حاصرين جواز تا ثلثة كه بعضي از طبقه سيوم نيز اند هويدا كه جواز تا ثلثة فقط نزد محمد است
و اين را مذهب ابي حنيفه دانستن صحيح نباشد چنانكه سرخسي و موافقانش انتسابا نموده اند
بل محمول بر خطاي ايشان است و نيز واضح گشت كه روايت جواز زياده از ثلثة
چنانكه قائلين باين امر از حاشيه كافي و شيخ الاسلام و زاهدي منقول ساخته اند محض
افترا و اجترا است بر ابي حنيفه و محمد بل از سرخسي هم منقول نيست و تا طبقه ششم كه
اعتماد بر نقل ايشان است هيچكس از ثقات مروي نساخته ايشان را كه بعد طبقه ششم
حادث شده اند از كجا معلوم آمد كه بي سند تجويز خود مي آرند و مزيد قباحت اين قول
عنقريب مذكور خواهد شد واي بر آن كسان كه بر چنين اختراعات اعتماد نموده قول
مجتهدين را گذاشته جمعه عوام بل بعض خواص را خراب مي سازند و در شان
ايشان فرموده اند ويل لهم و لمن قلدهم كل الويل و نيز حصر نماز جمعه تا ثلثة
مانند نماز عيد از كلام فتح القدير و فتاوي عالمگيري در باب العيدين بر ماهرين
هويدا است در فتح القدير لا خفاء في وجه المناسبة بين صلوة العيد و الجمعة
و لما اشتركت صلوة العيد و الجمعة في الشروط حتى الاذن العام الا الخطبة
لم تجب صلوة العيد الا على من تجب عليه الجمعة انتهى ملتقطاً قوله و يتوجه الى المصلى

والسنة ان يخرج الامام الى الجبانة ويستخلف من يصلي بالضعفاء في المصر بناء
على ان صلوة العيدين في موضعين جائزة بالاتفاق وعند محمد رح يجوز في ثلثة
مواضع وان لم يستخلف الامام انتهى و در عالمگیری ویجوز اقامة صلوة العید في
موضعين واما اقامتها في ثلثة مواضع فعند محمد رح يجوز وعند ابي يوسف رح
لا يجوز كذا في المحيط انتهى ايضا ويشترط للعيد ما يشترط للجمعة الا الخطبة كذا في
الخلاصة فانها سنة بعد الصلوة ويجوز بدونها وان خطب قبل الصلوة جاز
ويكره كذا في محيط السرخسي انتهى و در مضمرات في الطحاوي ويجوز صلوة العيد في
[illegible] في موضعين ويجوز لاهل المصر التضحية بعد ما يصلي في احد الموضعين استحسانا
والقياس ان لا يجوز انتهى ازین کلام ثقات روشن که نماز عیدین زیاده از
ثلثه بالاتفاق جائز نیست و تا ثلثه هم قول محمد است نه مذهب شیخین و چون نماز عید
مشروط بدین حصر کرده شد لابد است که جمعه هم نزد ایشان مشروط بدین شرط بود مانند
نماز عیدین بجهت تصریح ایشان باشتراک هر دو در شروط سوی المستثنی ازینجا
هویدا است که نسبت جواز تا ثلثه بمذهب ابی حنیفه خطا است و معنی مواضع کثیره
[illegible] آن نزد ایشان مقصود محصور در ثلثه است و گمان نمودن زیاده بر ثلثه
از مثل این الفاظ توجیه قایل بما لا یرضی به قایله است و چون جواز جمعه دو جا هم
بالاختلاف بود بخلاف عید که جواز مش دو جا اتفاقی است و مسئله جا اختلافی [illegible]
اشارت این فرق صاحب فتح القدیر جواز نماز عیدین را بموضعین بقید الاتفاق

کرده گفت بناءً علی ان صلوة العیدین فی موضعین جایزة بالاتفاق باید دانست
که تعدد تا ثلثه نیز در تجویز خالی از ترک سنت و کراهت نیست باین روایات
در تهذیب لا باس بالجمعة فی مصر واحد بموضعین او ثلثة عند محمد و عند ابی یوسف
فی موضعین دون الثلث و الافضل هو الجامع الواحد اذا لم یکن عذر و ضرورة
انتهی و هکذا فی ابراهیم شاهی و در جامع الرموز شرط لادائها ای لوجوب ادائها الجمعة
فی موضع واحد او اکثر علی الخلاف المصر و فی التمرتاشی لا یستحب فی موضعین انتهی
و در تفرید الافضل هو الجامع الواحد و ذلک للخروج من الخلاف و الخروج عن
العهدة بیقین انتهی و هکذا فی المستملی الکبیر و ایضاً فیه اما من حیث جواز التعدد
و عدمه فالاولی هو الاحتیاط لان الخلاف فیه قوی اذ الجمعة جامعة للجماعات و لم
یکن فی زمن السلف یصلی الا فی موضع واحد من المصر و کون الصحیح جواز التعدد
للضرورت للفتوی لا یمنع شرعیة الاحتیاط للتقوی انتهی و در مستملی کبیر فی بیان
صفة الصلوة لکن لم یدخل فی حد الاستحباب و حینئذ ینبغی ان یکون فیه کراهة تنزیهیة
لان ترک المستحب یکره تنزیهاً کما ان ترک الواجب یکره تحریماً انتهی و در در مختار
و کره تحریماً لمعذور و مسجون و مسافر اداء ظهر بجماعة فی مصر قبل الجمعة و بعدها
لتقلیل الجماعة و صورة المعارضة و افاد ان المساجد تغلق یوم الجمعة الا
الجامع انتهی و در اختیار شرح مختار و قد جری التوارث فی جمیع الامصار و الا
بغلق المساجد وقت الجمعة مع انها لا تخلو عن اصحاب الاعذار و لو لا الکراهة

لما علقوها انتہی و در فتح القدیر فان العبارت المشہورت عنہ قال لا باس بان یقربین السنة
والفریضة الا و راد المشہورت المشہورہ فی ہذہ العبارت اطلاقہا فیما خلافہ اولی
وہو قریب من المکروہ کراہیۃ تنزیہیہ انتہی و در مستملی کبیر فی فایدہ لا باس فالحاصل
ان المستحب فی حق الکل وصل السنۃ بالمکتوبۃ من غیر تاخیر الا ان الاستحباب فی حق
الامام اشد حتی یودی تاخیرہ الی الکراہیۃ لحدیث عائشہ رضی اللہ عنہا بخلاف المقتدی
والمنفرد ونظیر ہذا قولہم یستحب الاذان والاقامۃ للمسافر ولمن یصلی فی بیتہ فی المصر
ویکرہ ترکہما للاول دون الثانی فعلم بہ ان مراتب الاستحباب متفاوتۃ کمراتب
السنۃ والواجب والفرض و در درر غرر وشرط لصحتہا ایضاً الاذن العام ای ان
یاذن الامیر للناس اذناً عاما حتی لو غلق باب قصرہ فصلی باصحابہ لم یجز لانہا من شعایر
الاسلام وخصایص الدین فیجب اقامتہا علی سبیل الاشتہار وان فتح باب قصرہ
واذن للناس بالدخول جاز وکرہ لانہ لم یقض حق المسجد الجامع انتہی وہمچنین است
در حلبی وغیرہ و نیز علامہ قاسم حنفی تلمیذ صاحب فتح القدیر محقق حنیفہ کہ صاحب
در مختار وغیرہ بشیخ قاسم حنفی ملقب نمودہ استدلال از قولش بکمال اعتمادی آرند
احتمال زیادہ بر ثلثہ قطع کردہ اطلاق تعدد را خلاف روایت مجتہدین قرار دادہ
محاکمہ وفیصلہ این مسئلہ کما ینبغی نمودہ بر زیلعی بجہت آوردن لفظ کثیرۃ بعد مواضع
طاعن شدہ مبین ساخت ہر کس کہ لفظ مواضع یا موضعین و اکثر و مانند آن
گفتہ مراد ثلثہ فقط داشتہ وہمچنین صاحب معدن شارح کنز از لفظ مواضع صحیحہ

جمع کثرت مراد مواضع ثلثه فقط گرفته گفت که تحقیق جمعه ادا کرده نشود زیاده بر ثلثه و شرح
کرخی و تقریب قدوری و اختیار شرح مختار و شرح کنز که علامه نقل نموده بعین الفاظ
یافت باین کلام قال فی المحیط لا باس بصلوٰة الجمعة فی موضعین او ثلثة فی المصر واحد
عند محمد رح دفعا للحرج والمشقة عن الناس اذا کان یشق علی کل جانب المسیر الی
جانب آخر فصار کصلوٰة العید فی التجوز فی موضعین او ثلثة وعلی هذا مشی فی الکنز
والزیلعی کثیرة وهذه الزیادة اتی بها من عنده لا وجود لها فی الروایة بل کل من قال
مواضع اراد ثلثة وکل من قال موضعین او اکثر اراد ثلثة فقط قال فی شرح الطحاوی
وذکر الکرخی فی مختصره عند محمد یجوز اقامة الجمعة فی مصر واحد فی موضعین او
اکثر ولفظ الکرخی الذی عزا عنه فی شرح الطحاوی ولا باس بصلوٰة الجمعة فی الموضع
والموضعین والثلثة عند محمد رح فظهر ان مراده بالکثرة ثلثة فقط وقطع القدوری الاحتمال
فقال فی التقریب وقال محمد یجوز فی موضعین وثلثة استحسانا ولا یجوز فیما زاد
للاکتفاء بالصلوٰة فی طرف المصر ووسطه وقال فی شرح الکنز او اعظم البلد وجعله
اطرافه وشق علی اهله المسیر من طرف الی طرف آخر یجوز فی ثلثة مواضع لا فی جمیعه
بذلک وما زاد علی ذلک لا حاجة الیه انتهی فهذا یبین ان قوله فی المجمع البحرین
واجازه مطلقا وقوله فی الدرر واطلق خلاف الروایة عن محمد انتهی کلام العلامة
قاسم فی شرح درر البحار وغیره از کلام محیط که علامه منقول ساخته واضح که
نماز جمعه و عید در مجموعیت بثلثه متساویة الاقدام اند و این مذهب محمد است

فقط مشروط بحرج ومشقت نه مطلقا ، واز منقول شرح طحاوی روشن که این مذهب
محمد است نه مذهب ابی حنیفه ، وبتعبیرش بلفظ لا بأس اشارت است که اینقدر حکم کرده
دارد ، واز منقول تقریب قدری صریح که این جواز مخالف قیاس است بدلیل
استحسانی بعلت ضرورت وحاجت ، وبمقتضای قیاس تعدد هست فقط ، ونیز روشن
که زیاده از ثلثه بعلت حرج جایز نیست چه حرج نزد ایشان در اثنین یا ثلثه مدفوع میشود
باین طور که یک در وسط کنند ودو بهر دو کناره شهر نه بمحلات قریبه که مروج است
از جهت گفته ولا یجوز فیما زاد للاکتفاء بالصلوة فی طرفی المصر ووسط ، واز نقل
شرح کنز نیز واضح که جواز تا ثلثه مشروط به بزرگی شهر ودوری کناره ودشوار
رفتار اهل شهر است نه جایز در همه بلاد ، وحاجت منحصر است تا ثلثه لهذا التصریح نموده
وما زاد علی ذلک لا حاجة الیه ، ودر اختیار شرح مختار که مصنفش یکی از اهل متون
اربعه معتمده طبقه ساده است گفته قال محمد لا بأس لصلوة الجمعة فی المصر فی
موضعین وثلثة ولا یجوز اکثر من ذلک لان المصر اذا بعدت اطرافه یشق علی اهله
المشی من طرف الی طرف فیجوز دفعا للحرج وانه یندفع بالثلاثة فلا حرج بعدها ، و
لهذا کان علی رضی الله عنه یصلی العید فی الجبانة ویستخلف من یصلی لضعفة
الناس بالمدینة والجبانة من المدینة والخلاف فی الجمعة والعید واحد انتهی
این هم صاف است درینکه حصر در ثلثه مذهب محمد است نه ابی حنیفه ، ودخل حرج
دریتا وراء ثلثه اعتباری ندارد وحکم عید وجمعه در مسئلهٔ جواز تا ثلثه نیز یکیست

وجواز نزد محمد یکسان است که خلاف فیما بین نسبت بہ نماز جمعہ وعیدین ہر دو متحقق و
در خزانہ وغیرہا یجوز فی موضعین او ثلثہ ولا یجوز فی اکثر من ذلک انتہی ودر معدن
شرح کنز ولتؤدی ای الجمعۃ فی مصر ای فی مصر واحد فی مواضع ای فی ثلثۃ مواضع عند ابی حنیفہ
ومحمد وعند ابی یوسف رح تؤدی فی موضعین کذا فی الکافی وروی عن ابی حنیفہ انہ
لا یجوز اداء الجمعۃ فی موضعین من مصر کذا فی الترجیح وذکر فی الملتقط ظاہر الروایۃ
انہ یجوز فی موضعین فی مصر واحد ورجحہا علی غیرہا من الروایات وذکر فی المختلفات
ولا تؤدی الجمعۃ فی مصر واحد الا بموضع واحد وبہ قال مالک وقال احمد تؤدی الجمعۃ
فی مصر واحد فی موضعین اذا کثر اہلہ کبغداد والبصرۃ وان لم یکثر اہلہ فلا تؤدی بموضعین
واما ولنا بثلثۃ مواضع لان الجمعۃ لا تؤدی علی ما زاد من الثلثۃ کذا فی شرح الکرخی
انتہی لیس بعد فیصلہ این محققین وتصفیہ چنین ماہرین بر جواز تا ثلثۃ فقط ہنگام ضرورت
وحاجت با وجود علیشان بروایات موہمہ زیادہ بر ثلثہ وارجاع انہا الی ہذا
عالم ودیندار را مجال کلام برخلاف آن وحاجت استقراء روایات مخالفہ اش
باقی نماندہ درین صورت حمل معنی کلام شمس الائمہ وبحر الرائق وغیرہ از لفظ موضعین
واکثر با مواضع کثیرہ ومتعددہ برخلاف محاکمہ مسطورہ خالی از مخالفت مذہب و
قرار دادن غیر مذہب را مذہب نتواند شد واز نافہمید سخن یا از نفسانیت عاری
نخواہد بود وما علینا الا البلاغ المبین بیت مرا دو ناصحیت بود گفتیم حوالہ با خدا
کردیم ورفتیم بدانکہ ہر چند این تحقیق نزد عالم منصف ومتدین برای نفی جواز

زیاده از ثلث کافی ووافی است لیکن برای اطمینان عوام وغیر فقط یقین تتطبیق
الکلام ودفع شبهات قول مجوزین تعدد علی الاطلاق تشریح فساد بر قول شان
می پردازد وقوله الجواب فی الواقع درین مسئله اختلافها است این قول ازین
قایل اقرار است بتوحد وجواز تا ثلثه عند الضرورت که اختلافی باشد ودر صورت
اختلاف عمل بالاحتیاط ضروریست که توحد است نهایت کار جواز تا اثنین یا ثلثه
بهنگام ضرورت وحاجت مستثنی است ونیز مراد داشتن از اختلاف زیاده
از سه تا چهار هم باشد اگر از سیاق کلامش ظاهر است باطل کما عرفت وستعرف قوله
مذهب امام اعظم رح درین باب چهار روایت منقول الخ این قول هم فاسد
ودلالت ایم صحیح دارد بر نابلوغ این عالم جوان علم زاد الله علمه مرام انتقام زیرا که بر
تقدیر از عین مراد بمواضع کثیره مطلقاً جواز غیر محصور تا ثلثه چنانچه مرقوم این مجوزین
است این روایت یحکم خواهد شد از انکه روایت رابعه نزد جمهور جواز تا ثلثه
است فقط چنانچه گذشت ونیز مراد داشتن ازین قول این معنی که از امام
اعظم چهار روایت منقول ومذهب است نا خبر چه روایت ثالثه فقط مذهب
ابو یوسف است اصلا حیله له بشرط جواز بموضعین با امام منسوب در کتب نیست وهم
روایت رابعه یعنی جواز تعدد زاید از ثلثه یا بلفظ مواضع کثیره از امام وصاحبین
بل از سرخسی هم ثابت نیست آری در فتح القدیر وبحر رایق وغیرها لفظ
مسجدین واکثر یا موضعین واکثر از سرخسی آمده که مراد از آن تا ثلثه است فقط

فیصله محققین درین معنی گذشت و مراد اشتن این معنی که بمذهب علمای حنفی گو از امام
و صاحبین ثابت باشد یا نه چهار روایات منقول است قادح لوح او و حصر ثلثه
نخواهد بود چه کلام مذهب ابی حنیفه و صاحبین است و دون غیرهم من المقلدین و
اثبات جواز تعدد و بحصر با بی حنیفه و صاحبین در صورت انکار تحویل بغیر استناد
و حواله بکتب تلامذه مقبول و مسموع نیست و معتبر و مذهب صحیح و معمول به السلف تعدد
نامحصوره نسبت این امر بفقهای محدثین و ائمه معتبرین و گمان رجحان و قوت
دادنش و این را محاکمه و قول فیصل شناختن خالی از تجاهل یا جهالت نیست
زیرا که محاکمه و قول فیصل ائمه معتبرین و فقهای ماهرین و دادن رجحان و قوت
حصر ثلثه بعلت ضرورت و حاجت قرار یافته چنانکه بالا مفصلاً گذشت
پس عدم اعتبار این فیصله بجز تعصب امر دیگر متصور نیست و تجاهل در
امور دین مورد وعید شدید حدیث من سئل عن علم ثم کتمه الجم بلجام من النار
و جهل عذر شرعی نیست الجهل لیس بعذر عندنا کما فی علم الاصول لبعد المدة
اهل العلم و الاسلام عن ذلک معترضه علمی که ره تحقیق نه نماید جهالت است
قوله تفصیلش آنکه شعرانی در میزان خود می آرد لیس للامام ابی حنیفه فی المسئله
شیئ الخ این قول بمضرت مطلب موحدین نمیرساند از انکه دعوی ایشان اثبات
لموحد است بر مذهب ابی حنیفه نه نفی ثبوت از امام معلا و دیگر آنکه قول نافی بمقابله
مثبت آن هنگام اعتبار ندارد که مثبت قول خود را بسند ثابت گرداند و الا نه

مراد کلام مدینة العلم و معدن الیواقیت وغیرہما کہ نا قلش نفہمیدہ و بمطلبش نرسیدہ ذکر و صاحب میزان و رحمة الامة اثبات ہیچک روایت بہ امام از کتب تلامذہ مستند نیست بل توحد بروایت مرجوعہ مذہب ابو یوسف است چنانچہ در رحمة الامہ گفتہ ولکن قال ابو یوسف الخ و اتعدد تا ثلثہ نزد محمد است و تجویز زیادہ ازین مجرد زعم غیر واقفین فن است و در صورت چگونہ قول نافی را اعتباری نبود بل در حقیقت اینچنین مثبت را مثبت نام نباید نہاد و اگر بمحل انکار ثقات مجرد قول مثبت بی سند معتبر باشد ہمہ احادیث وضعیہ ضعیفہ انکار شان اعتبار ندارد و لا قایل بہ احد من اہل العلم و توحد را کہ ظاہر روایت و اظہر و صحیح بسند صحیح از کتب تلامذہ آوردہ اند بنا بر احتیاط و اعتماد بر قول امام ابو یوسف و اہمہ ثلثہ در مواظبة النبی علیہ السلام و اجماع صحابہ معتبر بودنش ضروریست نہ تعدد علی الخصوص زیادہ بر ثلثہ کہ محض غلط و تا طبقۂ ششم از ایشان مروی نیست و نیز ادای جمعہ بنص قطعی یا ایہا الذین امنوا اذا نودی للصلوة من یوم الجمعة الخ ثابت و صحیحش در صورت توحد یقینی و در زیادہ اشتباہی پس وجوب توحد ازینجا ہم رجحان دارد و نامقبولیت شہادت بر عدم مطر و نیست بل چند جا نیز نفی ہم مقبول است کہ در اشباہ و غیرہ مصرح پس صدور این قول مبنی بر عدم توغل علم فقہ است قولہ اما روایت اولی آنکہ در غیر یکجا درست نیست الخ این قول مفید و مثبت مطلب موحدین و مضر اہل تعدد و مصرح افترا این قایل بتوحد مطابق ظاہر روایت و اظہر و صحیح از امام اعظم است پس توان دید کہ دیگر انکار را چہ جائی اقامت

وبقاست و آنچه بطرز حذف وقصر از جواهر اخلاطی و علامه حلبی در شرح صغیر و کبیر
منیه المصلی و جوامع الفقه و شرح قهستانی بر مختصر وقایه و فتح القدیر و در مختار و جمعه الائمه و
طحطاوی و برهان شرح مواهب الرحمان و میزان شعرانی و اختیار شرح مختار و
مجالس الابرار رومی پس ساخته‌اند همه آنش معین موحدین و حاضرین تا ملتفت اهل
دین را لازم که این روایات صحیحه ظاهره و اظهر و مفتی بها مذهب امام اعظم را مشوش
خاطر ساخته عامل بر وجوب توحد و تارک تعدد تا نگر عند الضرورت و الحاجت
باشند و هرگز بمغالطه کسی فتوی آباده ارشاد جمعها دو پندارند قوله لکن مخفی نماند
که در استشهاد الخ این قول تدلیس و تغلیط در دین حضرت داری عند العوام بزعم
فاسد خود و دیگر فایده نبخشند و فساد قول تدلیس بحواشی شروح خواهد شد
قوله تفصیلش آنکه در جواهر اخلاطی بعد عبارات منقوله مسطوره است الخ این قول
محض بمغالطه عوام و غفلت از مطالب روایت است و تدلیس و التلبیس عجیبین
تغلیط چرا که معنی روایت جواهر اخلاطی و عن القاضی فی الموضعین دون الثلثه
هو الاصح چنین نوشتن یعنی روایت دیگر امام اعظم بنقل قاضی ابو یوسف جواز
جمعه در دو جاست و این روایت صحیح تر است از روایت توحد که پیشتر گذشت
الخ خلاف منتها در هیچ اصول خاطر هیچ عالم بل طالب علم گردیده نیست و اقوال
امام اعظم رح در این روایت شان عاقل لی از انکه مطلبش این است یعنی
دو روایت است از قاضی امام ابی یوسف جواز جمعه در دو جا نسبت جا و این

قایل که قول صاحب فتاوی دون الثلث مفتی به نیست الخ وازین کلام صاحب اختلاطی
واضح گشت که موضعین مذهب ابی حنیفه نیست بل قول ابویوسف و محمد است اینجا هم خطا در
قول سرخسی نسبت مذهب امام ثابت شد ظاهر پس بطلان این قول که نزد صاحب اختلاطی
روایت توحد اصح و بهتر نیست اظهر من الشمس گشت قوله و همچنین علامه حلبی در
شرح صغیر منیة المصلی بعد عبارت منقوله الخ این قول هم فاسد است چراکه آورده
روایت اند که علامه حلبی درین شرح صغیر بعد توحد نقل نموده مفید جواز اند
مذهب ابی حنیفه نبوده اند تا گذاشتن آن موجب تدلیس و خیانت باشد چنانکه
وهم نموده شد از آنکه این نیز مثبت توحد است چه این روایت را اند و را
نشمرده بلکه اصح دانستنش بلفظ قیل تضعیف کرده و همچنین نقل نمودن اند
کبیر از مبسوط شمس الائمه منافی توحد نزدش نیست و حال قول شمس الائمه است
والمفتی و خواهی دانست قوله و همچنین مستدل مذکور روایت ثانی از کلام شمسی
آورده الخ این هم مضرت مقصد نرساند از آنکه مرطلب ما نیز در روایت ثانی
نص در توحد از ابی حنیفه نیست که این روایت موافق ظاهر روایت منقوله محققین
است کو نزد شمسی اصح نباشد و نیز شمسی روایات ار
فی المذهب اربع روایات گفته گویی را از انها اصح شمرده پس باطل شد
قول قایل که نزد خودش معتبر نیست و بالا و ما علیه در کلام شمسی خواهد آمد
فانتظر قوله و همچنین در فتح القدیر بعد منقوله قایل توحد الخ این قول خالی از

عدم تعدد جمعه مطلب شان نیست چراکه مختار فتح القدیر مذهب ابی حنیفه توحد است و تعدد قول محمد و روایتی
از امام نه مذهب چنانچه این معنی از لفظ عند ابی حنیفه در باب الجمعه باین کلامش و اصله عند
ابی حنیفه لا یجوز تعددها فی مصر واحد و از ایراد لفظ روایت و عن در روایت تعدد
ابی حنیفه مطابق قول محمد مقابل عند و از قولش در باب الامامت بذکر تعدد و باین کلام
علی قول محمد هر ماهر واضح و قول سرخسی را صحیح و ماخوذ به قرار دادن باعتبار قول
محمد بمصر موحدین و حاضرین تا ثلثه نیست چراکه نزد ایشان مراد سرخسی بعلت ضرورت
و حاجت جواز تعدد تا ثلثه است فقط بل در باب الامامت فتح القدیر توحد را بلفظ
قال اصحابنا و تعدد جمعه صحیح و عدم جواز این نماز را نزد جمهور حنفیه یکجا گو امام جمعه فاسق
بود باین طور از هدایه نقل نموده قال فی الدرایة قال اصحابنا لا ینبغی ان یقتدی
بالفاسق الا فی الجمعة لان فی غیرها یجد اماما غیره انتهی یعنی انه فی غیر الجمعة یجد سبیل
ان یتحول الی مسجد آخر ولا یاثم فی ذلک ذکره فی الخلاصة الخ بالجمله نزد فتح القدیر
مذهب ابی حنیفه بجز توحد ثابت نیست اما مذهب محمد و روایتی از امام در تعدد
نزد ایشان ثابت و این روایت اصح و مفتی بها تا ثلثه بعلت حرج نزد وی قرار
یافته و این مسای موحدین و حاضرین تا ثلثه است و مزید تفصیل و تطبیق کلام
فتح القدیر با قول اخیر جمهور در هدایة الجمعه تصنیف مولانا و سیدنا مذکور ان شئت
فارجع الیها قوله همچنین است حال عبارت در مختار الخ این قول مقصود افاده
تعدد خصوص زیاده بر ثلثه بر مذهب ابی حنیفه نمی‌دهد از انکه صاحب در مختار تمام

کلام این مقام را که منقول این قایل پاره‌ایست از ان فتح القدیر و شرح مجمع عینی و
بحر الرایق وغیره منسوب ساخته نه تجویز خویش بنا بر مذهب ابی حنیفه بیان نموده و در
آخر این کلام خلافش بلفظ و الاحوط از قنیه و در اول لفظ و فعاً للحرج از فتح القدیر
پسندید و حال فتح القدیر دریافتی که نزدش مذهب ابو حنیفه تو حدیست مگر
عند الضرورت الحاجت و آن منحصر تا ثلثه است فقط مراد صاحب در مختار و
عینی و بحر الرایق وغیره جواز تعدد و تعلیق صحیح مفید تا ثلثه که علامه قاسم و صاحب معدن
و تقریب و شرح کرخی این را قول مفصل قرار داده اند از بنجا صاحب در مختار
اغلاق مساجد سوای مسجد جامع هر دو ترجمه از التعلیل تقلیل جماعت و صورت
معارضه با این قول و افاد ان المساجد تغلق یوم الجمعة الا الجامع تصریح نموده و
مراد از مذهب درین قول در مختار قول صحیح است نه مذهب امام یا علتی هر چند به
شمس الائمه است پس بطلان احتجاج بکلام صاحب در مختار بر نقض توحد و حصر
ثلثه هویدا شد و فساد گمان غیر معتمد و خلاف مذهب گفتن صاحب در مختار رد و اثبات
توحد را هو نماندن قابل احتجاج و استناد روایت تغلیق ابواب مساجد غیر جامع
روز آدینه نزد وشن بدین جهت روشن گشت و توجیه فاضل طحطاوی در تطبیق
هر دو روایت قابل حجت نیست چرا که تاویل و تقیید مساجد مطلق بمسجد ها که در آن
خطبه نخوانند و مراد داشتن از جامع هر چه در آن جمعه گذارند کو بنا بر یا مشتمل
تاویل و تقیید انکار بعید از شعار است و ابا میکند آنرا اطلاق مساجد و

لفظ جامع بصیغهٔ واحد و اگرچنین تاویل بعید نزدش جایز هست لیکن در کلام مجتهدا
وغیره از مواضع کثیره لفظ جمع صالح معنیٔ جمع مطابق حدیث لا تشد الرحال الا الی
ثلثة مساجد چرا تا مواضع ثلثه نمیگیرد که موافق تصریحات فقها کرده و مخالف ازیشان
بر طرف شود و در روایت خامسه منافی حصر اربع در مذهب بوجود نیاید وجه دیگر نیز این
معنی بحجر اشتغال امور طبیعیه یا رخنه اندازی در اعلام و شعایر دینیه امری دیگر هست اعاذنا
حفظه الله وکل المسلمین عن ذلک و در اختیار شرح مختار هم غلق مساجد روز آدینه
وقت جمعه مطلقاً یعنی تقیید مساجد بغیر مخطوبه آورده و جریان توارث در جمیع امصار
و اعصار برین کار نقل نموده ازینجا هم تاویل طحطاوی قابل اعتبار نماند و بعد از ینکه
وقد جری التوارث فی جمیع الامصار والاعصار بغلق المساجد وقت الجمعة مع انها
لا تخلوا عن اصحاب الاعذار ولولا الکراهة لما غلقوا انتهی قوله و همچنین بعد عبارت
منقوله قایل توحد از رحمة الامة مذکور هست الخ این مستثنی که طحطاوی در رحمة الامة
مسطور هست مضرت بتوحد نمیرساند چه جواز تعدد نزدش مشروط بحاجت و عدم
گشت منافی و معارض توحد بعد نیست که گذاشتنش موجب تدلیس و تغلیط بود
چنانچه ناقل مستثنی خیال برده بل مؤکد توحد هست چه مدلولش آن که تعدد هیچ
وقت جایز نیست مگر وقت مشقت اجتماع و داعی بودن حاجت که در دو جا یا سه جا
فقط جایز هست لما هو المقرر عندهم و عبارتش این هست قال الطحاوی الصحیح
من مذهبنا انه لا یجوز اقامة الجمعة فی اکثر من موضع واحد فی المصر الا ان یشق

الا اجتماع لکبر المصر فیجوز فی الموضعین و اذا دعت الحاجت الی اکثر جاز انتہی المراد من الاکثر ثلثہ مواضع کی حقق سابقا و ہمین ہست حال قولش و الراجح من مذہب الشافعیہ الخ زیراچہ راجح از مذہب شافعی جواز تعدد ہم بشرط حاجت ہست چنانکہ دلالت میکند قول وی ان البلد اذا کبر وعسر اجتماع اہلہ فی موضع واحد الی قولہ بحسب الحاجۃ نہ مرادش آنکہ بضرورت و حاجت تعدد روا ہست چنانکہ ناقل فتوی میسید بد وحسب عبارت مینماید و فع حاجت تا بجواز ثلثہ ہست فقط کہ بالانفصل گذشت و امام غزالی در کیمیا سعادت و دیگر شافعیہ تصریح بلبودن توحد و بطلان تعدد مگر وقت ضرورت و حاجت تصریح نمودہ اند و ہمین ہست مذہب باقی ایمہ در معدن آوردہ و ذکر فی المختلفات ولا تودی الجمعۃ فی مصر واحد الا بموضع واحد و بہ قال مالک وقال احمد تودی الجمعۃ فی مصر واحد فی موضعین اذا کثر اہلہ کبغداد و البصرہ وان لم یکثر اہلہ فلا تودی بموضعین انتہی و در میزان شعرانی و من ذلک قول الایمہ الاربعہ انہ لا یجوز تعدد الجمعۃ فی بلد الا اذا کثر و اعسر اجتماعہم فی مکان واحد الخ والیضاً فقد صار الصبیان الذین یقرؤن علی قبور الاموات او الابواب یقلوبہم یخطبون و یصلون بالناس الجمعۃ من غیر نکیر مع ان مذاہب الایمہ تقتضی ان جواز التعدد مشروط بالحاجۃ الخ پس جواز تعدد مطلقا بہر مسجد محلہ چنانچہ رواج یافتہ بر طبق مذاہب اربعہ باطل ہست و قول داود جمعہ مانند سایر صلوۃ آوالیش بجمیع مساجد روا ہست نا مسموع چہ کلام ہم در مذہب حنفی ہست و این قول مخالف ہر چہار مذاہب ازین بیان

ابطال عدم جواز تعدد نزد ائمه اربعه که این قائل بدان قائل شده باطل گشت و
رجحان تعدد لازمش بر مذهب اربعه حاصل وقول منقول شقال وارد ائمه بنام
الصلوة الخ هر باد و مضمحل شد قوله همچنین است حال عبارت برهان که خودش اول لا
جواز تعدد را بمواضع کثیره الخ این قول هم از درجه اعتبار ساقط چه مستدلال جواز تعدد
مطلقا بغیر محصور از عبارت برهان و قرار دادن این امر نیز و شش مسنون بر اصح مراد
از مواضع کثیره ثالثه است فقط نزد محققین که در صدد این ادراک بوضوح پیوست
و نیز لفظ کثیره بعد مواضع اختراع زیلعی است از سرخسی هم مروی نشده چه جای از
طرفین و نیز صاحب برهان این صحت را قول سرخسی قرار داده نه بحثیه خود چنانچه
تصریح نموده قال السرخسی فی الصحیح من مذهبه که این قائل هم نقل نموده و در آن نسخه که ذکر
سرخسی نیست از سهو قلم ناسخ ساقط شده و بر تقدیر تسلیم صحت ملول است بحثیه
سرخسی از اینجا صاحب برهان حسب قرار داد خودش روایت تعدد ظاهر و مذهب ابی حنیفه را
علی الرغم سرخسی آورده گفت و فی روایة لا یجوز فی مصر واحد الا فی جامع
واحد انتهی مراد از روایت در اینجا بمقابله تصحیح سرخسی روایت قویه است
نه روایت ضعیفه ولهذا تضعیفش نکرده به تقدیم التعظیم آورده و مرجح والنتن
این روایت را بمقابله فی الصحیح من مذهبه چنانچه در سهم تجویز تعدد علی الاطلاق
است خالی از خطا نیست قوله و مستند لا ببکه بقول شعرانی کرده الخ این قول هم
غیر صحیح چه قول شعرانی مفید عین مدعای موحدین است که اصل و جمعه توحید است

وبمقتضای الضرورت والحاجت جواز تعدد هست که در دو جا باشد جا منحصر قول قائل در مثل شهری که
مانیم عدم حاجت ممنوع برین قول خود هم عمل نمی نماید که مردم را در صورت عدم حاجت
تعدد و لیشهر صغیر هم حکم بتوحید نمیفرماید و عند الاستفسار تعلیم نمیکنند که وقت حاجت در دو جا
باشد جا ادا نمایند نه زیاده و نیز صاف در فتوی نمی نویسد در شهریکه عدم حاجت
بود مثل اکثر بلاد صغیره آنجا توحید ضروریست کو پاساخته از بین قول خود دستش اینمعنی
منشیح الشکر لله که اقرار شخنی بتوحید از مکفرین صدور یافت کاشکی این امر حق از اینها
بصورت اقرار جلی باسم جلوه گر شود تا فرق و نفاق اهل اسلام مبدل بجمع واتفاق
گردد و لنعم ما قیل سعدی بمدرسه نیست این غرض یارب که همه مستان شوند خاطر مجموع ما
زلف پریشان شما قوله آری مضمون خط عمر جانب بعض عمال دلالت بر مدعایش دارد
الخ این قول کلمة الحق از زبان مکفرین خدا تعالی اصدار نموده باحقاق حق مفخر
گردانید الحمد لله علی ذلک لیکن باوجود اقرار ثبوت توحید بقول عمر رضی الله عنه
که التزام و اتباع ارشادشان باتفاق اهل سنت و بحکم حدیث علیکم بسنتی و سنة
الخلفاء الراشدین بر کافه اهل اسلام واجب باز انحراف از آن بجواز تعدد مطلق
و ترجیح عندیه صاحب میزان بزعم فاسد بر قول حضرت موصوف خلاف جمائیر
حیلی غریب منشاء آن بجز تقریب دشمن نفس اماره دیگر نیست بحکم ان اعدی عدوک فی
نفسک التی بین جنبک اجتناب از بین و اعتماد بر بیش اهل دین را لازم قوله عبارات
را که مصرح مدعایش بود از درمیان الخ این قول بزاتفاق خود شده خطا باید

دیگر نیست چه کلام در مذهب ابوحنیفه است نه در تجویز صاحب میزان بخلاف ائمه اربعه و الا
متابعت قول داود جاعل جمعه مثل نمازهای دیگر کافیست چه از همگی عبارت شعرانی
نیز مذهب ائمه ثلثه حاجت غیر تعدد مذکور و منقول نیست اگرچه در نقل مذهب تعدد از طرف
خود خلاف جمهور زیاده آورده و آن موجب برخاست مذهب یکی از ائمه ثلثه نشود
که در اول و آخر برای اثبات تعدد و جواز تعدد بشرط حاجت بر مذهب ائمه ثلثه نقل کرده هر
میزند و آن اینست ومن ذلک قول الائمة الاربعة انه لا یجوز تعدد الجمعة فی بلد الا ان کثر
اهله وعسر اجتماعهم فی مکان واحد الخ و نیز مع ان مذاهب الائمة متفق ان تجویز التعدد
مشروطا بالحاجة الی آخر ما قال و ان کانت الجمعة صحیحة علی مذهب داود الخ
در بیان که مغیر مذهب نتوانند شد آورده نتیجه سودی ندارد دیگر اطلاع بر تجویز و تعدد صاحب
میزان پس گذاشتن چنین عبارات مخل مقصود را تلبیس و تغلیط گمان بردن غیر ازو
نحو عند العوام مفید نیست پس ترک تعدد فرقه داودیه را باید اهل ملت محمدیه حنفیه را
شاید قوله بالجمله روایت تعدد قطع نظر از دلایل و روایات الخ صدور اینچنین قول سزاوار
شان علما نیست چه روایت تعدد را مخلوط بحاوی و صاحب فتح القدیر و جواهر اخلاطی
و جامع صغیر حسام الدین و علامه ابراهیم حلبی و صاحب اختیار و خزانه و غیرهم معتبرین
مذهب ابی حنیفه قرار داده اند چگونه مرجوح و نامقبول و عمل بر آن ناجایز او قول راجح و
قوی و فتاوی القنیه مرجوح و ضعیف و با وجود راجح عمل بر مرجوح غیر جایز کما هو مقرر
فی مقره پس امر بالعکس و بطلان قولش ظاهر گردید قوله اما مرجوحیت قول صاحب اختیار

ظاهر است الحق این قول صریح المکابره و لغت است چرا که سلطان جبار بی اختیار آنکه اگر جواز
جمعه بموضعین با مذهب قرار یابد و بیعذر و حرج روا بود هر آینه جایز بجمیع مساجد بود و قید
بموضعین لغو باشد از آنکه مقصود از جمعه اجتماع جمیع خلایق اهل جمعه در رونق و شوکت
اسلام و هیبت بر کفار و اتباع سنت آن سرور و خلفای راشدین است و چون
بیعذر و حاجت تفریق بموضعین و اختلال اجتماع کامل مذهب و مجوز گردید علت
منع جواز بجمیع مساجد نماند و مصداق مثل سیل آب چو از سر گذشت چه یک نیزه
چه یک دست صادق آید و آنچه از ابی یوسف بموضعین آمده مرجوع عنه و محمول بر
ضرورت و حاجت نزد محققین منصوص پس جواز در جا مستلزم مجامعت و سند
منقول باطل و نیز از ورود منع مر دلیل مقلد را ترک مذهب مجتهدین روا نیست
و بنا برین است که نزد امام ابو حنیفه مر وجوب تعدد دلیلی دیگر بوده باشد گو مقلدان
بدان پی نبرده باشند و در در مختار فی کتاب الرضاع تصریح نموده الواجب
علی المقلد العمل بقول المجتهد و ان لم یظهر دلیله کما افاده فی رسم المفتی انتهی و
عدم تسلیم بطلان لازم بلحاظ مذهب داؤد ظاهر البطلان است چه وی درین
مسئله مخالف حنیفه بل مذاهب اربعه گشته پس اعتماد بر مثل قولش روا نیست
و طبع نمودن داؤد را ابو داؤد از سهو شده باشد جای شکوه نیست همچنین
منع توارث ظاهر الفساد و سندش غیر صحیح است از آنکه امام ابو یوسف مجتهد
به بغداد منع تعدد نمیفرمود تا آنکه امر برفع و قطع جسر بغداد وقت نماز میداد و فعل

عوام خلاف مجتهد بر تقدیر ثبوت قادح تواریث نتواند شد چنانچه ترویج جمعه بشیعیان
بهر محله درین دیار بحضرت بمذهب ابی حنیفه میرساند قوله اما از قول صاحب مجالس
اگرچه بظاهر مرجوحیت معلوم میشود الخ ازین قول اقرار مرجوحیت تعدد و راجحیت
توحد پیدا است باز دعوی عدم مرجوحیت تعدد با دعای مذهب و معتمد علیه دانش
از طرق و اسناد معتبره محض خطاست چرا که مذهب بودن توحد از کلام معتبرین بالا
متحقق گشت و هم خواهی دانست و ادعای بودن صاحب مجالس از واعظان که
مستحب را واجب و مکروه و ترک اولی را حرام قرار میدهند دلیل صاف هست
بر عدم معاینه و مطالعه کتابش که بتحقیق مسایل و قطع بدعات دران کتاب جد بجهد تمام
کار فرموده بر واقف آن پوشیده نیست و کدام جا مستحب را واجب و مکروه را
حرام قرار داده اظهار آن بنقل عبارتش بر مدعی ضرور تا تکذیبش بظهور رسد
و نمیدانم که طعن بر طریق واعظان متقیان چقدر موجب گناه است نشنیدی
که سید واعظان آنحضرت صلی الله علیه و آله اند و دیگر انبیا و صحابه کبار سالک
مسالک این طریقه محموده بودند کما لایخفی قوله اما روایت ثانیه مطابق قول
قدیم ابی یوسف رح آنکه در دو و چار رواست الخ این قول مطابق مطلوب ماست
نه مطلوب شما که نفی میکنند بر قول اصح و مفتی به جواز تا ثلثه را چه جای گنجایش
جواز زیاده ازان و نیز قولش درینجا این روایت را نیز بعضی اصح و مفتی
به گفته اند الخ مناقض قول خودش است که سابق سلب کلی بمفتی به بودن

روایت موضعین باین کلام اظهار ساخته اگرچه این قول صاحب فتاوی مذکور
یعنی دون الثلاث مفتی به نیست الخ قوله و در خلاصه مسطور است اقامة الجمعة فی المصر فی
موضعین الخ ازین قول جواز تا ثلثه و زیاده ظاهر البطلان است قوله و در روایت
ثالثه آنکه تا دو جا بشرط حیلوله نهر و بلده کبیر جایز است و لیس الخ قول هذا مبطل دو جا
علی الاطلاق است تا بزیاده چه رسد و این هر دو روایات را غیر معمول و
نامفتی به گفتن صریح الفساد است که بلفظ صحیح و اصح و علیه الفتوی و نحو ان کلمات
فتوی موجود اند و اظهار نمی سازد که مراد از مفتی به خلاف فقها چه معنی تجویز فرموده
تا فساد شش مبین شود و خود روایات مفتی به باین وضع نقل می نماید اینها را
چرا بر نفس ناگوار داشته غیر مفتی به و مرجوح می شمارد قوله روایت چهارم آنکه
تعدد بمواضع کثیره مطلقا رواست الخ اگر مراد درین قول از مواضع کثیره مطلقا
تا ثلثه گرفته عین مدعای ماست که بهنگام ضرورت و حاجت اینقدر رواست
نه زاید و اگر زیاده هم مراد داشته چنانکه ظاهر کلام وی است او و فیصله آن مفصلاً
گذشت و صحیح و مذهب و معتمد علیه و ظاهر روایت و اصح و معمول به داشتن
اینهمه را خلاف فقهای ثلثه و خطا است چنانکه شناختی و خواهی شناخت
با وجود اینکه در کلام شمنی لفظ مواضع کثیره مطلقا و ظاهر روایت که برای
اثبات آن کلام شمنی نقل نموده اصلا مسطور نیست بل بلفظ اصح و فی موضعین
او اکثر مذکور قوله کما فی الشمنی شرح المختصر لو اقیمت الجمعة فی المصر فی مواضع

فهي المذاهب الاربعة روايات الخ اين كلام دليل مطلب نتوان شد زآنكه مراد از موضعين
واكثر در قول شمني تا ثلثه است فقط چنانچه از كلام علامه قاسم و تقريب قدوري و
شرح كنز و محيط سرخسي و اختيار و معدن و شرح كرخي و شرح وقايه و قاضيخان و جواهر
اخلاطي و خزانه وغيره مفصل گذشت و نيز قولش فهي المذاهب دلالت صاف ميدارد
كه هر سه روايات با قيد تحديد نقد موضعين مطلقاً يا مقيد داخل مذاهب صحيح است
جهت دلالت لفظ اصح در روايت اولي چرا كه نزد ايشان قرار يافته كه لفظ اصح
دلالت ميكند بر صحت روايت مخالفه اش بخلاف لفظ صحيح كه دال بر خطاي ضدش
بود در درمختار ثم رايت في رسالة آداب المفتين اذا ذيلت رواية في
كتاب معتمد بالاصح او الاولى او الاوفق ونحوها فله ان يفتي بها وبمخالفها ايضا ايا
شاء واذا ذيلت بالصحيح او المأخوذ به او به يفتى او عليه الفتوى لم يفت بمخالفه الا
اذا كان في الهداية مثلا هو الصحيح وفي الكافي بمخالفه هو الصحيح فيخير ويختار الاقوى
عنده والاليق والاصلح انتهى فليحفظ الخ و با وجود اين معنى احتراز بجواز زياده از
ثلثه خلاف مذهب شان عاقل نيست و نيز كلامش في موضعين و الاكثر دليل جديد است
كه روايت في موضعين و ثلثه او اكثر كه اين قايل در فتوى از زاهدي وغيره نقل
نموده غلط است اصلا مروي و ثابت نيست و نيز قولش در دليل اصح لان
في تقديم جواز نقد ها حرجا دليل است كه نقد و ترجيح تا ثلثه هم روا نيست اذ الحكم
يتبع بارتفاع العلة و نيز عمل بيك روايت گو آن را اصح شمرده ترك داشتن

سه روایات مذهب کار عالم محتاط نیست و نیز قولش در روایت اصح قصارت کصلوة
العید برهان روشن که نماز جمعه مانند نماز عید است زیاده از ثلثه بالاتفاق ناجایز
چنانچه از باب العیدین فتح القدیر و مضمرات و عالمگیری و اختیار و محیط سرخسی وغیره
بالا منقول شد و نیز حصر شمنی در اربع روایات دلیل قوی است که مرادش از قصد
بموضعین و اکثر فقط تا ثلثه است و در صورت مراد گرفتن غیر حاضرین این روایت مخالف
عادت خواهد بود چرا که روایت تا ثلثه فقط رابع بودنش از متون و شروح معتبره
در صدر منقول شد و نیز مراد داشتن تا ثلثه از کلام شمنی و غیره مخالفت بین الکلامین
مرتفع و تطبیق میان روایتین منشرح و عمل بهر دو حاصل و در مراد گرفتن تا مقصود
اعمال یکی لازم و در اشباه و توضیح و غیرهما مقرر که اصل در کلام اعمال است نه اهمال
پس کلام شمنی موید توحد و حصر در ثلثه و مفید تقویت محیط سرخسی است ازینجا قول
قایل و ازین کلام معلوم شد که صاحب شمنی الخ از محل اعتبار ساقط گردید قوله
سعیدا قول مذکور خیر روایتی است الخ این سخن خلاف دلیل است مبنی احتیاط
این قایل و در دین بجهت ترک عمل بر سه روایات و اخذ بیک روایت مرجوحه
که شمنی آنرا اصح گفته قوله سعیدا صاحب طبقات و رجال صاحب محیط میگوید الخ
مخالفت این قول با ادنی التفات ظاهر چه حصر در ثلثه فقط صاحب محیط کرده
تا بودنش بخدمت رجال تا سنه و ثامنه موجب مرجوحیت قولش بود الی
قول ... صاحب طبقه سیوم مجتهد فی المسایل و صاحب اختیار از

طبقهٔ ششم و دیگر محققین بسیار تصریح نموده اند و توحد در کلام محبوطها و غیره منتج وجود
مقرر شده اہل حق نیست یعرف الرجال بالحق ولا یعرف الحق بالرجال ایضاً لا تنظر الی من
قال وانظر الی ما قال واین معنی اکثر در مثل این قول ہم مخالف الحق گردید در تاعیحات
یجوز الجمعة فی مصر واحد فی موضعین فی قول ابی یوسف رح ولا یجوز فی ثلثة و هو اصح
وہکذا روی عن محمد رح وعنه انه لا یجوز فی مسجدین من مصر واحد الا ان یکون بینهما
نهر کبیر فکان حکم مصرین فان لم یکن بینهما نهر کبیر فالجمعة لمن سبق منهما فان صلوا
معاً فسدت صلوٰتهم جمیعاً وعن محمد رح جواز الجمعة فی ثلثة و هو اصح انتهی و ہکذا
فی دستور القضات و در اختیار شرح مختار قال محمد رح لا باس بصلوٰة الجمعة
فی المصر فی موضعین و ثلثة ولا یجوز اکثر من ذلک لان المصر اذا بعدت اطرافه یشق علی
اہله المشی من طرف الی طرف فیجوز دفعاً للحرج وانه یندفع بالثلثة فلا حرج بعدها ولهذا
کان علی رضی الله یصلی العید فی الجبانة ویستخلف من یصلی بضعفة الناس بالمدینة
والجبانة من المدینة والخلاف فی العید والجمعة واحد انتهی و در تقریب قدوری
وقال محمد یجوز فی موضعین و ثلثة استحساناً ولا یجوز فیما زاد لا کتفاء بالصلوٰة فی
ثلث فی المصر وسطاً انتهی و در شرح کنز اذا عظم البلد وبعد اطرافه وشق علی اہله المسیر
من طرف الی طرف اخر یجوز فی ثلثة و هو اصح للحاجة بذلک وما زاد علی ذلک
لا حاجة الیه انتهی کذا فی شرح درر البحار وغیره و در معدن و اما اولنا بثلثة هو
لان الجمعة لا تؤدی علی ما زاد من الثلثة کذا فی شرح الاقطع انتهی وہمچنین روایات

مطابق قول صاحب محیط غیر معتبر اند و منسوب ساختن گردی صاحب محیط را
بتقصیر و گفتن که محیط غیر تصنیف شیست بلکه از استادی صاحب بدائع که بنا جمعه و
جایست قادح استدلال بکلامش نمیتواند شد چرا که مجرد جرح بر راوی عدل و
ضابط بلا بیان سبب تقصیر مقبول ثقات نیست بل محمول بر تعصب و عناد چنانچه
بعضی اهل حدیث بر امام همام ابوحنیفه امام اقدم و مقتدای اهل علم جرح و طعن نموده اند
کما لا یخفی علی اهل العلم و نیز ثقه بودنش از نقل مشایخش و اعتماد بران و کتب فتاوی
حنفی و عالمگیری و دیگر معتبرات دلیل ظاهر و اگر چنین کتب را اعتبار نیست فتاوی
عالمگیری را که مشحون از روایات محیط سرخسی و غیره است و نزد این قائل همه روایات
این فتاوی بحقیقت محقق و مسلم که نقل بران محل افراض علیه سیدا اند چگونه اعتبار خواهد شد
و بل هذا التناقض فی الکلام و ایضا در فرضنا که محیط شمس الدین سرخسی تصنیف است او
صاحب بدائع باستدلالش معتقد است که [illegible] بدائع و بحر الرائق و در مختار و غیره ما [illegible]
و سند مع گردانیدن صاحب بحر الرائق قول مصنف بدائع را محل نظر بل قول بحر الرائق
بقول بدائع سند قوی است که مخالف ظاهر روایت [illegible] امام [illegible] و [illegible]
اقامة الجمعة فی مصر واحد فی موضعین الاصح انه یجوز انتهی و در ملتقی ظاهر الروایة جوازها
موضعین فی مصر واحد و جوازها علی اکثر من [illegible] الروایات انتهی و در بدائع انه ظاهر
وان علیه الاعتماد و در خلاصه عند ابی حنیفة و ابی یوسف یجوز فی موضعین و
لا یجوز فی اکثر انتهی و در حاوی انه قول محمد و ان علیه الفتوی انتهی و در جواهر اخلاطی

وعن القاضي في موضعين دون الثلاثة وهو الاصح وعن الشيباني لا يجمع اكثر من المسجدين
وعليه الفتوى انتهى و در عتابيه غرايب لا باس للامام ان يجمع في مصر في مسجدين
وعليه الفتوى وعن محمد رح انه يجمع في اكثر من مسجدين وعليه الفتوى و نيز در فتاوى
ما وراء النهر ري عن الطحاوي قال لا باس بان يجمع الامام بالناس في المصر في
مسجدين ولا يجمع في اكثر منهما وكذا عن محمد رح وبه ناخذ انتهى و در حجه و نيز در شرح قدوري
ولا باس بان يجمع الناس في المصر في موضعين ولا يجوز في اكثر من ذلك وعن
ابي يوسف رح لا يجوز الا ان يكون بين الجانبين نهر عظيم وان لم يكن فالجمعة لمن سبق
وعلى الآخرين اعادة الظهر وان صلوا معا او لا يدري من سبق لا يجوز صلوتهم جميعا
وعند محمد رح تجوز في موضعين وثلثة وعن ابي حنيفة رح لا يجوز الا في موضع واحد انتهى و در
كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون وصف اين محيط چنان بيان نموده
المحيط [illegible] في [illegible] مجلدات ويقال له الرضوي صنفه اولا ثم لخصه فقال جمعت فيه
مسائل الفقه مع مبانيها ومعانيها لرضي الدين المذكور صدرت كل باب بمسائل المبسوط
لانها اصول ضبطه واوردت بعدها مسائل النوادر لانها من اصول المسائل متفرقة
ثم اتبعتها بمسائل الجامع لانها من زبدة الفقه مجموعة ثم ختمتها بمسائل الزيادات
لانها على فروع الجامع مزيدة وسماه محيطا لاشتماله على مسائل الكتب وفوائدها
وفوائد نقلها اوله الحمد لله الذي ذي المجد والجلال الخ ازين كلام سهو ظن منكرين
تحقيق از تعصب و عناد او بوجه اكمل مكشوف گرديد نقص تصحيفش قادح وثوق وعدالت

لو اقيمت الجمعة في مصر في مواضع و در درر و غرر جازت الجمعة في مواضع من مصر و در
سعدی شرح کنز چنین بتصریح نموده ای ثلثه مواضع و زیادت کثیره ایجاد زیلعی و بعضی دیگر
پیروانش خارجین از طبقه ششم است گو مراد ایشان نیز تا ثلثه عند الضرورت است
و اگر مراد ازین عبارت زیاده از ثلثه دارند الزام خطا و آنها ثابت کرد و چرا که از علماء
ثلثه نیز و محققین تا طبقه ششم جواز زیاده ازان ثابت و مستند نیست ازینجا علامه قاسم
و غیره حصر تا ثلثه و طعن بر زیلعی نموده توهم زیادت را که ناشی ازین عبارت بود قطع
کرده اند و در شرح درر البحار و غیره از تصنیف علامه مذکور است قال في المحيط ولا باس
بصلوة الجمعة في موضعين او ثلثة في مصر واحد عند محمد رح دفعا للحرج والمشقة عن
الناس اذا كان يشق على كل جانب المسير الى جانب اخر فصار كصلوة العيد في
التجوز في موضعين او ثلثة و على هذا مشى في الكنز و زاد الزيلعي كثيرة و هذه الزيادة التي
بها من عنده لا وجود لها في الرواية بل كل من قال بمواضع اراد ثلثة و كل من قال
موضعين او اكثر اراد ثلثة فقط قال في شرح الطحاوي و ذكر الكرخي في مختصر عن
محمد تجويز اقامة الجمعة في مصر واحد او اكثر و لفظ الكرخي الذي عبر عنه في شرح الطحاوي
ولا باس بصلوة الجمعة في الموضع و الموضعين و الثلثة عند محمد رح فظهر ان مراده
بالثلثة فقط و قطع القدوري الاحتمالات فقال في التقريب و قال محمد رح يجوز
في موضعين و ثلثة استحسانا و لا يجوز فيما زاد للاكتفاء بالصلوة في طرفي المصر و
وسطه و قال في شرح الكنز اذا عظم البلد و بعد اطرافه و شق على اهل المصر من طرفه

الی طرف یجوز فی ثلثة مواضع لحاجة بذلک وما زاد علی ذلک لاحاجة الیه انتهی وعنایتی
ان قوله فی مجمع البحرین واجازه مطلقا وقوله فی الدرر واطلق خلاف الروایة عن محمد انتهی
کلام الفاضل سعد و در معدن وتؤدی ای الجمعة فی مصر ای فی مصر واحد فی مواضع ای فی
ثلثة مواضع عند ابی حنیفة ومحمد وعند ابی یوسف رح تؤدی فی موضعین کذا فی الکافی
انتهی و در آخر این کلام گفته وما اولنا بثلثة مواضع لان الجمعة لا تؤدی علی ما زاد
من الثلثة کذا فی شرح الکرخی انتهی و در بدائع وما روی عن محمد من الاطلاق
فی ثلثة مواضع محمول علی مواضع الحاجة والضرورة انتهی وغیر اینها که نقلش این قدر
را نزد اکثرین معارض ومدفوع باین روایات ظاهره وصحیحه واظهر است در تتمة الائمة
فی اختلاف الائمه قال الطحاوی الصحیح من مذهبنا انه لا یجوز اقامة الجمعة فی اکثر
من موضع واحد فی المصر انتهی الخ و در مستملی صغیر انما یجوز اقامة الجمعة فی المصر
فی موضع واحد لا اکثر فی ظاهر الروایة عن ابی حنیفة الخ و در مستملی کبیر اقامة الجمعة
فی موضعین او اکثر فی مصر واحد فی جوامع الفقه عن ابی حنیفة رح روایتان والاظهر
عدم جوازها الخ و در جواهر اخلاطی ولا بأس بالجمعة فی موضعین وثالثة فی مصر عند
السرخسی الی وعن الامام روایتان [illegible] والاظهر انه لا یجوز [illegible] و در
والاظهر فی ظاهر الروایة عن ابی حنیفة لا یجوز اقامتها فی مصر الا فی موضع واحد
الخ و در اختیار شرح مختار قال ابو حنیفة لا یجوز الا فی موضع واحد و در [illegible]
شعر الی ومن ذلک قول الائمة الا انه لا یجوز تعدد الجمعة فی بلد الخ وایضا

فیه مع ان مذاهب الائمة تقتضی ان جواز التعدد مشروط بالحاجة و سوای این
روایات بسیار اند که ذکر آنها موجب درازی است و نیز آوردن زیلعی استدلال
باین کلام و لان فی الاجتماع فی موضع واحد فی مدینة کبیرة حرجا الخ دلالت دارد
که نزد وی حرج بموضع واحد و شهر کبیر است و در اقامت دو جا باشد جا
بشهر کبیر و در توحد بشهر صغیر حرج منتفی است پس تعدد در شهر صغیر و زیاده
از ثلاثه در کبیر نزد زیلعی هم درست نخواهد بود اذ بارتفاع العلة یرتفع الحکم و بعبارت
اخری اذ الحکم ینتهی بانتهاء العلة کما فی علم الاصول و اگر مراد وی جواز زیاده علی
الاطلاق بودی مثل این موضع استدلال آوردی لان فی الاجتماع فی ثلثة مواضع
حرجا و قید موضع واحد و شهر کبیر را دخل ندادی و نیز چون زیلعی را شک و تردد
در جواز تا ثلثه بود روایت توحد را آورده گفت و یروی عن ابی حنیفة انه لا یجوز الا فی
موضع واحد فان ادیت فی موضعین او اکثر فالجمعة للاولین تحریمة و قیل فراغا
و قیل فیهما جمیعا الخ و نمیدانی و تامل نمیکنی در کلام زیلعی که آخر چه قدر انصاف نموده روایت
ابی حنیفة را در وجوب توحد نقل کرده از آن که این روایت نزد محققین صحیح و ظاهر است و
مذهب شیخین باشد مگر ظاهر روایت کما مر عن البحر و غیره و هم تصریح ساخته که جمعه بستون قائلین
نا جایز و باطل است گو دو جا باشد و روایت موضعین فقط از ابویوسف و محمد آورده
و از ابویوسف فقط حصر جواز بموضع واحد مگر وقت حیلوله نهر عظیم بیان کرده و روایت
دیگر ابویوسف عدم جواز موضعین مشروط به بودن مصر نموده اظهار ساخته که وقت

نماز به برداشتن جسر حکم میفرمود و این همه روایاتش صحیح انتهی از آن که مقابل اصح صحیح
می باشد پس استدلال بمواضع کثیره از عبارت زیلعی وغیره بر جواز تعدد علی الاطلاق
چنانکه ناقل عبارت آنها مینماید و فتوی و عبارت بران مطابق عقیدهٔ خویش بدون تغییر
خشیت الله برای خراب ساختن جمعهٔ مسلمین اظهار میکند غلط است فلیحفظ از تنها قول
بالجمله از کلام شمنی و زیلعی ثابت شد الخ باطل گشت قوله و در عینی شرح کنز نیز آورده
الجمعة الخ استدلال از کلام عینی بجواز تعدد محصور مانند استدلال از کلام زیلعی فاسد
که حالیا در یافتی بیان و توضیحش محتاج باعاده نیست و قول وی و شافعی و مالک
معارض است بانچه در میزان شعرانی و رحمة الامة و معدن و کیمیای سعادت امام غزالی
و دیگر کتب شافعیه وغیرها تصریح یافته که نزد ایمه باقیین نیز تعدد نیست الا عند الضرورة و
حاجت و دشواری اجتماع یکجا و بزرگی شهر که دو جا یا سه جا روا است باقوالش هم
محمول بر ضرورت و حاجت است گو مطلق ذکر نموده چرا که گاهی مطلق مذکور سازند
و بقرینه تصریح دیگر جا مراد مقید دارند چنانچه در رد المحتار همین تصریح نموده و صرح
فی الوهبانیة بوجوب التعزیر و فتح الحمامات و لم یقید بما هو ولعله اعتمد عادتهم انتهی
و در بدائع و ما روی عن محمد رح من الاطلاق فی ثلثة مواضع محمول علی مواضع الحاجة
والضرورة انتهی و هرگاه نزد عینی هم جواز تعدد تا ثلثه مشکوک و مشتبه بود تعدد را
از ابی حنیفه و احمد مروی ساخته و عن ابی حنیفة لا یجوز الا فی موضع واحد و هو قول
احمد انتهی و این روایت نزد مجوزین تعدد هم موسوم بضعف نشده پس ظاهر

واظهر وصحیح واصح موافق محققین مشایخ ولقد در اصحیح بر مذهب ابی حنیفه والسنتن مختص متابعت
سرخسی است پس سند قوله و در برهان شرح مواهب الرحمن می آرد تعدد الخ بیان
فساد این قول هم از انچه در قول زیلعی یعنی مصرح شده واضح وچون نزد صاحب برهان
قول سرخسی فی الصحیح من مذهبه صحیح بود از انجا روایت ظاهره ابی حنیفه در توحد که
مدار مذهب بر نست مذکور ساخت وفی روایة لا یجوز فی المصر واحد الا فی جامع واحد
انتهی آوردن صاحب برهان فی روایة بطور تنکیر [illegible] للتعظیم کما فی قوله تعالی ولقد
کذبت رسل من قبلک بغیرها من الا یات بیان [illegible] روایت توحد چنانچه محققین
شمرده اند قوی وظاهر و مذهب ابی حنیفه است وگمان تناقض در کلام صاحب برهان
برین معنی از مقابله فی الصحیح من مذهبه و ترجیح وانستن این روایت را در مقابله اش
ساقط الاعتبار است چراکه فی الصحیح من مذهبه باعتبار قول سرخسی است واین روایت
تجویز خودش فارتفع التناقض التقایر المجتهدین والقائلین وبیان قول صاحب
برهان در قول قایل وهچنین است حال عبارت برهان الخ سابق هم گذشت
پس باطل گردید قول ناقل پس قوله فی روایة لا یجوز در مقابله فی الصحیح من مذهبه الخ
قوله وجه درین کتاب است وجه روایة المنع الخ [illegible] جمع بجامعیت الجماعات
والتفریع عدم جواز التفریق بران [illegible] برهان تایید مذهب توحد است
ازین جهت بر وجه تعدد مقدم آورده [illegible] ساخته چراکه از ورود
[illegible] دلیل مذهب [illegible] بودن مذهب تعدد

اطلاق حدیث لا جمعة الا فی مصر می آرند جوابش بوجوه است اول آنکه بکتب محمد
استدلال بر تعدد از این قول کسی اعتنا نکرده بلکه مقصور بر مصری است نزد محققین
مقبول نیست و اگر استدلال باین درست بودی هر آئینه امام محمد تجویز تعدد استدلال
بدان نکردی دوم منقوض است بحدیث لا صلوة الا بطهور که دلالت دارد بر
صحت بشرط بودن نماز بوضوء فقط و آن درست نیست و حلش آنکه مشروط
بودن شیء بیک شرط مانع نیست که مشروط بشرط دیگر هم بود گو در آن کلام مذکور نشده پس توجه
که شرط جمعه بمذهب ابی حنیفه است بدلیل دیگر نیز درستی ثابت گو متعلق اثر معلوم نباشد
و اطلاق لا جمعه بدان مرتفع و نیز نزد امام ابو یوسف رح لا جمعة الا فی مصر خبر یا اثر
صحیح نیست یا اطلاقش بدلیل دیگر مرفوع لهذا او حد جمعه با تعدد بموضعین مذهب ساختند اگر
این خبر و اثر صحیح غیر مؤول بودی چگونه اقدام بر خلافش نمودی و همچنین نزد امام
ابو حنیفه مطابق ظاهر روایت بل نزد ائمه باقیین نیز غیر صحیح یا مرفوع الاطلاق است
از جهت او حد را اختیار فرموده اند و نیز باتفاق اهل حدیث قول لا جمعة الا فی مصر
مرفوع به آنحضرت نیست بل غیر صحیح از انجا صاحب بخاری در صحیح خود باب الجمعة
فی القری والمدن معقود ساخته و نزد محققین حنفیه هم موقوف بر علی کرم الله وجهه
و بعضی صحابه دیگر است اگرچه این موقوف نزد انها در حکم مرفوع است اثبات
احکام مثل شرطیت مصر وغیره بدان نمی باید و بر قول محمد نیز اطلاقش در ما ورای
ثلثه نزد محققین نا جایز و نیز استدلال بخبر و اثر بعد تحقیق تعیین مذهب فایده قوت

مذہب سپید بودہ آنکہ مذہب را تابع ہر خبر و اثر سازند و محقق است کہ مذہب تعدد جمعت
و جواز ثالثہ لغیر شرط ضرورت و حاجت و اگر از ورود خبر و اثر مخالف مذہب تقلید لفظش جایز
بود اصول مذہب مجعوب وضعیف میتوانند شد کہ احادیث متعارضہ باہم متخالفہ در
مذاہب اربعہ بسیار اند لہٰذا اجرہ شرعی و موافقاتش از اطلاق لا جمعۃ الا فی مصر جامع
کدام از سابقین استدلال بر تعدد بنا وردہ و مراد صاحب برہان بنا بر تحقیق
از قول انہ موجود فی حق کل فریق حصر است تا ثالثہ و لفظ کل در ینجا مثل قولہ تعالیٰ
تدمر کل شیء بامر ربہا و قولہ عز وجل و اوتیت من کل شیء برای استغراق علی الاطلاق
نیست فلا یتوہم ما یتوہم اگر گوئی کہ چون حدیث لا جمعۃ الا فی مصر صحیح نباشد چگونہ استدلال
بر شرطیت مصر و احکام دیگر بر مذہب حنفی ازین حدیث درست باشد گویم کہ از ناصحیح
بودنش لازم نمی آید کہ احکام مذکورہ غیر ثابت شرعی شوند چہ جایز است کہ نزد ابو حنیفہ
بر اثبات آن احکام دلیل دیگر بود گو مقلدان را واضح نباشد قولہ و در فتح القدیر
بعد روایت تعدد آوردہ و عن محمد رح یجوز تعددہا مطلقا الخ این کلام ہم خالی از
تحصیل است چہ مراد محمد نزد محققین از جواز تعدد مطلقا دو جا است نہایت
سہ جا و مراد از مطلقا این است کہ نہر میان باشد یا نہ و نزد بعضی ضرورت
دکبیر شہر بود یا نبود چرا کہ این قول مقابل قول ابو یوسف است کہ تعدد را
مقید و مشروط بدین دو شرط نمودہ و فہمیدن جواز تعدد غیر محصور در کلام
فتح القدیر بر خلاف قرار داد فضلا اہل تحقیق خالی از خطا نیست و قولہ

فتح القدیر ورد او عن ابی حنیفه باشتراط روایت دعن دلیل ایں است که تعدد مذهب ابی حنیفه نیست
بل یک روایت از وی بخلاف توحد که نزد وی مذهب امام است از ینجا بلفظ عنه مصرح
مذهب آورده گفت والاصل عند ابی حنیفه لا یجوز تعدد ها فی مصر واحد انتهی ولهذا قول
محمد را مذهب بودن ابی حنیفه نسبت بسرخسی فقط نموده نه تجویز جمهور و پسندیده خویش
بیان کرده پس قول فتح القدیر دلیل موحدین است نه مکثرین و از قول سرخسی
فی مسجدین و اکثر که مراد از ان تا ثلثه است فقط بر ظاهر گشت که لفظ مواضع کثیره چنانچه
از زیلعی و غیره صدور یافته یا مثل مسجدین و ثلثه و اکثر که از زاهدی و غیره ناقل منقول است
خطا ست اصلی ندارد که بعد از طبقه ششم حادث شده و ما نحو قه بودن تعدد تا
ثلثه که مراد قول سرخسی است منافی موحدین و حاضرین نتوانند شد بل بعین قول
ایشان است اینقدر میان قولین تفاوت است که در کلام سرخسی این تعدد
بلی قید ضرورت آمده و نزد محققین حاضرین مشروط بضرورت و حاجت است و
شاید که مراد سرخسی هم مشروط بدین شرط بود که حمل مطلق بر مقید بمجرای عادت
ایشان مجوز است چنانچه گذشت در بیان فساد دلیل تعدد و بطلان لا جمعة الا فی مصر
در تحقیق کلام برهان حالیا گذشت قول فتح القدیر بعد بیان وجه روایت توحد
بتسمیه جمعه و استدعا لیش جامعیت الجماعات را و الاصح الاول الخ دلیل
بر لو دلت جواز تعدد مذهب ابوحنیفه نیست زیرا که حیثیتش آنکه وصحیح بر اطلاق
جواز تعدد است یعنی تا ثلثه بعلت ترجیح بر قول محمد چنانکه دلالت روشن دارد

برین معنی سیاق و سباق کلام فتح القدیر که بر اہل سلیقه مخفی نیست
عین مقصود موحدین حاضرین است چرا که نزد ایشان مطابق قول محمد و ابی یوسف و امام
ابی حنیفه تعدد تا ثلثه عند الضرورت جایز و اصح و مفتی به است بمعنی کلام فتح القدیر
صحیح نیز جواز این تعدد تا ثلثه مذہب ابی حنیفه است و بغیر ضرورت جایز و اصح
چرا که این معنی منافی قول خودش در باب الامامت است که آنجا جواز تعدد را
بر قول محمد بلفظ مفتی به تصریح نموده گفت علی قول محمد رح الخ و دلایل مقام
بیان کرده و از کلام درایه که بر قول اصحاب نماز جمعه خلف هر کس که امام دانسته
گو امام فاسق باشد و نیز مصنف قول اینست که تعدد را بلفظ عند مذہب ابی حنیفه مطلقا
قرار داده و ایضا در باب العیدین تصریح ساخته که جواز نماز عید تا سه جا قول
محمد است و در آن باب این ہم گفته که نماز عید و جمعه مشترک اند در شروط سوا
خطبه باین کلام لا خفاء فی وجه المناسبة بین صلوة العید والجمعة فلا اشترکت
صلوة العید والجمعة فی الشروط حتی الاذن العام الا الخطبة لم تجب صلوة العید
الا من تجب علیه الجمعة انتهی ایضا فیه قوله ویتوجه الی المصلی والسنة ان یخرج
الامام الی الجبانة ویستخلف من یصلی بالضعفاء فی المصر بناء علی ان صلوة العید
فی موضعین جائزة بالاتفاق وعند محمد رح یجوز فی ثلثة مواضع وان لم یستخلف
انتهی و گمان نمودن این معنی که حصر تعدد تا ثلثه در کلام فتح القدیر از شروط
عید نیست مثل اذان و اقامت و دیگر امور متعلقه صلوة جمعه است خیلی از

بل طالب مستبعد چرا که معنی شرط نیست نزد اهل علم مگر خارج موقوف علیه که بدون
آن مشروط روا نبود و حصر تا اثنه همچنین است در کلام فتح القدیر و عالمگیری و غیره
که بعد دانستن نماز عید باتفاق درست نیست یعنی در موضع رابع و خامس مشار الیه را
نیست و همچنین خیال کردن عدم صحت استثناء متصل و منقطع در کلام فتح القدیر
باطل است چه معنی کلامش اینکه هرگاه که مشترک و برابر گشت نماز عید و جمعه در جمیع
شروط حتی الاذن العام مگر خطبه که این شرط در جمعه است نه در عید پس الف و لام در الشروط
استغراقی است کما فی قوله تعالی ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا که شامل
است همه شرائط را و تغلیباً باعتبار مفهوم لفظ الشروط که مستثنی منه است خطبه
عید و جمعه را مستغرق است از این جهت باعتبار وجود خارجی اخراج و استثنا کرد
خطبه را بطور متصل بیان نمود و مستثنی خارج غیر جنس مستثنی منه را از روی تغلیب
او داخل در مستثنی منه در کلام باری آمده کما فی قوله تعالی و اذ قلنا للملائکة اسجدوا
لآدم فسجدوا الا ابلیس که ابلیس را از جنیان شمرده اند الا ابلیس را
باعتبار دخول عزازیل در ملائکه تغلیباً مستثنی متصل گفته اند نه غیر مستثنی منقطع
غیر صحیح دانستن محض غلط بخلاف چنانچه علماء منقول و معقول است در تصحیح
کتاب ثابت نیست و بر تقدیر ثبوت سهو و خطا است چه مستثنی منقطع در فصیح
الکلام بحر نظام اکثر جا واقع چنانچه در الا ابلیس فصحای مفسرین تجویز فرموده اند
و فتح الاسلام و غیره در کریمه و اولئک هم الفاسقون الا الذین تابوا من بعد ذلک

واصلحوا الذین را مستثنی منقطع والسنه وبهمین قیاس در وان تجمعوا بین الاختین
الا ما قد سلف فرموده اند ونیز علماء نحو واصول فقه مستثنی را بمتصل ومنقطع تقسیم
نموده احکام را بیان ساخته اند که مستثنی منقطع نزد اهل اصول از قبیل مجاز رسم
مستثنی یافته لیکن مجاز لو دلتش غیر فصیح نمیگویند چراکه مجاز در افصح الکلام واقع مثل قوله
تعالی واشتعل الرأس شیبا وغیر ذلک من الامثلة که بر واقف اصول ومعانی
مخفی نیست ونیز حدیث استثنای متصل ومنقطع آوردن بمعرض اعتراض بر علامه فتح القدیر
جز تعلی وتشنیع در عوام فایده نرساند واینچنین شبهات طالب علمانه مسئله فتح القدیر را
باتحاد جمیع شروط عید وجمعه مگر خطبه وبعدم جواز هر دو در بادیه رای ثلثه نزد محمد منقوض نمیگرداند
در تفسیر کشاف آورده الا ابلیس استثناء متصل لانه کان جنیا واحدا بین اظهر الالوف
من الملائکة مغمورا بهم فغلبوا علیه فی قوله فسجدوا ثم استثنی منهم استثناء واحد منهم
ویجوز ان یجعل منقطعا انتهی ودر توضیح آورده وقد ذکر فی التقویم وجه حسن لکونه
منقطعا فاوردت ذلک فی المتن وهو ان الاستثناء المتصل اخراج عن حکم
المستثنی منه بالمعنی المذکور والمعنی المذکور ان معنی الاخراج هو المنع عن الدخول کما ذکرنا فی
صدر الاستثناء والاستثناء المنقطع هو ان یذکر شیء بعد الا واخواتها غیر مخرج
بالمعنی المذکور فقولنا غیر مخرج یتناول امرین احدهما ان لا یکون داخلا فی صدر الکلام
والثانی ان یکون داخلا فیه لکن لا یخرج عن عین ذلک الحکم وحکم صدر الکلام ان
کنت قد ثبت بها رقابها وقوله الا الذین تابوا لا یخرج عن عین ذلک الحکم بل معنا

شرع بکلام شارع حسب انباء لفظ نزد فقهاء حضر و لیست و اجتماع مطلق یعنی فرد کامل که
عبارت از طرز توحد است متبادر از اطلاق جمعه و اجتماع است و مطلق اجتماع فرد
ناقص بجهت آمیزش افتراق و تفریق جماعت غیر متبادر فتامتعارف باین دلیل
رجحان وجه توحد مذکور در ارتفاع منع مسطور پیداست در هدایه فی کتاب الرهن
آورده لان الشائع للرهن بالاستیفاء وهو ملک الید و الحبس لان الرهن
ینبئ عن الحبس الدائم قال الله تعالی کل نفس بما کسبت رهینة الخ لیس از آن
گفته و الاحکام الشرعیة تعطف علی الالفاظ علی وفق الانباء انتهی و اینمعنی را
بسیار جا دران تصریح نموده که بر دانفش تخصیص نیست و محقق ملا عبد السلام
در شرح منار وجه اراده فرد کامل و اخراج ناقص را در احکام چنین تصریح
کرده لا اخفاء فی ان الناقص کالعدم انتهی و در نور الانوار وجه عدم شمول
لفظ رقبه بر فرد ناقص یعنی معیب مثل زمنه و اعمی چنین آورده و نحن نقول
الزمنة لیس بتخصیص بل هو غیر داخل تحت الرقبة المطلقة اذ هو فائتة جنس
المنفعة و الرقبة المطلقة ما یکون سلیمة عن العیب و الموهوب غیر مملوک من وجه
فلا یتناولها اسم الرقبة انتهی ازین قاعده اصول واضح که اسم جمعه و اجتماع
شامل نیست اجتماع ناقص بطور تعدد را و اطلاق اسم جمعه بروی صحیح نیست
بجهت پذیرفتن نقصان و عیب تفریق و ازینجا جواب دیگر بعدم اضرار اطلاق
لاجمعة الا فی مصر توحد را هم متناول جمعه نیست منع مذکور بر وجه جامعیت الجماعات

بطور توحد خالی از مکابره یا غفلت ازین قواعد نیست و نیز مواظبت آنسرور
صلی الله علیه و آله وسلم بر توحد همراه صحابه و عدم اجازت تعدد آنها و اجماع
صحابه بر همین بعد آن سرور علیه الصلوة و السلام و قرائن نوشتن حضرت
عمر درین امر محمود و بعمال بصیغه امر موکد بلفظ کل که گذشت هر آینه مرجح این وجه
و جهه و رافع چنین منع کرده است واضح گفتن فتح القدیر جواز تعدد را دلیل
است که توحد هم نزد وی صحیح است و نیز آن اصحیت و تصحیح شمس الایمه معارض
و مدفوع است بتصحیح طحاوی مر توحد را و تبدیع حسام الدین صاحب جامع صغیر
و نیز بعض صاحب مستملی وغیره تعدد را ازینجا ضرورت جامعیت جمیع جماعات در جمعه
بر مذهب امام ابی حنیفه رحمة الله علیه و بطلان قول قائل هم ازین کلام محقق شد که علت
تصحیح السیت الی اظهر من الشمس و ابین من الامس گشت قوله و نیز در فتح القدیر است
تحت قول الهدایة الجمعة جامعة للجماعات کلام فتح القدیر درین قول صاف دلیل
است بر توحد دین را و تعجب از منع تعدد که مطلب منقولات خود وی هم میرسد
چرا که این قول صاحب هدایه علی ما فی فتح القدیر دلیل هویداست که نزد صاحب
هدایه جمعه جامع جمیع جماعات است اصلا تعدد وی روا نیست و مقبول و معمول
بودن کتاب هدایه شرقا و غربا معروف و از کلام فتح القدیر این هم واضح
که روایت جواز تعدد مختار سرخسی و موافقان وی است سابق از کسانی
ثوابت مذهب نه پسندیده از جهت او را بانی و بادی این امر گردانیده

تخصیص بس خنثی وغیره وعدم انتساب بافقه منه ساخت قوله ونهم درنسبت اذ لعدد و

اقامتها فی المصر علی قول محمد وهو المفتی به انتهی این نقل قایل مستلزم بطلان
عندیه خود وشش ست چه ازین منقول واضح که تعدد نزد فتح القدیر فقط قول محمدست
نه مذهب ابی حنیفه چنانچه بر مفهوم منکرین توحید است والا چنین گفتی علی قول ابی حنیفه ومحمد
مراد ازین تعدد قول محمد مفتی به ثالثه است فقط چنانچه از فتح القدیر وعالمگیری
وغیرهما در باب العیدین واز قاضیخان وشرح وقایه وغیره معتبرات بشهادت واضح
کما سلف درین مقام غور باید فرمود که خود این قایل بچه قدر تغلیط وتدلیس
در دین کرده ودر صدد فتوی این معنی منسوب بدیگری ساخته یعنی اول کلام
فتح القدیر را که صریح در توحد نزد جمهور بود اخفا نمود تا حق مختفی گردد وآن این ست

قال فی الدرایة قال اصحابنا لا ینبغی ان یقتدی بالفاسق الا فی الجمعة لان فی غیرها یجد
اماما غیره انتهی یعنی انه فی غیر الجمعة بسبیل من ان یتحول الی مسجد آخر ولا یاثم فی ذلک
ذکره فی الخلاصة وعلی هذا فیکره فی الجمعة اذا تعددت اقامتها فی المصر علی قول محمد
وهو المفتی به لانه بسبیل من التحول حینئذ انتهی کلام فتح القدیر بعینه درین قول لفظ اصحابنا
صیغه جمع دلیل صاف است که نزد جمهور حنیفه سوای قول محمد نماز جمعه جز پس یک
امام جایز نیست گو امام فاسق بود وادایش دیگر جا موجب اثم وگناه است اگرچه
پس امام متقی باشد کما تقرر عندهم ان مفهوم الروایات معتبر بالاتفاق و
ازینجا ثبوت خطاء ظن شمس الائمه بودن تعدد مذهب ابی حنیفه از کلام فتح القدیر هم

واضح ونیز در فتح القدیر بحث قول هدایه لانها تقام بجمع عظیم الخ ارشاد الشارح محشی توحیدا
تصریح نموده باین عبارت فان التقدم علی جمیع اهل المصر بعد بتر شاوریعة الخ در مستملی کبیر
گفته لانها تقام بجمع عظیم اذ هی جامعة للجماعات المتفرقة فی المساجد وغیرها انتهی از کلام
فتح القدیر روشن که مراد بجمع عظیم در قول صاحب هدایه تمام اهل مصر مقیمین جمعه اند
که پس یک امام این نماز گذارند واز گذاردن بمواضع متعدده باز مانند وهمین است
مضمون کلام منقول مستملی کبیر چنانچه ظاهر است قوله در عینی شرح هدایه می آرد وفی
المبسوط الخ این هم دلیل روشن است که از سرخسی در مبسوط لفظ موضعین
واکثر آمده که مراد از آن تا ثلثه است عند المحققین علی ما مر ولفظ مواضع کثیرة نزد وی ناشی
خطاست وعدم صحت قول مبسوط سرخسی بالاتحقیق گشت قوله در در رغرر می آرد
جازت الجمعة فی مواضع من مصر الخ این قول دلیل است که نزد صاحب درر غرر هم
زیادت لفظ کثیرة بعد مواضع که عبارت است از ثلثه خطا واختراع است از همین جهت
فقط لفظ مواضع آورده وعدم صحت این قول هم از ما قبل واضح قوله وفی
لان فی الاجتماع فی موضع واحد فی مدینة کبیرة الخ دلالت دارد برانیکه انحصار حرج
بموضع واحد وشهر کبیر است ودر تعدد تا ثلثه ولو در شهر صغیر حرج مرتفع است
قوله در بحر رائق می آرد لو ادی فی مصر فی مواضع الخ این قول رکیک است چه بنیاد
استدلال بقول بحر رائق وبیان مراد نیست از ما سبق لائح صاحب اعاده
واین کلام بحر رائق بحقیقت قول زیلعی است لهذا گفته کذا ذکره الشارح والمراد

الخ زیلعی ونقل بحرالرائق از سرخسی لفظ فی مسجدین واکثر دلیل آن پیدا است که لفظ مواضع
کثیره ایجاد زیلعی است وفساد قولش هو الاصح مفصلا از بالا واضح وعدم تصحیح قول
سرخسی وضعف استدلال باطلاق لا جمعة الا فی مصر وتحقیق قول صاحب فتح القدیر هم
عنقریب گذشت وقول بحرالرائق وبهذا ذکرنا اندفع ما فی البدائع الخ مخالف تحقیق است
قول بدائع ازان مندفع نخواهد شد بل قولش بقول بدائع مندفع است زیرا که قول بدائع
مطابق ملتقی وسراجیه ودیگر معتبرین است ومذهب جواز مطلقا نسبت بجهت امام
ابوحنیفه توجه است کما مر اگر مراد از مذهب قول محمد باشد در جواز مطلقا تا
ثلثه گیرند یا این قول مطابق عندیه سرخسی شمارند ولفظ مطلقا صرف برای رفع تقیید
توحد وتعدد موضعین بسند آرند ومراد مطلقا زیاده از ثلثه گرفتن خطا وخلاف جمهور
است وکلام قنیه ونیل بی اعتبار است که آفت اقامت جمعه بموضعین از اهل مریدان
دیار حادث شده ودر بعض کتب فقه آمده که بادشاه وقت زمین غصب مسجد جامع
داخل نموده باین سبب بعضی علما جمعه دیگر اقامت کردند مسجد المحققین علما
وائمه فضلا حکم به بطلان جمعه هر دو بصورت معیت ویکی در حالت سابقیت
ومسبوقیت نموده با دای چهار رکعت بعد جمعه از روی وجوب بنابر احتیاط
فرموده وقول بحرالرائق وانچه در قنیه است همه آنش مبنی بر قول ضعیف مخالف
مذهب است پس نسبت احتیاط در ادا کردن این چهار رکعت الخ خلاف
مذهب ابوحنیفه مبنی بر قول محمد است نزد جمهور که آنرا صاحب بحر متابعت

سر مختص به مذهب قرار داده و ظاهر است که احتیاط و عمل با قوی الدلیلین در صورت
تعدد باداکردن اربع است لهذا صاحب فتح القدیر محقق حنیفه فایق و عالی رتبه از صاحب
بحر رائق بدارج در اصول و فروع و فن حدیث و اسماء رجال و تخریج ماخذ مسائل از
احادیث و دیگر فقهای ثقات مثل علامه ابراهیم حلبی و غیره ادای اربع را در صورت
تعدد فرموده اند پس انکار صاحب بحر رائق در برابر اینچنین فحول هم بی‌خبر چه وثوق دارد
واقوی دلیلین در توحد مواظبت آنحضرت صلعم این نماز را بلا ترک بمعیت صحابه و قطع واحد
و اجماع صحابه بر آن و فرامین نوشتن حضرت عمر بعمال برای این کار و امر آنحضرت
علیه السلام در صورت فارغ شدن امام جمعه ازین نماز و نیافتن مقتدی این نماز را
بآن امام بادای ظهر بتعدد جمعه باین کلام حسن نظام من ادرک من الجمعة رکعة
فلیصل الیها اخری ومن فاتته الرکعتان فلیصل اربعا او قال الظهر رواه الدار
قطنی هر آینه ثابت و متحقق و به تحقق شناختی که بمقتضای دلیل اطلاق را بر مذهب
ابوحنیفه غیر معتبر و نامسلم و بودن جمعه جامع جمیع جماعات و تسمیه اش باین وجه
بر مذهب ابوحنیفه رح مفید بل واجب و این در صورت تعدد بسبب تفرقه و افتراق
جماعت حاصل نیست پس ساقط گردید قول صاحب بحر لا التقیید لانه حاصل مع التعدد الخ
وآنچه از علامه جز باشش در تحفه منقول شد که قول باجتماع مطلق قول بالاحتیاط نیست
غیر مسموع است نزد اهل تحقیق چه جمعه را اجتماع مطلق فرد کامل بر مذهب شافعی نیست
که وجوهش عنقریب ذکر یافت و آنچه علامه مذکور نوشته که دلیل عدم جواز تعددها

نشده مبنی بر غفلت است که دلیلش حالیا دریافتی و قضیه ضرورت و حاجت را در
عدم اشتراط اجتماع مطلق دخل دادن و کریمتین لا یکلف الله نفسا الا وسعها و ما
جعل علیکم فی الدین من حرج بران گواه آوردن عجیب تر است از ایشان مثل وی چه در امور
منصوصه از آن سرور صلعم قولا یا فعلا التکلیف و حرج را گنجایش مداخلت نیست کما صرح
فی موضعه الا لازم آید عدم معرفت شارع این قضیه را و هو کما تری و نیز لازم آید مثلا ترک
غسل واجب بایام سرما و گذاشتن صوم فرض در موسم گرما غیر معذورین را بعلت
التکلیف و حرج ولا قایل به احد و ایضا مقتضای التکلیف و حرج آنست که تعدد بقدر ضرورت
و حاجت جایز باشد و آن منحصر است در اثنین یا ثلثه مجوزین محاله که عدم جوازش مفصلا
بکرات معین گشت پس استدلال بقول بحر الرائق بر جواز غیر محصور بر خلاف فیصله محققین
چنانکه عند غیر ماهرین است خالی از قلت تدبر نیست از اینجا بوضوح پیوست که قول قایل
ازین کلام صاحب بحر الرائق ثابت شد که قول صاحب بدایع الخ محض غلط و خطاء ظاهر البطلان
است و زعم اینچنین که در اعتبار صاحب بحر الرائق کسی را مجال انکار نیست دلیل بر عدم
ملاحظه کتب فقه چه بسیاری مسایل صاحب بحر و نهر معقول و معتمد نیست بل چندین جا
قولش ناپسندیده روایت مخالفش را راجح و مفتی به شمرده اند که بر مطالعین بحر
و تنویر الابصار و شروح اشباه و مطالعین در مختار مخفی نماند لهذا برای اطمینان
تا واقفین بعض روایات در اینجا منقول میشود در در مختار فی کتاب البیوع
دفع قول صاحب بحر و غیره باین کلام مذکور و قال محمد یاخذه فی الاول بعشر و تصدق

بالشیازد فی الثانی ثابت و تصحیح به وهو اعدل الاقوال بحر واقره المصنف وغیره

قلت لکن صحح القهستانی وغیره قول الامام وعلیه المتون فلیحفظ الفتوی انتهی یعنی

قوله آنکه صاحب بحر اعدل الاقوال نموده صاحب درمختار آنرا اختیار نمود لکن بحر اعدل دانسته

فتوی بر قول شیخ زاده و محشی بر جانب نهر فایق با اختلاف صاحب بحر اختیار نموده از آنجمله

مسئله بیشتر این روایت تنویر الابصار و درمختار رقم نموده و ما یبطل بالشرط الفاسد

ولا یصح تعلیقه البیع والقسمة والاجارة والرجعة قال المصنف انما ذکرها تبعا للاکثر وغیره

قال شیخنا فی بحره هو خطاء والصواب انها لا یبطل بالشرط اعتبارا لها باصلها وهو

النکاح واطال الکلام لکن تعقبه فی النهر وفرق بانها لا تفتقر للشهود ومهر ولا یجب

علی حره نکحها اجنبیا ولا یبطل بالشرط بخلاف النکاح انتهی کلامها فی باب المتفرقات

من البیوع پس قول صاحب مختار لکن تعقبه فی النهر الخ برهان صحیح است

که باوجود ایضاح و اطالت کلام بحر رائق درین مسئله صاحب نهر فایق اعتراضه پسندیده

بر مسئله بر محل محشی ثابت گردانیده پس بطلان قول قایل وجهیون در اعتبار

صاحب بحر کسی را مجال نیست الخ برنا واقفین فن هم اظهر من البیان گشت

قوله در نهر الفایق مینگارد و لو ادی الی الجمعة الخ این کلام مضرت بعو حدیث جا حضر

نمیرساند چرا که مراد از مواضع در کلام نهر فایق نزد انها تا سه جاست فقط و اینهم

محصول بر مواضع ضرورت و حاجت هست که فضل مرا از او آوردن صاحب نهر

لفظ المواضع درست بر زیلعی وغیره که لفظ کثیره از طرف خود ها افزوده کرده باشد

و در قولش به رواه محمد عن الامام اشارت است که این روایت است از امام نه مذهبش

و تصحیح تصحیحش محقق نیست مناسبت شرح وقایه برای اثبات نسبت این امر با امام آنچه

محمد و الفقها علیه الفتوی دلیل حصر تا ثلثه است چراکه فتوی زیاده از دو جا یا سه جا

تصریح نیافته و دخل دادنش حرج را در اجتماع موضع واحد هم دلیل حصر مذکور نیست

قوله و همچنین است در فتاوی عالمگیری که بالضد علمای اتفاق کرده الخ این هم مفید مطلبشان

نیست چه هرگاه معنی مواضع کثیره تا ثلثه قرار یافت روایت عالمگیری هم مثبت زیاده

نشد بل مفید مطلب حاصرین گشت و خود کلام عالمگیری در باب العیدین صریح است

بحصر تا تعدد در دو جا است چنانچه نزد صاحب عالمگیری وغیره از محققین که نماز جمعه

و عید در شرائط متحد است از اینجا نیز پیش حصر تا ثلثه و مراد داشتن لفظ این مقدار

از مواضع کثیره در باب الجمعه واضح و کلام عالمگیری در آن باب این است ویجوز اداء

صلوة العید فی موضعین واما اقامتها فی ثلثة مواضع فعند محمد رح تجوز وعند ابی

یوسف رح لا تجوز کذا فی المحیط انتهى ایضا فیها ویشترط للعید ما یشترط للجمعة

الا الخطبة کذا فی الخلاصة انتهى و این قدر هم مفتی به و معتمد علیه بعلت ترجیح است

و این را قول ابی حنیفه واضح و صحیح دانستنش مطابق امام سرخسی و اتفاق قد

و حالش آنچه گذشت بار بار دانستنی از بن تحقیق ظاهر گشت که مطابق نقل و اصل

کامل دهلوی قدس سره خود مجوزین غیر حاصرین که این تجویز خود را برخلاف

عالمگیری رواج داده اند مصداق نقض سابق الیٰ اند معهذا امر و اشتباه دیگر

مذکور مفتی بها و معتمد بودن ممنوع و الا لازم آید که عمل بر دیگر کتب معتبره در روایت مخالف نقش
ساقط الاعتبار گردد ولا یجوزه احد من اهل العلم و در کلام عالمگیری خلل بوجهه دیگر است که
مواضع کثیره را قول ابی حنیفه و محمد گفته و در ماسبق محقق گشت که این عبارت از طرفین
بلکه از یک حنفی هم اصلا منقول نیست مگر گفته باید که صاحب عالمگیری تجویز خویش بیان نساخته
مطالعه هندیه زیلعی وغیره لفظ مواضع کثیره آورده چنانکه دلالت دارد برین معنی
قول عالمگیری در آخر این روایت کذا فی البحر که ناقل بجهت تدلیس و تغلیط در فتوای خود
نه نوشته و نیز این قول خود بکلام فاضل مذکور منقوض چراکه در عالمگیری فی کتاب الذبائح
خود ملت جانور کافران که برای آتش خانه و بتان مقرر کرده اند اگر مسلم بنام خدا ذبح
کند روا داشته و حرام ندانسته از تاتارخانیه و جامع الفتاوی روایتش منقول
ساخته و فاضل مذکور جانوری را که در حق آن آواز و شهرت برای غیر خدا داده شد
خواه آن جانور مر کافر را بود یا مسلم را بتخصیص بحکم نفرموده حرام محض نوشته
و بسلک حرمت میته و خنزیر بکریمه وما اهل به لغیر الله منتظم نمود گو بوقت ذبح نام خدا
بران یاد کرده شود و شواهدش از تفسیر نیشاپوری و کتب فقه ایراد فرمود که بر
ملاحظین تفسیر فتح العزیز و فتوای ذبیحه فاضل مسطور این معنی مخفی نمانده در روایت
عالمگیری اینست مسلم ذبح شاة المجوس لبیت نارهم او الکافر لالهتهم تؤکل لانه
سمی الله تعالی ویکره للمسلم کذا فی التاتارخانیه ناقلا عن جامع الفتاوی انتهی
قوله ویکره للمسلم یعنیش آنکه مکروه است این ذبح یا این فعل یا اکل برای

بمسلمانان نه چرا ام ازینجا واضح که فاضل دهلوی این روایتش را باور نداشته بر خلاف فتویش
رقم فرموده اگر کدام عالم دیگر مسئله حرمت عالمگیری از کتب معتبره منقول نموده بران
فتوی دهد شما چه مضایقه اگر بخیال کسی گذرد که فاضل مذکور این مسئله عالمگیری را
ملاحظه نفرموده حرمت ذبیحه مرقومه علی الاطلاق نوشته درین صورت مخالفت
عالمگیری از ایشان عمداً لعمل نباید تا گفته شود که روایت عالمگیری را معتبر ندانسته‌اند
جواب اول آنکه نا ملاحظه کردن عالمگیری از امثال این فاضل در چنین مسئله که
فتوایش بکمال تنقیح و تحقیق بغور تمام نوشته شد خلاف قیاس است این امر هم
از عقیده منکرین حضرت است دوم بالفرض والتسلیم که شاید فاضل مسطور بلا ملاحظه اینمقام عالمگیری
نفرموده باشد پس الحال بر غیر حاضرین لازم آید که این روایت عالمگیری بفتوای حرمت ذبیحه
مسطوره مردود شود و معمول بها نماند و این مناقض منقول ایشانست بالتزام
بر ایشان که فتوی و کلام محقق دهلوی در عقیده ایشان غلط است پس چگونه نوشتن فاضل
مسطور اعتبار عالمگیری بمبالغه تمام نزد ایشان قطعی القبول والصواب بود و قابل خطا نشود
اگر گفته شود که عالمگیری این مسئله را از تاتارخانی و جامع الفتاوی آورده نه از رای
خویش بیان کرده جوابش اینکه در مسئله تعدد جمعه بمواضع کثیره هم تجویز خویش اظهار نفرمود
بل نسبت آن به بحر رایق داده در آخر گفت کذا فی البحر و ایضاً اکثر مسائل فتاوی
عالمگیری مبنی بر روایات کتب موجدین و حاضرین تا اثنین و ثلثه مثل غرائب و
سراجیه و خلاصه و محیط سرخسی و جواهر الفتاوی و عتابیه و جواهر الاخلاطی و [illegible]

و جوهره نیّره و غیرها است که بر ناظرین عالمگیری این امر ظاهر تر از بیان است و چون
نزد این قایل روایات این کتب غیر مفتی بها و نا معتمد است باز چگونه روایات فتاوی
مذکور معتمد و مفتی بها خواهد شد اذ فساد المبنی علیه یستلزم فساد المبنی کما هو مصرح
فی موضعه پس از وضوح پیوست فساد قول قایل چنین است در فتاوی عالمگیری
الخ قوله و در حجة الامة می آرد تجوز فی موضعین الخ بطلان استدلال ازین عبارت
الامة بر تعدد مطلقاً مفصلاً گذشت قوله و در شرح کبیر منیة المصلی بعد ذکر روایات
التوحد الخ این کلامش مبطل قول خودش است چرا که در شرح کبیر منیة المصلی تعدد
را مذهب ابی حنیفه و اظهر روایت پسندیده و صحت جواز تعدد نزد ابی حنیفه قول سرخسی بیان
کرده و در شرح صغیرش تصحیت تعدد را بلفظ قیل تضعیف نموده و توحد را ظاهر روایت
اختیار فرموده و ایضاً تضعیف قول سرخسی از بیان سابق هویدا و عبارت
شرح کبیر و صغیر منیة المصلی نیست اقامة الجمعة فی موضعین او اکثر من مصر واحد فی
الاصح الفقه عن ابی حنیفه و ابی یوسف و الاظهر عدم جوازها الخ انما یجوز اقامة الجمعة
فی المصر فی موضع واحد لا اکثر فی ظاهر الروایة عن ابی حنیفه و عنه کقول محمد انها تجوز
فی مواضع متعدده و قیل هو الاصح الخ قوله و بعد این کتاب در ذکر دلیل ابی یوسف
الخ این قول غیر نافع مطلب این قایل است چه کلام شرح کبیر برای بیان
دلیل و عندیه سرخسی است نه آنکه خودش این دلیل پسند کرده چرا که مختار نزد توحد
است بظاهر روایت و اظهر از امام و قولش لان فی المصر فی موضع او

و ضعیفین حرجا فی المدینة الکبیرة دلیل واضح است که حرج در شهری در موضع واحد و ضعفین
است نه در ثلاثه و در شهر کبیر است نه صغیر و توهم تهیج فتنه در تعدد دلیل تازه‌ئی نمی‌تواند شد
چرا که این امر نادر الوقوع و موهومی است و اعتبار شرعا امور اکثریه غالبة الوقوع راست
و ندرت این امر از قولش و قد یکون فیه تهیج الفتنة لتقابلیه هم روشن و در اکثر اوقات
از تعدد موت و اصلاح فیما بین و برکات کثرت جماعت و رفع منازعت بجهت تفهیم
اهل ایمان حصول می‌یابد از این باعث این دلیل فقهی را اهل علم نه پسندیده و در فضیلت
و سنیت تعدد اتفاق دارند و در فرضیتش نوعی اختلاف و نیز منقوض است بجماعت
پنجگانه که فیما بین اهل کفر محله اختلافی می‌باشد پس باید که بجهت خوف هیجان فتنه مسجد حق خود را
گذاشته برای جماعت بمحله دیگر روند و بطلانش ظاهر و بالفرض سلمنا که توهم هیجان فتنه
و اختلاف موجب تعدد است لیکن باید که رخصت تعدد نزد این استدلالیان گردد
را که این اندیشه دارند در ایام اندیشه روا باشد نه تعدد مطلقا چنانکه دعوی آنها
است پس تقریب ناتمام است و بیان ضعیف استدلال لشرطیت اطلاق مصر و
تحقیقش در هر فریق سابق منشر و حاذکر یافت قوله و نیز ابراهیم حلبی در ملتقی البحر
الخ این قول دلیل است که لفظ کثیره بعد مواضع نزد ابراهیم حلبی هم خطا و مخالف
صحیح است و دانستی که از مواضع تا ثلثه فقط مراد است پس مدعا حاضرین از بنا
منقوله منکرین هم حاصل قوله و در در مختار می‌آرد و لتودی الخ دفع این قول
از ما سبق واضح مستغنی الاعادة است در تحقیقت کلام منقول صاحب در مختار

کلام عینی و فتح القدیر و بحر الرائق است که بطور قصر عبارت آنها آورده و درینجا هم ازین
قابل تدلیس واقع شده که آخر کلام در مختار که لفظ احوط برخلاف مطلبش میباشد
مذکور نساخت و آن اینست کما حرره فی البحر وفی مجمع الانهر معزیا للمطلب والاحوط تنبیه
آخر ظهر ادرکت وقته لان وجوبه علیه الآخر الوقت انتهی و عجب است از صاحب در مختار که از
امامت فتح القدیر تعدد را که فعل محمد بود مذکور ساخت و مذهب توحد جمهور را که از
درایه بلفظ قال اصحابنا بصیغه جمع منقول است بیان نکرد شاید که رجوع از فتح القدیر
میسر نشد یا غرض دیگر باشد بهر تقدیر الله اعلم و کلام امامت فتح القدیر بتمامه در صدر
اوراق گذشت فلینظر قوله و در طحطاوی حاشیه در مختار تحت قوله مطلقا الخ
قول طحطاوی درین قول صاحب دلیل است که مراد از مطلقا تعدد مواضع کثیره نیست که
ضرورت در آنجا بود یا نبود و نهر فاصل باشد یا نباشد مقصود آنکه مطلقا فایده تعمیم
می بخشد چنانچه غیر حاضرین وهم برده اند لیکن طحطاوی در تفسیر مطلقا تعمیم ضرورت
خلاف محققین آورده چه نزد ایشان بضرورت و حرج و کبر شهر تعدد و احدا
کما مر و فایده مطلقا نزد ایشان تعمیم حیلوله نهر است فقط قوله لا طلاق الخبر وهو لاجمعة
الا فی مصر الخ مستفاد از خبر حدیث مرفوع میباشد و نزد اهل حدیث بل محققین
حنفیه هم مرفوعیتش ثابت نشده موقوف بر بعض صحابه است لاجل الدعوی جمعه
در مرفوعیته پس الاثبات لیس یخفی ضعفه و بیان فساد استدلال باطلاق لا جمعة
در قول صاحب برهان مشروح گذشت و قولش لان فی الزام اتحاد الموضع الخ دلیل است

که در تعدد وجایاست حاجت مرتفع و در حق کسانیکه قریب المسافت از جامع اند صلاة
تعدد روا نیست و آنچه گفته که دلیل بر عدم جواز تعدد یافته نشد بل تفحیص ضرورت عدم
اشتراط وی است ربما کتش در دفع کلام صاحب تحفه گذشت پس استدلال بر جواز
علی الاطلاق از کلام طحطاوی قابل استدلال نیست قوله در منح الغفار سیکویه الخ این کلام
عینی از بیان فساد است که وجوهش در نظایر آن گذشت و قول منح الغفار وبه جزم
فی الکثر بعد ذکر مواضع کثیرة ظاهر الاختلال است چراکه در کنز فقط لفظ مواضع مذکور است
ونقل منح الغفار از سرخسی فی مسجدین واکثر نداریم بدانکه لفظ مواضع کثیر از وی ثابت نیست
اختراعی است وبیان قول زیلعی وسرخسی وفتح القدیر سابق گذشت در قول منح الغفار حاجت
اعاده ندارد و آنچه گفته وذکر فی بعض المعتبرات ان ظاهر الروایة جوازها فی موضعین الی الجمعة
فی اکثر من ذلک وعلیه الاعتماد الخ این کلام منح الغفار مصرح مطلب حاضرین است که از وی روایات
معتبرات تا ثلثه هم درست نیست چه جای زیاده ازان وانیست مقتضی ظاهر الروایت
ودرین کلام رواست برین قایل که روایت حصر را غیر معتبر شمرده وصاحب منح ظاهر
الروایة وعلیه الاعتماد از بعض معتبرات قرار داده ولکن قول صاحب منح ولکن المذهب
ما ذکرناه درست نیست چراکه مذهب ظاهر روایت میباشد مگر از مذهب قول محمد یا عند
سرخسی مراد دارد در ذخیره مذکور است لا یعدل عن ظاهر الروایة ولا صحوا ان ما خرج
عن ظاهر الروایة لیس مذهبا لابی حنیفة رح ولا قولا له فی البحر الرایق فی کتاب القضاء
ما خرج عن ظاهر الروایة فهو مرجوع عنه لما تقرر فی الاصول من عدم امکان صدور

قولین مختلفین بیننا و بین من مجتهد والمرجوع عنه لم یبق قولا له انتهی و در جای دیگر چنین و ما خالف
ظاهر الروایة لیس مذهبا لنا ما لنا مذهبا لابی حنیفة انتهی ازین تحقیق قول قایل و ازین قول صاحب
منهج الغفار نیز بتحقیق پیوست الخ باطل و فاسد گردید قوله و در رسایل الارکان تالیف
مولانا علامه عبد العلی رحمه الله مرقوم است الخ این کلام قایل موصل بمرادش و مثبت
مطلب موحدین حاضرین نیست چه مولانا موصوف نیز جواز تعدد را قول امام محمد قرار
داده و روایت از امام ابی حنیفه مذهبش بیان فرموده چنانکه قول شان قال الامام محمد
و رواه عن الامام ابی حنیفة و هذه الروایة الخ نص قاطع نزد ماهرین درین باب است غایت
ما فی الباب انکه این روایت ابی حنیفه و مذهب محمد را مطابق قول محققین مختار نموده
مفتی به قرار داده اند و آن موافق مدعای حاضرین است چرا که مراد از جواز تعدد مطلقا
تا ثلثه گرفته بلفظ اثنین و اکثر که نزد فقها در باب الجمعه و عیدین برای ثلثه متعارف شده
تعبیر فرموده اند و از برای قطع ماده زیادت از مقدار مذکور بلفظ ثلثه و اکثر و عنوان کلام
خود را سیاق نداده اند و همچنین لفظ مواضع کثیره موهم این زیادة را ترک نموده
و تعدد تا ثلثه نزد ایشان هم بر طبق قول محققین محمول بر مواضع ضرورت و ...
حمل مطلق بر مقید بمجرای عادت فقهای خواهد بود و مراد از مطلقا نفی مذهب ابی یوسف
و سلب تقیید حیلوله نهر است و اگر مراد کلام شان بر غیر منها در حمل نموده این روایت را
نزد ایشان مذهب ابی حنیفه قرار دهند چنانچه مزعوم ناقلین کلام است هر آینه مبنی بر بنا
قول شمس الائمه حلوانی اسناد بنام کتاب محمد در همچنین معرکه الفحول خواهند شد که ضعفش

بوجوه شناختی و آنچه بر وجه جامعیت اجماعات بطور تشقیق منع مشهور زیاده نموده اند رفع شبهه تعقیب
مع دلیل اثبات سابقا و تحقیق کلام فتح القدیر و غیره بر وجه تفصیل بوضوح یافت و آنچه از
امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از صحت اثر تعدد جمعه مروی ساختند تنقیص تصحیح ان از منهاج السنة
ابن تیمیه منقول نموده اند منافی مقصد قائلین بتعدد و حصر منع اند نشد بچند وجه اولا آنکه بحواله تابعین
مشاهیر حنفیه محققین جماهیر اصلا از جناب امیر بسمع اهل ایمان کمنت جم غفیر با وجود وفور
وتفحص بالغ درین امر این اثر مروی انساختند ابن تیمیه را از کجا بهم رسید ثانیا آنکه جزما
ابن تیمیه بر روایتش که بی اسناد مذکور گردد قابل حجت نیست و ظاهر است این اثر منقول الی الان
مسند بثقات نگردیده چگونه صحیح قابل حجت بر منهج ابن تیمیه متصور گردد و کلامش در منهاج
بر نفی اعتماد اینچنین اثر بجواب مخالفین مذهب این است الجواب ان هذا النقل لیس صحیح
عن ثعلب فثعلب لم یذکر له اسنادا حتی یصحح به انتهی و جای دیگر وران کتاب بجواب
مخالفان چنین پرداخته والجواب ان یقال اولا این الاسناد الثابت بهذا النقل
عن ابن عباس فان اول ما یجب علی المحتج بالمنقولات ان یذکر الاسناد والذی یعلم
به صحة النقل والا فمجرد ما یذکر فی الکتب من المنقولات لا یجوز الاستدلال به انتهی وثالثا
بالفرض سلمنا این اثر مسند و صحیح است لیکن مراد از تعدد تا دو جاست فقط یا سه جا
نه زاید و آن هم محمول بر صورت ضرورت و حاجت است فلا یتمشی الاستدلال
به علی الجواز غیر المحصور مطلقا و رابعا آنکه معارض است بقول امیر المؤمنین و فرمان
امام المسلمین حضرت عمر رضی الله عنه که در باب توحید تعامل مرقوم فرموده اند نیز به جانب

بمواظبت آنسرور صلعم همراه صحابه لوحده را وایضاً اکثر اقوال ابن تیمیه نزد جمهور نامقبول است
چنانچه فاضل کامل شاه عبدالعزیز دهلوی علیه الرحمه تصریح ساختند که ابن تیمیه انکار غوث
و قطب و ابدال کرده و تلمیذش ابن القیم هم زودی به دو رفت و نیز انکار سفر زیارت قبور انبیا
علیهم السلام بجهت تمسک بحدیث لا تشد الرحال از وی صادر یافته که این باجماع
درست نیست بر مطالعین وفات شرح مشکوة ملا علی قاری وغیره واضح از اینجا بمطالعه
علما حکم بکفر بکسی که اطلاق شیخ الاسلام بر وی نماید کرده گو بعض دیگر بنفی کفرش پرداخته
در کشف الظنون مرقوم است بحث ابن تیمیه و ابن الزملکانی فی مسئلة الطلاق وفی حرمة
شد الرحال الی قبور الانبیاء فصنفوا فیه مثل الابحاث الجلیلة و کتاب الدرة البهیة و بالغ
العلاء فی رده حتی صرح بکفر من اطلق علیه شیخ الاسلام فانتدب حافظ الشام شمس
ناصر الدین فجمع کتابا سماه الرد الوافر علی من زعم ان من اطلق علی ابن تیمیه شیخ الاسلام
کافر انتهی و نیز معروف است که وی مذهب حنبلی دارد و نزد امام احمد لوحدت و تعدد
بضرورت تا موضع این هم جایز چنانچه در معدن ریشی تصریح است این اثر نزد
امامش نیز صحیح و قابل حجت نتوانند شد پس فساد قول قائل بالجواز از تصریحات این
ائمه کبار کالشمس علی رابعة النهار الخ واضح شد قوله و شک نیست که لفظ صحیح
کثیره و مواضع متعدده و اثنین او اکثر نص قطعی است الخ بیان فساد این قول
و توضیح جواب آن بچند وجوه اول اینکه لفظ ثلثه هم قطعی است از اقسام خاص که زیاده
بر آن جایز نیست چنانچه علماء اصول در تحقیق مراد کریمه ثلثة قروء که حیض است یا طهر مفصلا

اختلاف الحنفی والشافعی تصریح نموده اند بلکه قطعیت مدلول این لفظ قوی‌تر است از قطعیت معنی

مواضع کثیرة واثنین واکثر چه اگر عموم مثل این الفاظ ظنی و مخصوص بفخر الاسلام و تابعان وی

است و نزد جمهور از صیغ عموم نیست بجهت عدم استیعاب و استغراق افراد و زیاده

بخلاف ثلثه که نزد تمام صیغه خاص قطعی است پس حمل بمدلول ثلثه و حصر معتبر باشد نه بمدلول

مثل مواضع کثیرة پس ترک حمل بمدلول ثلثه و ترجیح مواضع کثیره بران ترجیح بلا مرجح بل ترجیح

المرجوح است و آن ناجایز در مسلم الثبوت گفته الجمع المنکر لیس من صیغ العموم خلافاً لطائفة

منهم فخر الاسلام والغزالی انتهی و در نور الانوار آورده ولکنه مختار فخر الاسلام انه لا یشترط

الاستیعاب فی معنی العام بل یکتفی بانتظام جمع من المسمیات واما عند من یشترط الاستیعاب

والاستغراق فیه یکون الجمع المنکر واسطة بین الخاص والعام علی ما ذکر فی التوضیح انتهی

ثانیاً آنکه جمع کثرت صدقش بر جمیع افراد برابر است و ثلثه نیز از افراد جمع است چنانکه محقق

است پس بقرینه تصریح معتبرین این فرد راجح و متعین شد و احتمال دیگر افراد مرجوح است

و منافی قول قائلین بعموم مثل هم نشد که عادت الشان است که عام و مطلق را ذکر نمایند

و بقرینه تصریح دیگر جا مقید و مخصص مراد دارند چنانچه در در مختار مذکور است و صرح فی

النهایة بوجوب التعزیر و شتم الصحابة ولم یقیده بامر ولعله اعتمد عادتهم انتهی و ثالثاً آنکه

اگر مراد باین الفاظ غیر محصور گیرند مخالف مذهب علمای ثلثه خواهد بود و آن روا نیست چه در

ماسبق تعیین یافت که بمذهب ابو حنیفه است و جواز نقد و منحصر در اثنین یا ثلثه و زاید

از آنچه کرامت کتاب الله امام ثابت نیست و نیز مواضع کثیره و مانند آن اگرچه در لغت شامل

است ما ورای ثلثه را لیکن بعرف فقها در باب الجمعه مقید بین مخصوص بثلثه است و بسا بود که
شی عام مطلق باعتبار لغت مخصوص و مقید گردد باعتبار عرف عام یا خاص مثل دابه که در
لغت بهر جنبنده را گویند و در عرف مخصوص بچهار پایه بل نزد بعض باسب گفته و همچنین شی
موجود در اصل ذهنی و خارجی را شامل لیکن وقت اطلاق در عرف متبادر و متعین
بخارجی است کما تقرر فی محله و ایضا تخصیص عام نزد ایشان جایز علی الخصوص
وقت قیام قرینه در مسلم الثبوت آورده اما التخصیص فیجوز فی کل عام انتهی
و جای دیگر گفته و جایز بالعقل خلافا لطائفة انتهی ایضا التخصیص جایز عقلا و واقع
استقراء خلافا لشذوذ انتهی و نیز توصیف مواضع کثیره یا متعدده از علماء ثلثه و
شمس الائمه بل از متون معتبره قدیمه اصلا ثبوت نیافته چنانچه بمراتب سابقا
پس اینچنین توصیف چطور محل اجرای قاعده اصول النکرة الموصوفة بصفة عامة
تعمیم العموم نتواند شد و تقییدش مطلقا هرگز دلیل بر عموم و شمول مذکور نتوانست با وجود
آنکه مصنفش خود این قایل از طحطاوی منقول ساخته که مسوا اکوان مثال ضرورة
ام الافضل بین جماعتی البلد نهر اما لا یاز فراموش نموده مخالف منقول خویش
بیان می‌نماید پس چگونه مطلقا اول دلیل بر عموم مسطور خواهد شد و مراد
گرفتن از لفظ اکثر بقرینه تقابل موضعین زیاده از ثلثه با جایز و محاکمه فیصله
مرقوم الصدر را اول دلیل است بر ثلثه فقط و دلایل ایشان بر شرطیه مصر و اطلاق
تحقیق مصر و بر فریق مقتضی عموم نیست چه این دلیل برای نفی توحد یا تعدد

تا اثنایں بمقابلہ قول ابو یوسف آرند لنفی مذہبش با طلاق ثالثہ فقط حاصل ایشان
راچہ ضرورت ملجیہ است کہ اطلاق غیر محصور خلاف مذہب عند الثلثۃ مراد دارند پس
وقوع حاجت نزد ایشان برای تعدد دلیل قوی تر است نہ اطلاق الاجمعہ لہذا اصحاب
در مختار وغیره دفع حرج وحاجت را فقط در دلیل دخل داده اند ازینجا بطلان
علاوه بودن این دلیل واضح ومتقرر است کہ ضم ثالثہ حاجت در ثلثہ منحصر پس علاوه دلیل
ثبوت مساوات یافت واتمام تقریب بظہور پیوست وبطلان قول مجوزین تعدد
غیر محصور شیوع پذیرفت وزیاده بیان فساد استدلال از اطلاق الاجمعۃ در قول
صاحب برہان وغیره مشروح گشت پس واضح گردید کہ قول قایلین شکست نیست کہ لفظ
مواضع کثیره الخ جز مغالطہ دہی عوام منتج نتیجہ دیگر نیست قولہ دیگر معلوم شد کہ وجہ نزد
توحید یعنی وجہ تسمیہ جمعہ الخ این قول ہم حشو است چرا کہ از ورود منع بر وجہ تسمیہ مذہب
کذا شستی نیست بر اکثر مسایل ودلایل مذہب شبہات واعتراضات ایراد می یابد
ومذہب نزد اہل تدین برقرار میماند ونیز ایراد منع مسطور مکابره محض است ودر تفصیلش
در قول فتح القدیر وبحر الرائق وغیرہما بالا بوضوح پیوست حاجت اعاده ندارد قولہ
ونیز وجوه تسمیہ جمعہ منحصر درین نیست الخ از عدم انحصار وجوه تسمیہ خلطہ دیگر این
وجہ را ضرر نمیرسد چہ ثبوتش بلحاظ تسمیہ جمعہ در اسلام وقت ادای این نماز
بیکجا ونزول کہ ہمہ جمعہ درانت قرار یافتہ وقول شرح عینی بر ہدایہ مع تقدیم این قول

تسمیتہ بذلک لاجتماع الناس فیہا راجح وناظر لقوه این وجہ است چرا کہ مراد او

اجتماع نیز و کامل است نزد محققین و این مستبعد است در اطلاق کما مر و ان منحصر است

بموضع واحد و نحو و عینی وجوه دیگر را تضعیف بلفظ قیل ساخته و قولش در آخر وجوه منقول

از ابن سیرین هم دلیل قوة وجهه موحدین است که اهل مدینه قبل از قدوم النبی صلی الله علیه و سلم

و نزول سوره جمعه این نماز را یکجا با اسعد بن زراره صحابی ادا نموده جمعه نام نهادند

پس ران باب سوره جمعه نزول یافت کما لا یخفی علی اهل الحدیث و التفسیر پس قول

عینی مثبت نقیض مدعا ناقلین مکثرین است من حیث لا یشعرون و در بیضاوی

تصریح است انما سمی جمعة لاجتماع الناس فیه للصلوة و کانت العرب تسمیه العروبة

و قیل سماه کعب بن لوی لاجتماع الناس فیه الیه انتهی و در کشاف یوم الجمعة یوم

الفوج المجموع کقولهم ضحکة للمضحوک منه و یوم الجمعة بفتح المیم یوم الوقت الجامع کقولهم

ضحکة و لعبة انتهی لیس تر آورده و قیل اول من سماها جمعة کعب بن لوی و کان

یقال لها عروبة و قیل ان الانصار قالوا للیهود یوم یجتمعون فیه کل سبعة ایام و النصاری

مثل ذلک فهلموا نجعل لنا یوما نجتمع فیه فنذکر الله فیه و نصلی فقالوا یوم السبت للیهود

و یوم الاحد للنصاری فجعلوا یوم العروبة فاجتمعوا الی اسعد بن زراره فصلی بهم

یومئذ رکعتین فذکرهم فسموه یوم الجمعة لاجتماعهم فیه فانزل الله آیة الجمعة فهی اول

جمعة کانت فی الاسلام انتهی و ابن حزم نیز تصریح نموده که تسمیه این روز بجمعه

اسلامی است بسبب اجتماع مردمان دران روز برای نماز انتهی قوله و مزید

بر صاحبان طبائع سلیمه معانی متنوعه کثیره و متعدده فی الاطلاق مخفی نیست الخ

عدم صحت این قول بر طبایع مستقیمه و قرایح قویمه بوجوه متنوعه مسطور الصدر برای ابطال
اطلاق ظاهر و باهر است و اعاده پیش مقتضی ملال لیکن برای تمام و تجمیع و کمال تسلی کافه
اہل اسلام که متردد بودند و تحقیق و تبصر از کلام حاشیه شرح کافی و زاہدی شرح قدوری
و حاشیه شیخ الاسلام بر شرح وقایه منقول قایل بجواز زیاده از ثلثه در بیج بلد ایشود
روایات معتمده دافع و رافع تردد مسطور و موضح غلطی کلام مذکور بخصوصیتها میگردد
در شرح طحاوی مذکور است لاباس بصلوة الجمعة فی الموضع والموضعین والثلثة عند
محمد رح فظهر ان مراده بالکثر ثلثة فقط بکذا فی شرح درر البحار وغیره و الیضا فیه کل من
قال مواضع اراد ثلثة وکل من قال موضعین او اکثر اراد ثلثة فقط الیضا فیه و قطع
القدوری الاحتمالات فقال فی التقریب وقال محمد یجوز فی موضعین وثلثة استحسانا
ولا یجوز فیما زاد للاکتفاء بالصلوة فی طرفی المصر و وسطه وقال فی شرح الکنز او اعظم
البلد وبعد اطرافه وشق علی اہله المسیر من طرف الی طرف آخر یجوز فی ثلثة مواضع
للحاجة بذلک وما زاد علی ذلک لاحاجة الیه انتہی و در اختیار شرح مختار که مصنفش
یکی از اہل متون اربع معتمده حنفیه مساوی است چنین قطع زیادت کرده اگر اختلاف
مذہب محمد تصریح نموده باین کلام قال محمد لاباس لصلوة الجمعة فی المصر فی موضعین
وثلثة ولا یجوز فی الکثر من ذلک لان المصر اذا تباعدت اطرافه یشق علی اہله المشی
من طرف الی طرف فیجوز دفعا للحرج وانه یندفع بالثلثة ولا حرج بعدہا الی آخرہا قال
والخلاف فی الجمعة والعید واحد انتہی و در خزانه وغیره یجوز فی موضعین او ثلثة

ولا یجوز فی الکثیر ذلک انتهی و در معدن وانما اولنا بثلثة مواضع لان الجمعة لا تؤدی

علی ما زاد من الثلثة کذا فی شرح الکرخی انتهی و نیز کلام زاهدی و شیخ الاسلام و حاشیه

شرح کافی که بعد طبقهٔ ششم حادث شده اند در نقل مذهب مقابله مبسوط و فتاوی قاضیخان

و صاحب هدایه و شارح وقایه و شرح کرخی نزد واقف اصلا پایه اعتبار ندارد و محمول

بر غلط است و کلام حاشیه شرح کافی که ناقلش التحیه محشی مجهول داشته فی حد ذاته

قابل اعتبار نیست بل سزاوار سماعت و توجه نیست و نیز مخالف قول صاحب شرح کافی

و شمس الائمه است که فقط فی موضعین مراکثر ایشان آمده اگر مراد ایشان جواز زیادت

بودی هر آینه تصریح ذکر موضعین و ثلثه و اکثر مثل ابن محشی نامعتبر کردندی و مبهم نگذاشتندی

نامردم از نسبت این مسئله بجانب امام نیابد بل در معدن از کافی جواز تا ثلثه نزد ابوحنیفه

تصریح کرده و ظاهر است که در کافی شرح وافی ابوالبرکات لفظ ثلثه صریحا مذکور

نیست بل موضعین و اکثر پس مراد کافی حاکم شهید داشته باشد که نزد قائلین تعدد جمعه

هم معتبرترین کتب است کو نزد موحدین این روایتش پسندیده نیست یا محمول بر

ضرورت است لیکن برای الزام غیر حاضرین کافی است ازین جا هم احتمال زیادت

باطل گردید و ایراد صیغه واحد متکلم بلفظ قلت دلیل صاف است که نزدش بجز

حنفیه و نقل خویش روایتی از علمای ثلثه و شمس الائمه درین باب موجود نیست

شیرا اعتقاد هر ایه و حسنه علی خلاف الجمهور بحکم و مالهم بذلک من علم ان هم الا یظنون

ان یتبعون الا الظن ان هم الا یخرصون و لا تقف ما لیس لک به علم و ان الظن

لا یغنی من الحق شیئا و نیز میتواند که معنی قلت اطلاق الاکثر دلیل الی آخره این
بود که قطع نظر از روایات فقه حصر جواز تا ثلثه اطلاق اکثر دلیل بر عدم مسطور وغیر
مسطور است اما بملاحظه تصریح روایات حصر دلیل بر زیادت نتوان شمرد عالم متصف
بانصاف را از اصغای چنین رطب و یابس اجتناب ضروری است تا بزمره حاطب اللیل
و فرقه ویل له و لمن قلده کل الویل از طبقه سابقه نشود و نیز درین احکام فرق میان مذهب ا
ابی حنیفه و باقی ائمه شرعیه و میان قول داود جاعل صلوة جمعه کصلوة الخمس بمسجد
نخواهد ماند با وجودیکه نزد اهل تحقیق فرق معتبر است باید دید چقدر اختلاف و اضطراب
مذهب درین مسئله بی سند انداخته اند که موجب مضحکه میشود و نیز این قائل درینجا
تدلیس نموده لفظ فی الزاهدی در عبارت شیخ الاسلام درساخته تا ظاهر نشود که شیخ الاسلام
جواز زیادت بر ثلثه تجویز زاهدی بیان نموده نه عندیه خویش عبارتش در ان جا شی
چنین است و فی الزاهدی لا باس بان یجمع فی اکثر من ثلثه پس بحقیقت این قول کلام
شیخ الاسلام نیست بل فقط قول زاهدی است که بی سند از کتب قدیمه آورده
پایه اعتبار ندارد و این قول خودش را صحیح مفتی به هم نگفته و فقط مذهب محمد
قرار داده بلفظ عنده و روایتی از ابی حنیفه بلفظ عن مذهبش گردانید و قول شمس الائمه را
که باتحاد مذهب ابی حنیفه و محمد مصرح است اصلا باور نکرد پس ازین بیان شافی
هویدا گشت که روایت جواز زیاده از ثلثه محض خطا و افترا است حرسهم الله
کما قالوا قوله و شیخ عبد الحق دهلوی در شرح صراط المستقیم آورده که نماز عید

جایز نیست الخ این قول هم خالی از نوع تلبیس نیست که این قایل صدر کلام شیخ را که مصرح
بسنیت نماز عید در مصر از شرح ابن الهمام است مذکور ساخت و آن نیست در شرح ابن الهمام
میگوید که سنت است که بر آید امام بجبانه و استخلاف نماید کسی را که با ضعفا نماز در شهر بگذارد
زیرا که نماز عید جایز است الی آخر ما قال و کلامش دلیل است که نزد صاحب فتح القدیر
ابن الهمام نماز جمعه زیاده از ثلثه بالاتفاق جایز نیست چه جواز نماز عید را تا سه جا
حفظا مذهب محمد قرار داده و دو جا بالاتفاق ثلثه روا داشته بخلاف نماز جمعه که در جواز
دو جا هم اختلاف پذیرفته و در باب العیدین صاحب فتح القدیر این هم تصریح نموده
که صلوة جمعه و عید مشترک اند در شروط سوای خطبه ازین هر دو کلام روشن که هر دو نماز
زیاده بر ثلثه روا نیست و شیخ دهلوی اینقدر گفته که قیاس بر جمعه مقتضی زیاده بر سه جا نیز
میگردد و در بلده لاهور همچنین میکنند انتهی اما اینچنین است عبارت نسخه قدیمه صحیحه
شرح صراط مستقیم خاندانی شیخ و بهر نسخه ازین کلام تعدد نماز عید و جمعه بر مذهب
ابی حنیفه و صاحبین اکثر از سه ثبوت نمی یابد چه شیخ این جواز جمعه را از کتب تلامذه شان
ثابت نکرده بل از هیچ روایت فقهیه معتبره محقق نساخته تا قیاس نماز عید درین امر بروی
تجویز کرده و نیز قیاس مقلد را که مثل شیخ باشد بمقابله روایات صحیحه مذهب گنجایش
نیست و نیز حکم بجواز اکثر از سه نکرده بل اقتضای قیاس درین بیان نموده و از مقدار
حکم بجوازش از شیخ ثابت نمیگردد و چگونه فهم سلیم باور کند که خود شیخ تصریح روا نیست
جمعه از مثل فتح القدیر محقق این مذهب نقل نموده برخلافش تجویز بقیاس فرماید

پس مختار شیخ نیست که از فتح القدیر نقل نموده و تحقیق بالا شناختنی که جواز تعدد جمعه تا ثلثه است
نه زاید پس قیاس نماز عید بر آن هم مجوز تا ثلثه است نه زیاده و فعل لاهوریان وغیره بر خلاف
مذهب حجت نیست و عبارت بعض بلاد دیگر که این قایل از شیخ آورده بر تقدیر ثبوت دلالت
دارد که در اکثر بلاد این چنین نمی‌کنند بل در حرمین شریفین بجز یکجا نمی‌کنند پس ما نحن فیه
نگردید استدلال بعبارت شرح صراط المستقیم بر اکثر از سه قوله و در میزان شعرانی
بعد عبارت منقوله سابق الخ ذکر عدم صحت این قول از تحقیق سابق کلام میزان
وطحطاوی واضح و ابطال قول داود در الجمعه سایر الصلوة الخ هم روشن سهند این قول
دلیل صاف است که نزد صاحب میزان مذهب ائمه او حد ثابت دیگر تخصیص داود
درین خلاف چه فایده دارد و طبع کنانیدن داود را الوداود غیر صحیح و از قول میزان

وجه الاول ان اقامة الجمعة من منصب الامام الاعظم فکان الصحابة لا یصلون
الجمعة الا خلفه و تبعهم الخلفاء الراشدون علی ذلک الخ هم هویداست که بعد در صحابه
باجماع شان بجز یک جمعه در شهر دیگر ثبوت نیافته و آنچه صاحب میزان گفتگو کرده
در سبب توحد آورده نه آنکه اثبات تعدد بعد در صحابه بیان ساخته تا کلامش حجت جواز
تعدد باشد و برخاستگی علت توحد مزعومه صاحب میزان که تولد فتن کثیره در تعدد هنگام
موجود بودن امام اعظم است موجب ارتفاع حکم مجمع علیه نمی تواند شد چرا که جایز است
که سبب توحد نزد شارع و صحابه جز این سبب مظنونش دیگر بود و این سببش
منقول از پیغمبر صلعم و صحابه و مجتهدین هم نیست تا بارتفاعش ارتفاع حکم تجویز کرده شود

وتفصیل عدم صحت استدلال از کلام شعرانی آنکه تعدد بحسب الحاجت مروی از طحاوی در عبارت نقش
منحصر تا ثلثہ است کما حقق غیر مرۃ و ان استثنیات بعلت عذرست منافی اصل مذہب
توحد نیست و قولش وجہ الاول ان اقامۃ الجمعۃ الی ان قال فہذا سبب قول الائمہ
انہ لا یجوز تعدد الجمعۃ فی البلد الواحد الا اذا عسر اجتماعہم فی مکان واحد الخ دلیل
ہویدا است کہ بر توحد اجماع صحابہ و تابعین و خلفاء راشدین و ائمہ مجتہدین سنت
خلاف آن خرق الاجماع اصلا جائز نیست و برای ابطال قول داود و غیر جاصرین مع اتفاق
یک این امر اظہر الدلیل ست وکیف لا کہ دلایل دیگر باہم معاضد ابطال این قول اند
کما مرت و قولش فبطلان صلوۃ الجمعۃ الثانیۃ الخ دلیل است کہ نزدش بطلان جمعہ
دوم ثابت گو بطلان لذاتہ را انکار نمودہ لیکن خوف فتنہ تخمین خویش بیان کردہ
وہمچنین قولش وقد کتب الامام عمر بن الخطاب الخ دلیل ست کہ در فرمان حضرت عمر
بوجوب توحد او را ہیچ ترددی نیست گو سببش خوف فتنہ قرار دادہ تعدد را
بوقت عدم فتنہ بنا بر اصل تعدد خر عوم خویش قیاس بر اقامت جماعت جائز
سپیدارد و این سبب نزد خود ش خرعوم و مشکوک است تا بدیگران چہ رسد از انجہت
لفظ لعل مفید زعم باین کلام ولعل ذلک مراد داود الخ ولعلہ مراد الشارع الخ در بیں سبب
آوردہ ازینجا ہم ظاہر کہ ارتفاع این سبب مشکوک اصلا موجب ارتفاع توحد محقق
نمیتواند شد و آنچہ گفتہ لو کان التعدد منہیا عنہ الخ این ہم مجرد عندیہ و لیست غیر صحیح نزد فقہا چرا کہ
بسا امور منہی عنہ بحالت ضرورت و حاجت فعل آنہا شرعا رواست چنانچہ اکل میتہ

و دیگر محرمات منهی عنها در حالت اضطرار و همچنین ترک جمعه و فعل ظهر منهی عنه یوم الجمعه مثلا
هنگام شده مطهر شرعا صحیحست و عدم ورود حدیث قولی در نهی تعدد بر تقدیر تسلیم دلیل
عدم منهی عنه بودنش نیست بل منهی عنه بودن شیء را اسباب دیگر نیز است چراکه نزد
حنفیه از مواظبت آنسرور صلعم بر فعل بلا ترک وجوبش ثابت میشود چنانچه در هدایه در باب
سجود السهو چندین امور را بحجه مواظبت واجب گفته پس فعل منافی واجب منهی عنه بود
از جهت استلزام ترک واجب گو حدیث قولی در باب نهی قول منافیش در ورود نیافته
باشد اگر ورود حدیث قولی درین باب شرط بود هر آئینه قول مفوت این واجب منهی عنه
نبود و آن صریح البطلان است و چون وجوب توحد از مواظبت آنحضرت بقاعده
هدایه وغیره ثابت گشت فعل تعدد مفوت آن منهی عنه و ناجائز گردید پس این قول صاحب
میزان مخالف فقه مقبول حنفیه نتواند شد و حدیث ولو رد ذلک ولو فی حدیث واحد
الخ قابل سماعت نماند و قول صاحب میزان ولهذا ادت همة الشارع صلعم الخ
مراد ازین قول اگر این معنی دارند که ازینجا همت شارع لوذی تسهیل امت گشته جواز
تعدد در تمامه امصار بهر یک شهر صحیح گردانیده خلاف واقع گردد ازان که در
هیچیک حدیث جواز تعدد شهر واحد اصلا ثابت نیست لا بد لهن الاثبات واگر
مراد قولش این گیرند که همت شارع در تسهیل امت بجواز تعدد باعتبار تعدد مجموع
سایر امصار نه نسبت هر شهر واحد مودی شده چنانچه دلالت میکند برین مراد
عبارتش فی جواز التعدد فی سایر الامصار الخ و این تعدد مجموع هر شهر که فی الحقیقت

توحید است جائیکه آسان تر بر ایشان باشد اجتماع نمودن بمکان واحد در هر شهر کنند
یعنی اصل در جمعه نیست که تمام اهل امصار یا مصرین و زیاده جمع شده یکجا گذارند مثل حج لیکن چون
تعذر این امر و تسهیل بر امت همت شارع سوی بدان شد که در هر شهر جائیکه اهل
بر ایشان بود بمکان واحد جمع گردیده ادا نمایند که این تحقیق توحید است و باعتبار جمیع
امصار تعدد بر آینه امیمعنی کلام صاحب میزان مطابق قول الشعر و ... جماع اجتماع
کرام شود و برین تقدیر کلمه من در من الجمع فی مکان واحد بیان تعدد مذکور خواهد شد
و من تفضیلیه ای تعدد در جمیع الامصار عبارت از جمع است بمکان واحد در هر شهر و اگر
کلمه حیث را درین کلام تعلیلیه دارند و از تعدد همین معنی اخیر ملحوظ گیرند برین تقدیر مراد
این کلام توحد بهر شهر واحد و تعدد باعتبار مجموع امصار خواهد بود و من تفضیلیه هم
صحیح باشد یعنی سوی شد همت شارع صلعم در تسهیل است خویش که جواز تعدد در
جمیع امصار ازین سبب که هست این تعدد سهل تر بر ایشان از اجتماع همه خلائق
اهل جمعه در مکان واحد از دنیا که این متعذر بود و همچنین اگر مراد این قول محمول
بر ضرورت و حاجت پندارند یعنی تعدد اسهل بود بر ایشان در هر شهر جائیکه باشد
از جمع بمکان واحد ای این جمع دشوار بود درین صورت من تفضیلیه و جواز تعدد
تا ثلثه بهر شهر بشرط حاجت موافق مذهب مجتهدین درست بود و لیکن از شارع
صلعم در هیچ کدام کتاب حدیث این معنی هم سوی همت نگشته تصریح اثبات این نیست
و در وی بلغو الکلام بالجمله این کلام شعرانی خالی از خرازه نیست لیکن چون سعی

صحیح شرعی لازم گو بظاهر مخالف سیاق عبارت باشد چرا که در دیگر فقرات ظاهر
معنیش نسبت دروغ بالشرع لازم می آید و آن حرام است بحکم حدیث صحیح بل متواتر
علی ما صرح ابن الصلاح من کذب علی متعمدا فلیتبوأ مقعده من النار و حمل کلام بر ظاهر
شرعا از وقوع حرام است و قول صاحب میزان من خوف الفتنة او خوف وقوع التعدد
بغیر حاجة مصرح است که منع تعدد را نزد وی دو سبب است علی سبیل منع الخلو خوف
فتنه یا خوف وقوع تعدد بی حاجت و بعدم این هر دو سبب تعدد جائز و بر تقدیر تحقق یکی
تعدد واجب از بنجا روشن گشت که مراد شس جواز تعدد هنگام ذهاب خوف فتنه و نیز زوال
خوف وقوع تعدد بی حاجت هر دو است گو در بعضی عبارات اعتماد برین تصریح نموده
ذهاب خوف فتنه را برای جواز تعدد ذکر نموده و از کلامش ظاهر که تعدد مشاهد در مساجد
مصر وغیره بعدم حاجت است چنانچه گفته بغیر حاجة کما هو مشاهد فی مساجد مصر وغیرها
الخ و نیز حاجت نزد وی عبارت است از عدم اجتماع بمکان واحد که ما بین قوله التصریح
کره الا اذا عسر اجتماعهم فی مکان واحد و آن مندفع است از تعدد تا ثلثة فقط عند هم
کما حقق اولا پس تعدد مروج نزد صاحب میزان هم جائز نیست لهذا بعد ذکر تعدد بی حاجت
تفریع آورده گفت فقد صار العمیان الذین یقرؤن علی قبور الاموات و الابواب
یتلوس بخطبوا و یصلوا الجمعة من غیر تکبیر مع ان مذاهب الائمة تقتضی ان جواز التعدد
مشروط بالحاجة الخ مراد از عمیان درین قولش عام است که نابینایان بصارت باشند
یا بصیرت بحکم کریمه فانها لا تعمی الابصار و لکن تعمی القلوب التی فی الصدور و ببین التصحیح

حال خطیبان نابینایان هر دو نوع مثل کلام بیان میکند که بجهت تمتع دنیاوی خطبه میخوانند

و نماز جمعه بغیر از انکار و باک هر جا که میخوانند بطور تعدد و غیر محصور بلی حاجت بمردمان میگذارند

و مورد این میشوند سبادا اول آن فرومایه شاذ که از بهر دنیا و بدین بیادة و این معنی از

ملاحظه سیاق و سباق عبارتش بهر طالب علم واضح و از جهت افهام این معنی فعل نابینایان

را مقرون این عبارت ساخته مع ان مذاهب الائمه تقتضی ان جواز التعدد مشروط بالحاجة

و اگر این مرادش نگیرند پس فائده این تقبیح در اثنای ذکر تعدد و تعدد بلی حاجت چه باشد

و در اینجا بحث اعمال لوجه الله و لغیر الله و گفتگوی تعین امام هم نیست تا الفته آید که امامت

نابینا و امامت با اجرت را تقبیح مینماید که این معنی از شان اهل علم خیلی بعید است نمیداند

که صاحب میزان مطابق مذاهب اربعه بر عدم صحت تعدد بیحاجت در خاتمه کلام ختم

کرده که صحتش مخصوص بداود کرده گفت وان کانت الجمعة صحیحة علی مذهب داود فافهم

یعنی بر مذاهب اربعه جمعه متعدده بیحاجت صحیح نیست گو این جمعه صحیح است بر مذهب داود

چرا که گرفتن مفهوم مخالف در روایات بالاتفاق معتبر است کما فی کتب الفقه و نیز

واضح شد که ارجاع قول صاحب میزان که در تقبیح حال نابینایان عام آورده بجانب مجوزین

تعدد بیحاجت و غیر محصور شان عالم دیندار است که قطع بدعات حسنة الا مکان اهل زمن

را ضرور و احداث بدعت خصوص در طاعت متعینه شارع نهایت مخذول بحکم حدیث

من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد کذا فی المشکوة در وهش نیست که حمل کلام

مذکور صاحب میزان بر بعض خارج المبحث از قسم تصرفاتیست که محدث دهلوی در تحفه

از چندین کتب بالا ثبت شده رد میکند حمل نمودن ثلثه را بر اراده یا تجوزیه الرد
بطریق تمثیل قوله بالفرض والتسلیم اگر مرادش را منحصر در ثلثه داشته آید الخ این
قولش هم فاسد از آنکه خود این قائل از شمنی وغیره حصر در اربع روایات نقل
منقول ساخته اعتماد بران نمود و بقیاس خود تثلیث را بر این ثقات چگونه ترویج
خاص مذهب حادث شود و عجب است ازین مدعی که مناقض نفس خود است
و خبر ندارد و نیز قول بنا معقول و غیر مذهب نا معمول بودن این روایت خلاف
تصریحات محققین مذهب است که تفصیل آن گذشت پس این قول وی نا معقول
و غیر مذهب و نا معمول است ازینجا هم واضح شد که لفظ مثل موضعین در اکثر روایات
رابع است یعنی عین روایت و ثبوت حجیت و رجحان روایت رابعه یعنی بنائی تکبیر مذکوره
باطل گشت قوله ازینجاست که فاضل چلپی در ذخیرة العقبی در شرح این قول
شرح وقایه الخ این کلام هم از محل اعتبار بر اصل دور از آنکه مراد گرفتن فاضل چلپی
قول شرح وقایه موضعین او ثلثه را بتائید قول مفتی الثقلین مواضع کثیره یعنی تکبیر
یا رد کردن تعین تثلیث را باراده تزئید بر تثلیث بوجوه مرقومه الان ناجائز بلی
زعم این قائل کلام چلپی را بر خلاف کلام شارح وقایه غلط چراکه این کلام مفتی الثقلین
را برای تائید قول صاحب شرح وقایه آورده پس حجیت تاویل فاسد صدر الذکر
در تعین تثلیث تحقیق زیادت و ازین جهت فاضل چلپی نوشته قال مفتی الثقلین
تبرک واو تثلیث که موضوع برای مغایرت است تا دلالت کند بر آنچه بعض

هر دو کلام و ذکر مراد چلپی در شرح وقایه بودی کلامش مصدر بود و خطش چنین آورده ی

وقال مفتی الثقلین الخ کما لا یخفی علی صاحب المحاورة والسلیقة فی العرب نیز در حاشیه شرح وقایه

در علم فقه و اصول تربیت و مشرافت بر چلپی بدرجها اتم دارد و کتابش شرح وقایه

متداول و مقبول به شرقاً و غرباً همچنین توضیح وی در اصول فقه عجیب ترین کتاب این فن

است پس قول چلپی و قول مفتی الثقلین بقولش باطل و مردود خواهد شد نه قولش

بقول چلپی و مفتی الثقلین چنانچه قائلین بغیر حصر زعم نموده اند و نیز حمل مواضع کثیره بر عدد

غیر محصور از کریمه لقد نصرکم الله فی مواطن کثیرة ویوم حنین الخ ثابت نیست چرا که مراد از مواطن

کثیره بتصریح جمع کثرت موصوف بکثیره درین مقام عدد محصور است گو در تعیین عدد اختلاف

بود بعضی بیست و شش نزد جمعی یا هشتاد و اقوال دیگر نیز در تعیین عدد است پر تقدیر غیر محصور

دانستن این مراد داشتن درین نص ازین لفظ بجهت قرینه تصریح غزوات محصوره

باطل همچنین اراده از مواضع کثیره در باب الجمعه و عیدین زیاده از ثلثه عدد غیر محصور مراد

داشتن بجهت تصریح حصر در ثلثه باطل است در مدارک تحت نص مسطور مذکور است

لوقعة بدر و قریظة والنضیر والحدیبیة وخیبر و فتح مکة وقیل ان المواطن التی نصر الله

فیها النبی علیه السلام والمؤمنین ثمانون موطنا ومواطن الحرب مقاماتها و مواقفها

انتهی و در کشاف المواطن الکثیرة وقعات بدر و قریظة والنضیر والحدیبیة وخیبر

و فتح مکة انتهی و در منهاج ابن تیمیه قال مغازی رسول الله صلعم معروفة مضبوطة

عند اهل العلم و کانت بضعا و عشرین غزوة لکن لم یکن القتال منها الا فی تسع مغازی

بدر و احد و الخندق و بنی المصطلق و الغابه و فتح خیبر و فتح مکه و حنین و الطائف و تبوک

آخر غزوات النبی لما حاصر الطائف و کان بعدها غزوة تبوک و هی آخر المغازی التی

بعد او شقها علی الناس و فیها انزل الله سورة براءة لکن لم یکن فیها قتال و ما ذکره

بعضهم ان الحجاج من حصار تبوک لا اصل له لم یکن فی غزوة تبوک حصر انما مقاتلة و قد اقام بها

رسول الله صلعم بضعة عشر لیلة ثم رجع الی المدینة النبویة انتهی از این تحقیق تمام حل کلام

صفی الدین و تعبیره بلفظ مواضع کثیره بر زاید از ثلثه و گمان عدم جواز تخصیص این الفاظ

بعدد مخصوص موافق قول محققین معاصرین باطل گشت و اشارت بنا معقولیت روایت

حصر ثلثه از کلام حلبی گمان بردن محض خطا ست کما عرفت و در کتب فقط الفاظ مواضع مذکوره

مراد شده سعدی بر ثلثه مخصوص و ایراد کثیره در یحال بمقابله التوحید برای تاکید بطور صفت

کاشفه مقصود کما فی قوله تعالی نفخة واحدة لفظ واحده وصف تاکیدی است و این

قسم در کتب فقه بکثیر جا هم واقع بل جمله فقها با وجود طوالت برای تاکید می آرند چنانچه

آوردن مفرد چنانچه در جوهره نیره شرح قدوری مسطور است قوله ولا یجوز فی الحضر

لما بینا آنفا فان قیل قد علم هذا من قوله ولا یجوز اداؤها الا فی مصر فما الحاجة الی قیل

هذا تاکید کما فی قوله تعالی و اقیموا الوزن بالقسط و لا تخسروا المیزان انتهی کلام الجوهرة

پس بر این تقدیر معنی عبارت مذکوره چنین که ادا کرده شود جمیع مواضع ثلثه را [illegible] اند

بموضع واحد و اطلاق کثرت بر ما فوق الوحدت که ثلثه بود مسلم الثبوت عند الجمیع است

و استعمال صیغه منتهی الجموع و جمع کثرت در ثلثه شایع و در حدیث لا تشد الرحال

الا الى ائمة مساجد و لظاهر شمس موجود و مراد گرفتن زیاده از ثلثه در باب الجمعه خلاف
مذهب ممنوع قوله همچنین شیخ الاسلام بعد نقل اختلاف الخ درین قول از شیخ الاسلام
و زاهدی روایت الکرسی ثلاثه که مذکور شد بتحقیق یک روایت هست از زاهدی که
شیخ الاسلام هم آنرا مفتی به نگفته و نامقبول و مخالف قول ثقات بودنش در بیان
فساد قول حاشیه شرح کافی باقبل محقق گشت و نیز زاهدی مذهب اعتزال دارد
روایت منفرده اش بجهت نبودن ثقه مقبول نیست آری اگر مردی خویش را
حواله بکتب معتمده مذهب دهد یا مسئله متفق علیها را الی استناد روایت سازد
بجهت اعتماد کتابهای مذهب روایتش مقبول بود و بودن زاهدی از معتزله بر
مطالعین کتب فن فقه روشن چنانچه در در مختار فی باب الحج عن الغیر در مسئله
ایصال ثواب عبادت خود غیر را که مذهب اهل سنت است تصریح نموده و لفظ
فصحح الزاهدی عن اعتزاله بها و الله الموفق انتهی و مخالف مذهب و خطا بودن
قول سرخسی نزد جمهور حنفیه هم فیصل شد قوله و کیف لا که احدی از ثقات روایت
لا یجوز الکرسی ثلثه را توثیق نکرده الخ این قول مبنی بر کمال غفلت و عدم مطالعهٔ کتب
ثقات است چرا که این روایت را در متون و شروح معتمده مذهب محمد قرار داده اند
و معمول ثقات است که در متون و شروح معتبره روایت موثوق بها و مفتی
بها و مذهب را ثبت مینمایند و اگر روایت مخالفش مفتی به و مذهب باشد
تصریح بآن میفرمایند و تا نوزده یک متون و شروح معتمده تا طبقه ششم

تصریح روایت زیاده از ثلثه ثابت نشده چه جای فتوی بر آن ودرین صورت لایجوز
اکثر من ثلثه بر آیه مفتی به ومذهب خواهد بود وصاحب اختیار شرح مختار از متون اربعه معتمده
باشد گفته قال محمد لا باس بصلوة الجمعة في المصر في موضعين او ثلثه ولا یجوز اکثر
من ذلک انتهی وصاحب معدن وانما اولنا بثلثه هو الصحیح لان الجمعة لاتؤدی علی
الازدیاد من الثلثه کذا فی شرح الکرخی انتهی وصاحب تقریب وقال محمد تجوز فی موضعین
او ثلثه استحسانا ولا یجوز فیما زاد الخ وعلامه قاسم از شرح کنز تجوز فی ثلثه مواضع لا فیما
زاد لکن فیما زاد علی ذلک لاحاجة الیه انتهی ودر قاضیخان صاحب طبقه سوم از
مجتهدین فی المسائل فقط جواز تا ثلثه از محمد تصریح است ودر نسخه مکتوبه معتمده
شرح وقایه وجمیع نسخ مطبوعه صحیح آن شرح فارسی شرح وقایه بعد بیان حصر
مذهب محمد در ثلثه لفظ به یفتی موجود است ودر آن نسخه که این لفظ نیست از
سهو کاتب است وچگونه روایت ثلثه از محمد مفتی بها نزد اهل علم نبود که قول
محمد تا اثنین را در کتب بیشمار مثل جواهر اخلاطی وعتابیه وفتاوی نادر الشهور
وسراجیه وکتاب طحاوی وغرایب وغیرها اصح ومفتی به نوشته اند چنانچه مفصلا
ایشان را [illegible] بالا منقول شد پس فتوی بر حصر ثلثه وعدم جواز زیاده از آن بطریق
اولی نزد ایشان باشد قوله اما روایت مختلفه مذکور در فتاوی الخ اقول
راجح تقابل [illegible] وعجز [illegible] شود که روایت زیاده بر ثلثه مردود [illegible] ثقات [illegible]
[illegible] شرح صاحبان طبقه سابعه وما در اینست برخلاف متون وشرح معتمده

مثل تقریب واختیار وشرح وقایه وغیرها برای اطمینان عوام وبرباد دادن جمعه اشیا
منقول مینماید ودر در مختار وغیره بمواضع مسطور که متون وشروح مقدم بر فتاوی وفتوا
است وروایت اربعه را که مفتی به ومعمول به وعبارت از جواز تا ثلثه است فقط
به پسند خود خاص میگرداند در روایت مثل بو ضعیف واکثر که تحقیق همین روایت اربعه
معنی آن زیاده بر ثلثه خود تصور دیده که برابر این تقدیر خاص میگردد تا مشی اربعه می نهد
این طرفه ماجرا تماشا کردنی است قوله لهذا عمل برین روایت در اطراف واکناف
عالم از روم وشام الخ این هم خالی از مبالغه ومغالطه دهی عوام نیست اکثر مشاهیر
ثقات وحجاج صحیح الاعتقادات بیان میفرمایند که در بلاد عرب هزارها مردمان بمساجد جامع
هر شهر نماز جمعه ادا می نمایند مگر شرذمه قلیله از عوام کالانعام در ماورای حرمین
شریفین بسبب نفسانیت وجهالت یا از باعث تعصب ومصروفی در غرضی از اغراض
دنیاوی مرتکب تفرقه این جماعت میشوند وشایع وذایع بودن این عمل در اطراف و
اکناف مخالف آن سرور علیه السلام واجماع صحابه ومجتهدین رح کی دلیل جواز
وپسندیده خاطر عالم خدا ترس میتواند شد والا اکثر بدعات مروجه روم وشام
وغیره در عوام وخواص باین دلیل جایز باشد حاشا للمفتی ذلک ودر حرمین
شریفین که مرکز دایره دین اسلام است بحکم حدیث ان الاسلام بدأ غریبا
سیعود [illegible] کما بدأ [illegible] جاری [illegible] نیست واین [illegible] نزد مجوزین تعدد
علی الاطلاق عامل [illegible] عموم اطراف واکناف [illegible] مسلم الثبوت نیست

وبرای پاس داری سخن پیش وجود عظمت مقابر طیبین بودن مسجد دیگر در مقابر مذکوره
اظهار میفرمایند این مقام غور کردنی است که عظمت مقابر طیبین در بین امر سزاوار قبول ادعا
وابتاع است نه موجب خلاف اعراض ادعای نبودن مسجد دیگر در مقابر بر دو شهر عظیم مسلم
و قصد در این چنین کلام سزاوار اسماع چه در عینی شرح صحیح بخاری در بیان حدیث
تحویل قبله مرقوم است که در مدینه منوره بدوران حضرت مساجد متعدده با مسجد نبوی
صلی الله علیه وسلم بود و الی الآن ثابت نشده که این مساجد اند کسی هدم و ویران
کرده بود عیاذا بالله یا از تجزی ویا عوری مرمت خود بخود ویران شده باشد
بدون اثبات این امر ادعای نبودن مسجد دیگر در آن مقام زیبای شان عالم نیست
بل از ثقات مشاهدین کثیرین مسموع میشود که در مدینه شریف سوای مسجد نبوی مساجد
دیگر نیز اند وتطویع ساختن حاشیه که در مدینه طیبه در ساخته مسجد نماهمه بیرون
احاطه نیز نماز آدینه سوای مسجد نبوی میگذارند انتهی از حکایات غیر معتبره است بالفرض
والتسلیم این معنی محجت جواز تعدد منبر عاشوراست بود چه مخالف قول آنحضرت و
صلعم واجماع صحابه مجتهدین است از قسم محدثات منهیه عنها بحدیث احمد و
ابوداود و ترمذی ونسائی وابن ماجه از عرباض بن ساریه فانه من یعش منکم
بعدی فسیری اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین المهدیین
تمسکوا بها وعضوا علیها بالنواجذ وایاکم ومحدثات الامور فان کل محدثة بدعة
وکل بدعة ضلالة انتهی ونیز اگر این تعدد بیرون احاطه بوده باشد معمول

بر ضرورت وندرت واتفاقیه بود و آنهم تا دو موضع نه زاید بر ثلاثه پس بهر حال این
حکایت مفید مطلب مخبر حاضرین تعدد نتوانند شد قوله و در جیده که بنهایت قریب تر از مکه
معظمه است الخ این قول هم حجت تعدد نمیتوانند شد چه بر تقدیر تسلیم این تعدد اهل جیده
بر توحد اهل حرمین شریفین رجحان پذیر نیست و همچنین فتوای اهل حرمین مخالف فعل شیخ
ایشان محکم است لابد له من الاثبات و در رساله تصحیح الاوقات و در رساله و فتوای
شیخ عبد الله مدنی وغیره از اهل حرمین تعدد جمعه مصرح نیست بلکه منع مرقوم است از اینجا
دلیل دیگر بر فساد حاشیه مطبوعه منقول الان هویدا گشت و عدم امکان حصر در ثلثه
در شهر عظیم مثل استنبول که پانزده منزل بود بحسب زعم جماعت قائلین تعدد
نامحصور دارد بر تقدیر تسلیم منافی قول حاضرین نیست چرا که امر تجویز شارع بقدر
امکان و حیثیة العقد و باطباق اهل حل وعقد میباشد و در خارج الوسع گفتگوی
هیچ کس نیست ازین جهت در تعیین حد مسافت توحد و جواز تعدد اختلاف نموده اند
پس بعضی فقها وجوب توحد را محصور تا سه گروه کرده اند چنانچه در مختصر امام عتابی
تصریح است الشرط الخامس ان لا یکون هناک جمعة اخری بینها دون ثلثة امیال
فان القضاء بطلتا وان سبقت احدیهما ولو بتکبیرة الاحرام بطلت المتاخرة ولو لم
تحقق السابقة اعادوا الظهر انتهی و بعضی تا شش گروه محدود ساخته چنانکه
در بعض کتب فقه مسطور است و بعضی تا نه گروه در قوت القلوب ابو طالب
مکی یکی از ثقات عند اهل الاسلام که امام غزالی حجة الاسلام در مصنفات خود

و صاحب خیر البخاری در شرح بخاری خلاصش را بطور سند آورده اند که [illegible]
من فرسخین او ثلاثة انتهی و در صحیح بخاری آورده باب من این یؤتی الجمعة وعلی من
تجب لقول الله تبارک تعالی اذا نودی للصلوة من یوم الجمعة فاسعوا الی ذکر الله وقال
عطاء اذا کنت فی قریة جامعة فنودی بالصلوة من یوم الجمعة فحق علیک ان تشهدها سمعت
النداء او لم تسمعها وکان انس فی قصره احیانا یجمع واحیانا لا یجمع وهو بالزاویة علی
فرسخین انتهی و در خیر البخاری تحت این قول مرقوم نموده قوله یجمع ای یصلی الجمعة بمن معه
او یشهد الجمعة بجامع البصرة وعلی هذا کان المراد ان انسا کان یترک الجمعة لکنه قد یصلی
فی الزاویة وقد یشهد بجامع البصرة ومختار الشراح ان المراد انه قد یصلی الجمعة وقد
یترکها واذا صلی الجمعة فقد کان یصلی فی الزاویة وقد یصلی فی جامع البصرة وهذا
هو الاصوب قوله بالزاویة ای کان ذلک القصر بالزاویة وهی بالبصرة علی فرسخین منها
فکان یری انه لا تجب الجمعة علیه للبعد عن المصر کذا فی القسطلانی انتهی آمدم بر تحقیق وجوب
جمعه بر خارج المصر بدانکه مسئله تعین حد مسافت توحد تعلق تمام دارد بمسئله وجوب
جمعه بر خارج المصر که آیا بروی جمعه واجب است یا نی مذهب این است که بر خارج المصر
باتفاق واجب لیکن درین اختلاف بسیار است که کی واجب شود و تفصیلش در
هدیة الجمعه مولانا محبوب علی صاحب دام برکاته مرقوم است و درینجا بر دو قول که نزد اکثر مفتی
است اختصار میرود اول آنکه شیخ دهلوی و طیبی در شرح مشکوة تصریح نموده اند
هر که بعد از ادای نماز جمعه پیش از شب تواند بمنزل خود رسید و شب کرد جمعه بروی

واجب بود ولهذا قال الامام ابو حنیفه و همچنین آمده است در حدیث قال رسول الله صلعم
الجمعة على من آواه الليل الى اهله اخرجه الترمذي وقال هذا حديث [illegible] اسناده ضعيف كذا في
شرح الصراط المستقيم و الطيبي شرح المشكوة و در غرایب این را الی ابو یوسف نسبت کرده.
مستفاد می شود به نزد اکثر شهر ده عن ابي يوسف رح الفاظ بحيث [illegible] الجمعة [illegible]
ان يعود الى اهله قبل الليل يوم الجمعة تجب عليه وكثير من مشائخنا اخذوا بهذه الرواية انتهى كلام
دوم آنچه در مضمرات مختار و مفتی به الترجیح یافته که بر ساکنین قدر یک فرسخ مسافت کرده از مصر
واجب است وفي هذا روايات واختلافات كثيرة والمختار للفتوى من كان على قدر
فرسخ من المصر يجب عليه الجمعة انتهى كلام المضمرات وعن عائشة زوجة النبي صلعم قالت كان
الناس ينتابون الجمعة من منازلهم والعوالي فياتون في العباء يصيبهم الغبار والعرق فيخرج
منهم العرق فاتى رسول الله صلعم انسان منهم وهو عندي فقال النبي صلعم لو انكم تطهرتم
ليومكم هذا رواه البخاري و در تیسیر البخاري درین مقام نوشته قوله والعوالي جمع العالية
وهي مواضع و قرى بقرب المدينة من جهة المشرق من ميلين الى ثمانية اميال وقيل
من ثلثة الى ثمانية انتهى بالجمله در مسافت کم از شش کروه نزد اکثر جمعه دیگر روا نیست
و بر قول امام ابو یوسف هر که در مصر جمعه خوانده پیش از شب بخانه تواند رفت
جمعه بروی در مصر واجب و این را بعضی مقدار فرسخین و بعضی کم و بیش از آن
کرده اند و از عبارت قوت القلوب واضح که اهل شش فرسخ هم این نماز را به مصر
حاضر شده ادا می ساختند و از حدیث صحیح بخاری روشن گشت که در زمانه

آنهم درمعاملهٔ از دو ینگه کرده تا بهشت کروهٔ مدینه منوره مسافر شده همیکی این آنحضرت نماز جمعه

سیگذاردند و از روایت قول النبی و ضوح یافت که اگر بعد مسجد جامع مسافت از فرسخین بود

جمعهٔ دیگر درین ابعد مسافت صحیح است لیکن سنت در آن جامع است و نزد بعضی

درین مقدار مسافت جمعهٔ دیگر اصلا صحیح نیست و توحد واجب و اگر در آنجا ترک جمعه نموده

ظهر خوانند مطابق فعل النبی نیز و بعضی گنهگار نیست و بر قول ابویوسف منقول از غرائب

که بسیاری ماخوذ به ساخته اند گنهگار بود پس موجب اختلاف مذکور در مستنبول و غیره

تعدد روا باشد و در کم از مسافت مذکوره مختلف المقدار جمعهٔ دیگر هرگز روا نخوانند بود

بل یکی واجب عمل بر کریمهٔ یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر درین صورت میسر و حاصل

زیرا چه هر امر که شارع و مجتهد بین قرار داده اند عین ممکن و میسر است آنرا عسیر

و محال گمان بردن محض خطا و کم فهمی مضمون کریمه مسطوره است فاحفظ و لا تکن من المشککین

المغالطین قوله اما آنچه قول مدعی توحد جمعه افتراء محض الاهمیه حشی و تابعانش

الخ این قول مبنی بر تغلیط دردین و عدم اطلاع این قایل از کلمات علما و

شروح متین است از آنکه مراد موحدین نیست که توحد جمعه نزد اکثر ثقات مثل

طحاوی و صاحب فتح القدیر و اختیار و جواهر اخلاطی و جوامع الفقه و مشتابه

و مجالس الابرار و مستصفی و جامع صغیر حسام الدین و غیره ثابت و محقق و ظاهر

روایت و اظهر و صحیح هم درین وارد چنانچه بیان گذشت بدین تقدیر نسبت آنکه

بامام ابوحنیفه و قرار دادن آنرا محض اگر از ثقات مثل محض الاهمیه و تابعانش

صدور یابد محمول نزد اکثرین بر خطا و نسیان روایت است و اگر از غیر معتبرین باشند

طعن قبایح و ماورا آنش سر زند خالی از افترا و غلطی انها نیست نه مراد آنکه امثال

شمس الائمه افترا بر امام بست و این بهتان مثل اتهام مخالفان بر اهل بیت در روایات

وضعیه جعلیه از ایشان دین دار خیلی غریب مجانبت بل بهتان عظیم و صدور خطا و نسیان

از اکابر مجتهدین بظهور رسید اگر از بعضی مقلدان مجتهد فی المسایل بظهور رسد قادح

عظمت و جلالت شان آنها نیست بل سزاوار تاویل و توجیه است که بمقامش مقرر است

چنانچه شمس الائمه حلوای استاد شمس الائمه سرخسی در مسئله غسل ما بین العذار والاذن

برخلاف مذهب ابی حنیفه و محمد رحمهما الله و مخالف قول اکثر مشایخ بر قول ما یفتی به رفته

تجویز ترک غسل ما بینهما و عدم وجوب اسالة آب بر آن بینی بر مروی ابو یوسف بزعم خود

کرده و حال آنکه نزد محققین این امر از وی خلاف امام و قول مفتی به محمول بر خطا و روایت

بنای فاسد ش واجب التاویل است در شرح وقایه آورده فیکون ما بین العذار

والاذن داخلا فی الوجه کما هو مذهب ابی حنیفه و محمد رح و فیه عن غسله و علیه اکثر مشایخنا

رح و فی حلیه القنوی و ذکر شمس الائمة الحلوانی ان غسل ما بین العذار والاذن ولا

اسالة الماء علیه بناء علی ما روی عن ابی یوسف رح ان المصلی اذا بل وجهه و اعضاء الوضوء

بالماء ولم یسیل الماء عن اعضاء الوضوء جاز و لکن قیل تاویله انه سال من العضو قطرة

او قطرتان ولم یتدارک انتهی پس اگر امام سرخسی که با امام حلوای مرتبه مساوات

نزد ماهرین فن ندارد روایت خلاف مذهب را از باب خطا و نسیان در مذهب [illegible]

پس نقصان در حق وی ہمچو النسبت شمرد تعجب ازان نباید آورد بلکہ نسبت خطا و نسیان فیما بین
ابی یوسف و محمد بمشافهه یکدیگر بظهور رسیده در کشف الظنون فی بیان الجامع الصغیر
لامام المجتهد محمد بن الحسن الشیبانی مسطور است کہ ان سبب تالیف محمد انه لما فرغ من
تصنیف الکتب طلب منه ابو یوسف ان یؤلف کتابا یجمع فیه ما حفظ عنه مما رواه له
عن ابی حنیفہ رح فجمع ثم عرضه علیه فقال نعما حفظ عنی ابو عبد الله الا انه اخطأ
فی ثلاث مسائل فقال محمد انا ما اخطأت ولکنک نسیت الروایة الخ پس خیال باید نمود
انجا کہ تجویز خطا و نسیان صاحبین با وجود کمال وسع اجتهاد و باہم تلاقی و مذاکرہ
روایات [illegible] ہر یکی بدیگری منسوب فرمود و آخر الامر امام ابو یوسف نسیان
روایت را کہ محمد رح بایشان باین کلام ولکنک نسیت الروایة خطاب کردہ بطور سکوت
منظور ساختند پس صدور خطا و نسیان روایت از امثال شمس الائمہ کہ بمدارج
از صاحبین کمتر است و بعد عصر و تلمذ او بمحمد بن حسن بدرجہ ہفتم و از ابی حنیفہ بمرتبہ
ہشتم دارد [illegible] اہل علم چہ مستغرب و مستبعد بیان وسایط تلمذ شش از محمد در قول
الثانی الفصل الغسل در شرح ہدایہ چنین مذکور شمس الائمہ السرخسی من کبار علماء وراء النهر
صاحب الاصول و الفروع و هو تلمیذ الشیخ الامام عبد العزیز احمد الحلوائی و هو تلمیذ ابی
علی النسفی و هو تلمیذ الامام محمد بن الفضل البخاری و هو تلمیذ عبد الله بن یعقوب
السبذمونی و هو تلمیذ ابی عبد الله بن ابی حفص الصغیر و هو تلمیذ ابیه و شیخه ابی حفص الکبیر
و هو تلمیذ محمد بن الحسن صاحب امام ابی حنیفہ الخ چنانچہ این قائل ہم باین معنی مقر است

و آوردن شمس الائمه این روایت را در مبسوط از ابی حنیفه بلا سند رافع خطا و نسیان
مقطوع الصحت نباید شمرد و نیز صدور خطا از مجتهد مطلق جایز داشته اند
لقولهم المجتهد یخطی و یصیب للمخطی اجر واحد و للمصیب اجران در لقط صحیح آورده اذا وقع
الاختلاف بینهم فاصابة الحق لا تتعدد هم و مع ذلک لا شک ان احدهم یخطی نظرا
الی الحکم لان الحق عند الله تعالی واحد عندنا پس اگر از مقید که مجتهد فی
المسایل است صادر گردد چه جای عجب و در فضایل و فواضل شمس الائمه سرخسی را
از اهل علم انکار نیست و از قول ایشان بدن پانزده مجلد مبسوط بر زبان از قعر چاه
بدون مراجعت کتب و بودن محفوظ ایشان و از ده هزار جزو لازم نیست که هر
مسئله ایش در هر باب صواب بود و خطا پذیر نباشد چنانکه منکرین معصومیت
جمعه زعم نموده اند و بودن ایشان از طبقه سوم حافظ و خطا کلی نمی آید شد علی الخصوص
درین صورت که کلام مثل طحاوی مجتهد فی المسایل از طبقه سوم و فایق تر از
شمس الائمه بدرجها در نقل و معرفت مذهب عند جمهور الفن و کلام فخر الدین
قاضیخان ازین طبقه معارض کلام ایشان باشد و مثل ابو الحسین القدوری
و صاحب هدایه از پنجم طبقه که کار ایشان ترجیح و تفضیل بعض روایات
بر بعض است و صاحب اختیار شرح المختار از طبقه ششم قادر بر تمیز بین الاقوی
و القوی و الضعیف فظاهر المذهب و ظاهر الروایت و الروایة النادرت
که در کتب خویش روایات مردوده و ضعیفه نیارند همه ایشان خلاف شمس الائمه

اختیار کرده قولش را نسبت با مام ابوحنیفه نامقبول ساختند و صاحب کنز فقط لفظ
مواضع که نزد اهل تحقیق عبارتست از ثلثه هست آورده از این بیان صافی و شافی تزییف قول
این قائلین و در مدینة العلوم و طبقات مذکور است فما قال و قسنا الخ و کسا و قول
ایشان والی ابو منابذ لاحدی از فقها روایت شمس الائمه را بعد اطلاع تضعیف نکرده
الی قوله نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیات اعمالنا هویدا گشت قول در جهة تخطیه
این امامان دین سخن گفتن الخ و فسادش بقول از ما سبق ظاهر و هر فقیه را در آن مسئله که
ثقات مذهب خلافش بیان فرموده باشند سند لازم تا بپایه اعتبار رسد نباید و این
سخن غیر صحیح صرف که هر فقیه را هنگام روایت از امام ذکر سند با وی تا پیر سانیدن
تا اصل مذکور هیچ لازم نیست و عدل و ضبط و تمام ثقه بودنش در قبول روایات کافیست و
و طلب اسناد سوء ظن با کابر است هم این سخن در صورت مسئله اتفاقیه متصور و در محل انکار
نحول و جم غفیر از محققین کدام روایت را مذهب دانستن و تصحیح نوشتن چند شخص را
نا مسلم و غیر معتبر و ترجیح بلا مرجح بل ترجیح المرجوح است و ظن عدم جواز صدور
خطا از امثال شمس الائمه مخالف مذهب اهل حق اهل سنت و جماعت علی سوء ظن
و نسبت خطا بسوی ایشان است نعوذ بالله من هذا المقال مذهب اهل الرفض و الاعتزال
ابن تیمیه در منهاج بجواب مخالفین این مسئله چنین تصریح نموده انا لا ندعی
عصمة فی واحد بعد رسول الله صلعم من الذنب فضلا عن الخطاء فی الاجتهاد
انتهی و طلب اسناد را در صورت مرقومه سوء ظن با کابر دانستن کمال قلت تتبع است

و املا کردن مسائل از متقدمین ثابت است نه محصور بر متاخرین نمی بینی که محمد بن مسلم
زهری از پیشوایان اهل حدیث بجملهٔ تابعین و بعده امام مالک و امام اقدم ابوحنیفه صاحب فقه
اکبر که همه از متقدمین اند تالیف و تصنیف فرموده اند چنانچه بر اهل علم مخفی نمانده قوله و علاوه برین
قائل مذکور نیز کدام روایت الخ این قول نیز متوجه بر موحدین حاضرین نتواند شد چراکه
هنگام تعارض اقوال که اسنادش بکتب تلامذه امام نرسد قول بالاحتیاط قریب
تا امتثال عهده فرض بالیقین حاصل شود و ظاهر است که احتیاط در قول موحدین
حاضرین است بجهت صحت این نماز بلا شبهه در قول مکثرین غیر حاضرین و استقرا
این امر از شان عالم حنبلی غریب و حکم عتقاد داشتن کتب تلامذه درین خبر در زمان
مستلزم نیست که در زمان شمس الائمه و غیره نیز این حکم داشته باشند انها با وجود
معاینه کتب تلامذه چرا اسناد این مسئله بیان نفرمودند اگر این روایت در آن
کتب موجود بودی هر آینه در صورت اختلاف و این قدر نزاع و تفتیش از آنها
اسنادش ترک نشدی و برای نفی این روایه حرف بحرف مطالعه نصوص
کتاب تالیف امام محمد بر شخص را چه ضرور از مطالعین آنها هم با وجود مباحثه و اختلاف
درین مسئله سند از امام بکتب مسطوره نیست بل محققین ماهرین نفی ثبوت آن از
امام تصریح فرمودند و لو آرزوی بیان نمودند چنانچه تفصیلش گذشت و ظاهر است
که در توحد صحت جمعه بلا ریب است و در تعدد مشکوک این قدر دلیل برای نفی
تعدد و وجوب توحد درین صورت کافی است قوله قطع نظر ازین ترجیح روایت

به ازین کس نگفت و نتوان گفت ؛ در چنین کس نشنفت و نتوان شنفت ؛ و این همه
بیان اختلاف توحد و تعدد تا ثلثه وقت موجود بودن سلطان و امام است اما
هنگام نبودن سلطان و تعذر استیذان باتفاق روایات توحد ثابت است و تعدد
اصلا مردی و وارد نیست چنانچه فتوای اکابر علمای مصطفی آباد معدن العلما و الابرار
که معروف به رامپور است و علمای افاضل بیت السلطنت شاه جهان آباد مخزن الاولیا
والافراد و علمای بریلی وغیره بعبارتها مزین بمهر آنها ادام الله ظلهم و زاد شرفهم
برای اطمینان کافه انام از خواص و عوام منقول میشود ما قولکم رحمکم الله در صورت
معدوم بودن سلطان و تعذر استیذان چنانچه در امصار کافران این امر واقع است
اقامت جمعه صحیح است یا نه چراکه نزد حنفیه یکی از شروط این نماز سلطان و استیذان
است و آن یافته نمیشود و بر تقدیر صحت اقامت جمعه در صورت مذکوره بچه وضع
صلوة مسطوره ادا نموده شود و آیا بیکجا عت ضرور نیست یا بطور تعدد و تکثر نیز روا است
بینوا توجروا جواب وقت نبودن سلطان و تعذر استیذان در امصار کفار اقامت جمعه
نزد حنفیه وغیرهم صحیح و درست است باین وضع که مردمان اجتماع نموده شخصی را امام
قرار داده اقتدا بوی کنند که اجماع مسلمین درین امر نزد اهل شرع حکم سلطان
میدارد و تعدد و تکثر درین صورت در یک شهر درست و ثابت نیست باین روایات
معتبرات فی التهذیب اذا تعذر الاستیذان من الامام فاجتمع الناس علی

رجل یصلی بهم الجمعة جاز و فی الایضاح قال ابو الحسن اذا اتفق تحصیل الاذن

من الامام بغيبة او موته فقبل ان يلي غيره فلا باس بان يجمع الناس على رجل يصلي بهم

لان عثمان رضي الله عنه لما حصر قدم الناس عليا رضي الله عنه فصلى بهم ولانهم يحتاجون

الى اقامة هذا الفرض فاعتبر اجماعهم ابراهيم شاهي ١٢ وفي الذخيرة من العيون انه يجوز

لاجل الضرورت الا ترى ان عليا رض صلى بالناس وعثمان رض محصور واجتمع الناس

على على رض ابراهيم شاهي ١٢ ولو فعل اي على بغير اذنه انما فعل لان الناس اجتمعوا عليه وعند

ذلك يجوز لان الناس احتاجوا الى اقامة الفرض فاعتبر اجماعهم حاشيه هدايه عنايه وغيره ١٢

قال ابوبكر الرازي لو كان السلطان فاسقا فلهم ان يجمعوا على رجل يصلي بهم الجمعة

ويصير كان الامام اذن لهم فيه لتعذر استيذانه كذا في القنية ١٢ وفي نوادر ابن سماعة

عن محمد رح اجمع الناس على رجل يجمع بهم جاز كذا في الغرايب ١٢ قال ابن

سماعة سمعت محمدا يقول لو ان اهل مصر مات واليهم فولوا رجلا يصلي بهم جاز الا ترى

ان رجلا لو قهرهم ظلما ثم صلى بهم الجمعة اجزت ذلك قنية ١٢ واذا تعذر تحصيل

اذن الامام لغيبة او موته فقبل ان يولي غيره فلا باس بان يجمع الناس على

رجل يصلي بهم كذا في اللباب والمعدن ١٢ والي مصر مات فصلى بهم خليفة الميت

او صاحب الشرط اي حاكم السياست او القاضي جاز فان لم يكن ثمه واحد منهم

واجتمع الناس على رجل فصلى بهم جاز كذا في السراجيه ١٢ نصب العامة

الخطيب غير معتبر مع وجود من ذكر اما مع عدمهم فيجوز للضرورت كذا في الدر المختار ١٢

شيخ دهلوي در شرح صراط المستقيم كه معروف است به سفر السعادت

میشوند و گفته اند در آن بلاد که ولات آن کفار اند مسلمانان را میرسد که اقامت جمعه
و اعیاد کنند و المربی را قاضی سازند قاضی میشود بتراضی مسلمانان ۱۲ و فی الفصول
العمادیه اما بلاد علیها ولاة کفار یجوز للمسلمین اقامة الجمعة والاعیاد ویصیر القاضی
قاضیا بتراضی المسلمین و یجب علیهم ان یلتمسوا والیا مسلما ۱۲ و فی العالمگیریه
و معراج الدرایة بلاد علیها ولاة کفار یجوز للمسلمین اقامة الجمعة و یصیر القاضی
قاضیا بتراضی المسلمین و یجب علیهم ان یلتمسوا والیا مسلما و فی الغرایب مثل ذلک
و در جامع الرموز شرح مختصر الوقایه مذکور است هذا اذا امکن استیذانه والا فا
لیس بشرط فلو اجتمعوا علی رجل للصلوة جاز کما فی الجلالی وغیره انتهی ۱۲ و در قاضیخان
فان لم یکن ثمه قاض ولا خلیفة المیت فاجتمع العامة علی تقدیم رجل جاز لمکان الضرورة
انتهی ۱۲ و در مستملی صغیر فان لم یکن احد من هؤلاء فاجتمع الناس علی واحد فصلی
بهم جاز انتهی ۱۲ و در تفسیر کشاف فان لم یمکن الاستیذان فاجتمعوا علی واحد
فصلی بهم جاز انتهی ۱۲ از روایات مرقومه که صاف دلالت میکنند بر شرطیة اجتماع
بامامت یک شخص ثابت و متحقق گشت که وقت معدوم بودن سلطان و تعذر
استیذان اقامت جمعه با اجتماع مسلمین بامام گردانیدن یک شخص درست است
و بدون اجتماع بر یک شخص بطور تعدد و تکثر نماز جمعه درین هنگام ثابت و منقول نیست
پس ادای جمعه در یک شهر بهر مسجد در امصار کفار که الان مروج است بالاتفاق
روایات نامشروع و غیر صحیح است و بهر تقدیر تعدد و تکثر جماعت جمعه [illegible]

خالی از کراهت تحریمی نیست از جهت استلزام تقلیل جماعت و صورت معارضه
و عدم جامعیت جمعه مر جماعات را چنانچه که بر وجه حکم اغلاق مساجد سوای مسجد
جامع در بعضی معتبرات فقه تصریح یافته چنانچه مخفی بر اهل خبرت و بصیرت از ملاحظه
نقلیات و وجه کراهت جماعت ظهر مسجون و معذور که در معتبرات حنفیه مرقوم است
واضح و لائح است باین روایات وکره تحریما لمعذور و مسجون و مسافر اداء ظهر
بجماعة فی مصر قبل الجمعة وبعدها لتقلیل الجماعة وصورة المعارضة وافاد ان
المساجد تغلق یوم الجمعة الا الجامع در مختار ۱۲ وکره ظهر معذور و مسجون بجماعة
فی مصر اوصیا لان الجمعة جامعة للجماعات فلا یجوز الا جماعة واحدة شرح وقایه ۱۲
اینست حکم صورت مسئوله که تحریر یافت والله اعلم *

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۷۸	۱۷	باھو	بالغو	۸۴	۱۷	ارحال	ارحال
۷۹	۱۱	باتیں	باتیں	۸۵	۱	نظام پرشش	نظام پرشش
۷۹	۱۵	تکبیر	تکبیر	۸۵	۲	ممنوع	وممنوع
۷۹	۱۷	تصحیح	تصحیح	۸۵	۱۱	شہا	بیتا
۸۱	۵	رائمہ	رائمہ	۸۵	۱۴	نامموزند	نامموزوں
۸۱	۷	بخشیہا	بخشیہا	۸۸	۱	نمودن	ننودن
۸۲	۱۰	حلبی	چلپی	۸۸	۱	دیگر	دیگر
۸۲	۱۱	حلبی	چلپی	۸۸	۳	بامعلم	بامعلم
۸۲	۱۲	حلبی	چلپی	۸۸	۱۳	فلکم	متکلم
۸۲	۱۶	حلبی	چلپی	۸۸	۱۶	بالمواجد	باتواجد
۸۳	۱	حلبی	چلپی	۸۸	۱۶	مسدستہ	مدرستہ
۸۳	۳	حلبی	چلپی	۸۹	۵	تضیع	تفریح
۸۳	۵	حلبی	چلپی	۸۹	۱۳	القضا	القضا
۸۳	۶	حلبی	چلپی	۸۹	۱۴	لطلب	بطلب
۸۳	۱۳	توقعتہ بند	کوتفتہ بند	۹۰	۱	خبرالتجاری	خبرالبخاری
۸۳	۱۳	قرنطہ	قرنطینہ	۹۰	۳	توذی	نودی
۸۳	۱۵	قرنطہ	قرنطینہ	۹۰	۴	قرینہ	ترشتہ
۸۳	۱۵	والنصیر	والتقصیر	۹۰	۴	تشہدہا	تشہدہا
۸۳	۱۷	عشوین	عشرین	۹۰	۵	المنداد	المنداد
۸۴	۳	ورشقونها	وازشقونها	۹۰	۵	بجمع	بجمع
۸۴	۸	خلبی	چلپی	۹۰	۶	التجاری	البخاری
۸۴	۱۳	تحفہ اوالمیزان	تحفہ والمیزان	۹۰	۷	بامع	بجامع

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۹۰	۷	الف	الفۃ
۹۰	۸	فی الرواسۃ	فی الزادیۃ
۹۰	۱۱	النعد	النجد
۹۱	۱	لہذا	ہذا
۹۱	۴	سشو	ساختہ
۹۱	۴	اشہد	یوشہد
۹۱	۵	تحب	تجب
۹۱	۵	احدوا	اخذوا
۹۱	۹	فبانون فی العیار	فیاتون فی الغبار
۹۱	۱۰	النرق	الغرق
۹۱	۱۱	خیر البخاریا	خیر البخاری
۹۳	۱۰	دقول یفتی بہ	ومخالف قول المفتی بہ
۹۳	۱۳	بکنفسیر	بکفسیر
۹۳	۱۵	لم تستبل	لم تشتبل
۹۳	۳	لسبب	بسبب
۹۴	۳	قرع	فرع
۹۴	۵	فیحیح	فتحیح
۹۴	۵	عنیی	عنی
۹۴	۶	الما	اناما
۹۴	۹	نست	نسبت
۹۴	۱۵	ین یتقوب	بن یعقوب
۹۴	۱۶	ابی حفص	الی حفص
۹۵	۳	ادلیب	ادنصیب
۹۵	۳	للسعب	للمصیب
۹۵	۸	محفوظانش	محفوظاتنس
۹۵	۱۱	دقایق	دقائق
۹۵	۱۶	فظا رالمذہب	وظاہر المذہب
۹۵	۱۶	النادرت	النادرۃ
۹۶	۴	بدلا حدی	ہذا احدی
۹۶	۸	حاضرین	حاضرین
۹۶	۹	اتمام	تمام
۹۶	۱۵	لا یدعی	لاندعی
۹۷	۵	ذاجب	واجب
۹۷	۱۷	وجوب	وجوب
۹۸	۱۵	مخصوصہ	مخصوصہ
۹۸	۱۷	بالمصداق	مصداق
۹۹	۱	تشفت	نسفت
۱۰۰	۱۰	قولو	فولو
۱۰۱	۸	الجلالی	الجلاسیلے

بسم الله الرحمن الرحیم

کیفیت مباحثه علماء فرنگی محل با مولانا محبوب علی صاحب ساکن مرادآباد فاضل اجل در عصر خود و تلمیذ مولانا شاه عبدالعزیز قدس سره در مسئله تعدد جمعه که مولانا موصوف در بلده مرادآباد (؟) بنابر این مسئله را از کتب حنفیه معتبره مطابق ظاهر روایت امام ابوحنیفه فتوی نوشته اجرا فرمودند چنانچه تا پنج شش هزار مردمان در مسجد مذکور محله ساوات کرام این نماز را ادا فرمودند همچنین در بلده شاهجهانپور تشریف آورده میرکت و هدایت شان اقامت نماز مذکور هزارها مردمان آنجا حسب فتوی مسطور بجا آورده این شعار دین را رونق دادند چون در بیت السلطنت لکهنو تشریف فرما شدند به تعلیه (؟) شاه پیر محمد مرحوم مکان شیخ علی محمد و حافظ حیات الله صاحب استقامت ورزیده در مسجد شاه [illegible] صاحب مرحوم که [illegible] ترین مساجد شهر است وادا اقامت جمعه با هزارها مردمان داده در مسجد مذکور احیاء سنت آنحضرت علیه السلام فرمودند چون این امر شهرت یافت واکثر مردمان نزد علمای فرنگی محل رفته استفسار نمودند که ادای نماز جمعه یکجا باید کرد چنانکه مولوی صاحب وارد [illegible] شهر میفرمایند یا بطور تعدد ادا نمودن باید اگرچه زیاده از مواضع بلند باشد علماء مسطورین فرمودند که صد جا بل هزار جا باید کرد آخر الامر علمای مذکورین از ملاقات خویش گفتند که بروز جمعه رفته مباحثه درین مسئله رو برو هزارها مردمان از مولوی صاحب خواهیم نمود چنانچه در آغاز ماه ربیع الثانی [illegible] بروز جمعه بقدر یکصد و پنجاه کس از عالمان و طالب علمان فرنگی محل معه تلمیذان خویش با کتب قریب [illegible] در مسجد مذکور تشریف آورده در هزارها مردمان [illegible] مولوی صاحب موصوف حاضر شده نسبت جمعه بطور تحریر بعضی از ایشان استفسار (؟) و بعضی نشسته شرکت آن مجلس گردیدند بقدر یکپاس تفسیر آیه کریمه لا یکلف الله نفسا الا وسعها که علمای مذکورین [illegible] خواهم [illegible] از مجلس مباحثه برای ترک تعدد جمعه بطور استدلال آموخته

و در مجتبی شرح کنز ظاهر روایت از ابی حنیفه تا دو جا نقل نموده و زیاده از ثلثه را مردود ساخته باین کلام و اما اولئك

مواضع لا تجوز الجمعة لا تودی علی ما زاد من الثلثة كذا في شرح الكرخي انتهی باز علماء مسطورین بمولوی صاحب مخاطب شدند که در

بعض کتب فقه بعد مواضع کثیره لفظ مطلقا آمده و ازین صریح تعدد زیاده از ثلثه ثابت مولوی صاحب در جواب فرمودند

که معنی مطلقا بزعم صاحبان درست نیست بلکه مراد از مطلقا درین مقام بمقابله قول ابی یوسف تقیید تعدد در را

بفصل نهر و بزرگی شهر انکه حیلوله نهر باشد یا نه و ضرورت کبر شهر باشد یا نه اوشان طحطاوی حاشیه

در مختار از کتب خویش طلبیده عبارتش خواندند دران حاشیه فرموده مولوی صاحب بعینه باین عبارت قوم بود

سوا ان کان هناك ضرورة ام لا فصل بین جانبی البلد نهر ام لا ازین معنی هم صدق صواب دید مولوی صاحب و عظمت

علماء مذکورین از مراد کلام فقهاء ظاهر بین الشمس گشت و نیز مولوی صاحب دران مجلس فرمودند که جواز جمعه تا ثلثه

نزد محمد در شرح وقایه جواهر اخلاطی و غیرها بلفظ لا بأس مذکور شده و نیز در فقها مقرر است که این لفظ عند

عدم قرینه ذکری باید در آنچه قریب بمکروه تنزیهی باشد چنانچه در فتح القدیر در مقام تحقیق لا بأس مصرح انتهی

ثابت شد که جواز ثلثه نزد محمد هم در حکم کراهت است و از کلام در مختار بعد ذکر جواز بمواضع کثیره نفی تا ثلثه در بیان

تقلیل کراهت جماعت ظهر معذور وغیره واضح است که ادای جمعه بجز مسجد جامع در دیگر مساجد مکروه تحریمی است

بل اغلاق مساجد دیگر سوای مسجد جامع روز جمعه باین عبارت مذکور ساخته و کره تحریما لمعذور و مسجون و

اداء ظهر بجماعة في مصر قبل الجمعة وبعدها لتقليل الجماعة وصورة المعارضة وافاد ان المساجد تغلق يوم الجمعة الا الجامع

انتهی و قد جرى التوارث في جميع الامصار والاعصار بغلق المساجد وقت الجمعة مع انهم لا يخلو عن اصحاب الاعذار

ولولا الكراهة لما غلقوها كذا في الاختيار شرح المختار و نیز مولوی صاحب فرمودند که محیط سرخسی را ملاحظه نمایند چون

محیط سرخسی پیدا شد دران نوشته بود که نیست باک بادای جمعه نزد محمد تا ثلثه باز مولوی صاحب فرمودند

نزد جمهور حنفیه قول محمد است نه مذهب امام ابو حنیفه مگر نزد شمس الائمه سرخسی و متابعان وی چنانچه در فتح القدیر

صاحب هدایه اذ الجمعة جامعة للجماعات انتهی مصرح و در باب الامامة نیز گفته که تعدد جمعه قول محمد است و در میزان شعرانی

مذهب ابو حنیفه بل ائمه اربع توحد قرار داده باین عبارت و من ذلك قول الائمة الاربعة انه لا يجوز تعدد

الجمعة في بلد اذا كثر واذا عسر جمعهم في مكان يجوز التعدد در معاني شرح كنز مذهب امام مالك و احمد همچنين نقل نموده
باين كلام ذكر في المختلفات ولا يؤدي الجمعة في مصر واحد الا في موضع واحد وبه قال مالك وقال احمد يؤدي الجمعة في مصر واحد
في موضعين اذا كثر اهله كبغداد والبصرة وان لم يكثر اهله فلا يؤدي في موضعين انتهى وقال الشيخ عبد الله المدني في
رسالته وقع اختلاف الروايات في جواز تعدد اقامة الجمعة قال بعضهم لا يجوز الا في موضع واحد وهو الصحيح لما في جواز
الاختلاط وفي الصيانة عن ابي حنيفة رح واصحابه والاظهر انه لا يجوز في موضعين لما في الاثار ... في فصل ...
الجمعة من كتاب الجمعة وقال الطحاوي وهو الصحيح من مذهبنا كما في فتاوى المنية فيها المذاهب الاربعة قال حسام الدين
في الجامع الصغير صلوة الجمعة في موضعين بدعة انتهى وعن ابي يوسف لا يجوز في مسجدين من مصر واحد الا ان
يكون بينهما نهر كبير فيكون حينئذ حكم مصرين فان لم يكن بينهما نهر كبير فالجمعة لمن سبق منهما فان صلوا معا فسدت صلوتهم
جميعا كذا في قاضيخان ودستور القضاة وقال في الدراية قال اصحابنا لا ينبغي ان يقتدي بالفاسق الا في الجمعة لا
في غيرها لجواز الاعادة انتهى يعني انه في غير الجمعة يستقبل من ان يتحول الى مسجد اخر ولا يأثم في ذلك فيكره في الجملة
واز كلام خلفاء راشدين هم اين امر ثابت باين كلام وقد كتب عمر بن الخطاب رض الى المصر ع الا تجمعوا الجمعة في مساجدكم
فاذا كان يوم الجمعة فاجتمعوا الكلم خلف امام واحد كذا في ميزان الشعراني ومولوي لكهنوي صاحب از كتب بسيار نقل جواز تعدد
وستملي وجوهره نيره واختيار شرح مختار وفتاوى صدر شهيد كرماني وتحفة الفتاوى ومجالس الابرار وغيره وجوب توحيد
نزد امام ابو حنيفه وعدم جواز زياده از ثلثه نزد علماء ثلثه اثبات فرموده اند باز از ايشان مولوي صاحب فرموده اند كه تعدد
تا ثلثه روايت است نه مذهب امام ابو حنيفه زيرا كه فتح القدير توحيد را بلفظ عند ابي حنيفه نقل نموده باين عبارت وحاصله
عند ابي حنيفه لا يجوز تعددها في مصر واحد والجمعة از وي بسبب موافق قول محمد آمده يعني تا ثلثه بلفظ عن مذكور ولفظ عند
نزد فقها براي مذهب باشد وكلمه عن خصوصا بمقابله عند براي روايت بود نه مذهب چون فريقين فتح القدير را
... نزد امام دان ملاحظه فرمودند در مسئله توحيد لفظ عند ابي حنيفه موجود ودر تعدد لفظ عن وارد امر ثانيه ... مذهب نبود